

УВЕЧЕРІ — «ВЕРТЕР»... РОМАН

З французької переклала Олександра ЛЕХИЦЬКА

I

НАВІЩО МЕНІ ПРОКИДАТИСЯ...

Шарлотта мусила довго бігти цією піщаною рівниною, яка простяглася між пагорбами Волькергофа.

Була ясна зимова ніч, і ноги літали в танці з власною видовженою тінню. Впродовж усього бігу Шарлотта, здавалося, зайнялась даремним переслідуванням цієї обшарпаної примарної форми, яка була її нічним двійником, вирізаним недбалими ножицями крижаного місяця. За декілька годин випаде сніг.

Шарлотта здригнулася в своєму заважкому пальті, раптом уздрівши внизу дах каплички. Полотнина блідого неба була геть витерта. Складалося враження, ніби над головою напнуте пористе вітрило, крізь діри якого зірками блищить суцільне небесне світило.

Вона зупинилася й відчула, як од утоми загули ноги. Тепер лишалося трохи, стежка збігала вниз правильним срібним півколом, затіненим густими кущами калини й стовбурами могутніх лип.

Шарлотта проходила цією дорогою щонеділі, знала її в ніжній вербені весни, в задусі швидкого й химерного літа, в золоті безконечних осеней, чула, як рипіли колеса повозу на сяючому снігові; вуха коня здригались у холод-

ному повітрі: кінь рухався крізь своє власне дихання, густе, мов пара в дні великого прання...

У цілковитій тиші, що панувала довкола, Шарлотті здалось, ніби вона почувала звуки давніх дзвоників, ляскання віжок по блискучому крупіві, сміх дітей у садку... Незабаром усе змовкне, двері храму пройдено... Під склепінням народжувалась нова тиша. Так, досі був інший час, час душевного спокою, були роки, прожиті за звичаями, які визначали її тихе життя... Й ось цієї зимової ночі вона знов опинилася на старій дорозі, з серцем у горлі та затуманеними очима... Все зникло, зникла безтурботність. Незважаючи на застиглий краєвид, навкруги панували тільки вихори й гамір.

Шарлотта загорнула поли пальта, прикривши спідницю, й кинулася, схлипуючи, вперед. Там, на розі старого муру, біля колишньої повітки, наздогнала Вертера.

Він побачив її, коли Шарлотта дійшла до сяйва, яке пронизувало листя. Очі в неї блищали, засльозившись од різкого світла, й вона налетіла на Вертера з криком, від якого напнулися жили припудреної шиї. Незважаючи на порив, кидаючись до нього, Шарлотта зробила невловний порух грудьми, який його завжди дратував. Усе пояснювалося просто: так вона не дотикалася до його закривавленої сорочки. Це було абсурдно й майже смішно,— чоловік, якого любила, помирав, а вона переймалася такою дрібницею: не поплямити б оксамит власної одежини... Шарлотта завжди чинила так само в «Сан-Карло», в «Метрополітені», в «Ковент-Гардені», в «Пале-Гарньє» й цього вечора, в «Маннгаймі». Це було то сміховинніше, що яскраво-червона рідина, якою його було вимашчено, від чистої води зникала, а наскільки він знав, Еміліана Партоні не прала сама своїх театральних костюмів; зрештою, могла ніколи нічого не прати, адже мала досить обслуги, яка це робила за неї...

Однак якби Шарлотту було позначено кров'ю коханця, це додало б мізансцені виразності... Не варто нехтувати реалістичними деталями, бо, починаючи з першого такту опери, під видимою легкістю розгортається дивна трагедія... У гімні природи, в хорі дітей, що відкривав перший акт, смерть була вже там,— червона, замаскована в першому спалаху ранку, в ніжності жінки, яку покарала доля... Партоні, зрештою, так і виконувала свою роль. Дівчина, така щедра на материнське тепло, співаючи під хрипкі звуки духових інструментів, роздвоювалася і ставала однією з тих жінок, яким не прощають боги.

Орlando-Вертер м'яко відсторонив її од себе...

— Шарлотто, я вмираю, послухай, там, у підземеллі кладовища...

Орlando заплющив очі, й голос злетів сам, Вертер був зараз безсилий, над ним панувала магія, він займав своє місце... У Лондоні, два роки тому, хтось із критиків сказав, що нині Орlando Натале єдиний Вертер, який може відтворити в ліричних сценах мертву постать блідого юнака. Решта мали голос, текстуру ролі, але для Вертера того замало. Можливо, треба бути божевільно розчарованим, щоб його зіграти, а особливо — бути тим, ким передусім повинен бути співак: митцем.

— Якщо тілові одного нещасного буде відмовлено в християнському похованні...

Свого часу, готуючись до ролі, Орlando прослухав платівки найвидатніших тенорів — од Джильї до Паваротті, він Георга Тілла до Бйорлінга. Але серед цієї лавини «зірок» був один, котрий, як йому видавалося, переважав усіх,— Поль Клеман. Переважав — не зовсім відповідне тут слово, бо, з

Патрік Ковен — псевдонім відомого французького письменника, справжнє ім'я якого — Клод Клотс. Народився він 1932 року, 1968-го закінчив Паризький університет. Під власним прізвищем дебютував у жанрі детективу, видав майже півтора десятка кримінальних романів, які, проте, не принесли йому особливої слави.

Згодом, уже під псевдонімом, автор пише мелодрами. Перша з них, «Сліпе кохання», побачила світ 1974 року. Далі вийшли «Пан тато» (1977), «Лаура Брамс» (1984), «Замок «От-Пер»» (1985) та інші. Мелодрами Патріка Ковена викликали в читача неабиякий інтерес, їх перекладено багатьма іноземними мовами, деякі екранізовано.

Пропонований читачам «Всесвіту» роман «Увечері— «Вертер»... уперше з'явився друком 1988 року й приніс авторові чи не найбільшу славу.

погляду музичної техніки, його високі звуки іноді заглушувались у фіналах, але неможливо передати словами тремтіння, яке щоразу відчувалося: лише Поль Клеман сягав ажуреної глибини приреченого. Майбутній Вертер зацікавився долею цього маловідомого співака. Його дискографія була велика: записав «Лючію ді Ламмермур» та «Паяців» і був нікчемний в обох... Сталося це єдине диво: Вертер... Клеман помер забутим у маленькому маєтку на березі Шер... Майбутньому Вертерові не поталанило нічого дізнатися про життя Клемана, старий словник ліричних акторів наводив список інтерв'ю, даних ним напередодні війни; спало на думку, що йому судилося нещасливе інтимне життя. Вертер був близький Клеманові, як побратим у нещасті,— лише так можна було пояснити це вражаюче виконання.

— Навіщо сльози? Невже ти віриш, що цієї миті згасає моє життя?..

Голос вібував під звуки приглушуваних фанфар. Зараз вони вибухнуть, перекривши спів та ридання, й розіб'ють зал, єдину, заново спаяну душу, а поки Орlando відчував, як під його впливом утворюється тремка кулька зі сліз, яка лопне, коли опуститься завіса...

У світлі прожекторів губи Еміліани Партоні були чорними, як шкільне чорнило, як губи дітей, що крали ожину...

— Я вмираю, Шарлотто... Діти, янголи, прощання, невинність... О Боже, як я тебе любив, скільки в мені було божевілля та ніжності...

Груди тенора піднялися на прибої музики, він одчув, як виступають сльози, та не погамував їх. Жодна інша партія не викликала в ньому такого зворушення... Хіба що інколи партія в «Трубадурі», але це було ні з чим не зрівнянне. З різних причин Орlando був самотній цього вечора, зрештою, як і завжди, коли грав «Вертера».

Орlando не помітив, як спала завіса. Співачка вже виходила до глядачів, супроводжувана прожекторами. Він підвівсь і пішов наздоганяти Еміліану. Зал нагадував берег моря, безупинний морський прибій. Біля ніг, під прожекторами, на дереві скрипок та міді духових відбивались декорації, люстри й позолота вже освітленого залу... Її пальці були вологими... Колоратура роздавала реверанси. Дивна п'еса, дивна опера. Дуже проста історія, яка полонила світ... Можливо, саме завдяки своїй простоті... Гете написав роман, який з'явивсь у Лейпцигу 1774 року. За століття з гаком, у Відні, в лютому 1882 року, Массне поставив прем'єру своєї опери. Та ж історія, за винятком деяких штрихів...

Поза оркестровою ямою Орlando Натале шукав у морі облич, звернених до нього, лице Куртерінга. Старий мав бути там, він ніколи не пропускав жодної вистави. Орlando зустрів професора, фахівця з Гете, в Нью-Йорку, в кафе біля театру. Вони довго розмовляли... За два роки віднайшли один одного в Мілані, в барі аеропорту, коли Орlando співав Вертера три вечори поспіль у «Ла Скала». На кожній виставі той сидів у першому ряді. Всі його заощадження йшли на ці мандрівки. Пристрасть університетського музикознавця. Було в ньому щось від божевільного, старомодного й щасливого, яке тремтіло в бляклих зіницях сімдесятирічного чоловіка.

Орlando не розпізнав його в залі і відступив, аби знов опустилася завіса, водинадцятье. В нього бувало й більше виходів, як-от двадцять чотирьох — рекорд, установлений у Москві. Еміліана випустила його руку й одійшла:

— Тобі, Орlando.

Він посміхнувся до неї. За традицією лишався сам, щоб зібрати останнє «браво».

— Я відшукаю тебе в барі.

Вона майже дійшла до лаштунків та повернулася, щоб відповісти Орlandoві:

— Ні, по мене заїде син.

Вона послала йому поцілунок швидким рухом двох пальців і зникла серед робітників сцени.

Йому дуже подобалась Еміліана Партоні. Зі своїми п'ятдесятьма вісьмома

кілограмами на метр сімдесят зросту вона сприяла тому, щоб був розвіяний міф співачок минулого. Репетиції у верхньому одязі, вісімнадцятирічний син, якого всюди виставляла, й ця провокаційна химера витягати французькі цигарки перед камерами журналістів. Еміліана відкривала по три пачки на день, але це було напускним жестом: вона палила тільки під час інтерв'ю, а потім сорок п'ять хвилин чистила зуби.

Орlando Натале відхилив завісу, підійшов аж до рампи, простяг руки до публіки й широко посміхнувся. Хвиля ще раз піднялась і тріснула, а йому вчувся лункий плескіт зеленої води на валунах безмежного піщаного берега...

Сам-один на рифі, ніби ті постаті, що височіли обличчям до океану на картинах, повних світла й сутінків.

Найкращий нині ліричний тенор... «Вертер...» Кому вони аплодують?

Орlando Натале опустил руки й у цю мить побачив на першому балконі дивакуватий силует Куртерінга...

Минала вже північ, коли Орlando Натале вийшов з театру й подався до свого двомісного «вольво», припаркованого на крутій вуличці біля Кранцплаца. Вітер атакував місто, яке немов спорожніло під його нищівними ударами. Поли плаща прилипали до джинсів, й Орlando йшов скулившись. Попереду було двісті кілометрів. Сто дев'яносто три, якщо точно. Він любив сидіти за кермом у суцільній темряві, опускав вітрове скло навіть у холоднечу, і тоді не лишалось нічого реального, окрім трикутника бітуму, вихопленого фарами, та мигтіння приладів. Це були хвилини цілковитого відчуження. Поєднання розкішної нерухомості серед шкіри й сталі, коли швидкість розтинає глибоке серце ночі... Тиша й небезпека. Самотність, як у темній купальні. Після бур оркестру та хорів, після гуркоту бою, дуетів божевільного кохання, кавантин, ламенто й контр-до не існувало нічого, крім рокотання циліндрів, окрім кабіни, кинутої в порожнечу.

Спідометр показував сто шістдесят, сто вісімдесят кілометрів на годину... Тут панувало інше свято, після тамтого, яскравого, з люстрами та костюмами,— це було автомобільне, туге, густе, ніби старий оксамит, улюблений і привітний... За нього довелося боротись: агенти, імпресаріо прагнули накинути йому персонального водія... Зваблювали лімузином — у ньому можна покуняти на задньому сидінні, розслабитися після напруження. Орlando Натале не поступився. Він сколесив спочатку Італію, потім Європу. З Парижа до Неаполя, з Рима до Берліна, всюди, де співав.

Орlando Натале ввімкнув п'яту швидкість і натис акселератор. Дорога стелилася просто через долину, ліворуч стояли невидимі зараз ліси, й він відчував їхню вагу та могутність. Вітер у цих краях мав густий запах живиці. З іншого боку тяглися пагорби й озера великого герцогства.

Край для Вертера.

Безперечно, роль не відпускала. Бог знає чому, адже він, Орlando Натале, мало нагадував персонажа. Хворобливий романтизм був протилежністю його бездоганному професіоналізмові. Вертер любив тільки Шарлотту, Орlando ж Натале збирав і збирав жінок, яких не кохав... Це називалося «завоюванням» й цього легко досягти з його голосом, славою й свободою... Крім, хіба що, Гелени де Бінгерс, оперної хористки з Х'юстона, майже п'ять років тому. Хоча зрештою вона ні на що не претендувала. Якогось сонячного ранку, коли промені сонця лягли на подушку й волосся молодій жінки спінилося золотом, її очі кілька секунд мали забарвлення глибоких вод... А ще усмішка, й на якусь мить він повірив, що приходить кохання, що воно тут, у дверях, ось-ось з'явиться, але найшла тінь, чар зник відразу, й Орlando лишився по той бік пристрасті. Вистачило поруху, ліктя, піднесеного проти надто сильного сонця, щоб море втекло зі своїми бурями та ніжністю вечорів, коли вздовж пляжів умираючого літа все вкрито міддю та олійними фарбами. Прощавай, Гелено, я тебе любив протягом майже п'ятнадцяти секунд...

Того ж вечора він сів на літак до Торонто, де мав співати в «Госці», й відтак ніколи не бачив Гелени.

Вертер був не такий. Він приїхав у село, перехопив погляд Шарлотти, й життя раптом пішло шкереберть. Вона піклувалась про своїх братів та сестер,

На якійсь вечірці танцювала з ним, а місячного вечора, в хвилину освідчення, Вертер дізнався, що Шарлотта повинна належати Альбертові, бо мати примусила її поклястися, що та з ним побереться. Вертер утік, прагнучи забути Шарлотту, побачив знову вже одруженою, під руку з Альбертом, зрозумів, що вона його, Вертера, теж любить, але ніколи не належатиме йому... Чого варте життя без Шарлотти? Вертер позичив пістолета, вигадавши щось про далеку мандрівку, вистрілив собі в груди й помер на руках в упалої в розпач коханки, єдиної Вертерової пристрасті... Після появи книжки Гете, що була довго заборонена, почалась епідемія самогубства «за Вертером...»

Померти з кохання... Це Орlando не загрожувало.

Він підняв ногу. Дорога ставала вужчою й звивисто бралася на схили Левенбергу. Потім почнеться повільний і прямий узвіз до Шорфестена. Якщо зійде місяць, можна буде вирізнити на верхах зубчаті руїни давніх графських замків, які колись захищали вже давно зниклі села.

Потім з'явиться місто, ліхтарі, проспекти, мости на могутніх опорах, а навпроти — будинок бургомистра на ринковому майдані, готель «Опернгауз» на Кайзервільгельмрінгу. Там на співака чекали. Джанні, секретар, замовив кімнату, і, як завжди досі, для нього відкоркують шампанське, яке він вип'є з управителем у салоні для прийомів з навощеними дерев'яними стінами. Пізніше задрімає серед пахошів герані та вологого дерну, які піднімаються з садка, з-під мармурового балкона, котрий йому завжди нагадує балкон з Ромео й Джульеттою в постановці Шероні в Лос-Анджелесі.

Орlando Натале зиркнув на наперсний годинник: перша година сім хвилин. Менш як за годину прибуде на місце. А потім будуть оті чотири дні. Джанні згрупував усі інтерв'ю на один ранок. Серед інших — для телебачення, для одного з японських каналів, у плані підготовки його поїздки до Токіо, але це не повинно тривати більш як дві години.

Він покуштує трохи вина з Оберкая, аромат і смак сухого каменю якого любив... Вина безбарвного, як джерельна вода. Декілька прогулянок до лісів Гелінггаузена.

Безперечно, від усього цього віяло вісімнадцятим століттям. Орlando ставитиме для самого себе й без музики «Прогулянки самотнього мрійника». Від'їде до Мюнхена в п'ятницю, пізно вночі, де його чекатимуть перші репетиції. Еміліана Партоні прибуде раніше, і вже в холі готелю «Савуа» він почує її вокалізи.

Орlando вказівним пальцем увімкнув у темряві радіо. Якби пощастило потрапити на ідіотські пісеньки, було б ідеально. Говорили по-німецькому. Проблеми чорної металургії. Хто може таке слухати о першій ночі? Стрілка пробігла майже всю шкалу. Більше не було нічого, все мовчало, Нарешті він знайшов джазову композицію з гугнявим і відчайдушним саксофоном: хай ридає. Протяг різав у ліву скроню, й Орlando трохи підняв вітрове скло. Потім поворушив ногою, випроставсь і зручно вмовстився на сидінні.

Як добре! Він сповільнив хід і в'їхав у бутафорне село. Густі квіти перед кожним вікном здавались вирізьбленими з сірого каміння. Ці місця ніколи не зможуть ожити, чорна магія ночі триватиме вічно: за фасадами все було мертвим, ніякий ранок не розбудить цю пустельну місцевість.

Орlando почав насвистувати крізь зуби, а небо поміж хмар просвітліло з одного боку. Місячне коло наводило вздовж обрію металевий блиск на мереживо гір, і Орlando сам собі подумав, що завтра буде гарний день.

Саксофон видихнув останні звуки. Безперечно, він, Орlando Натале, ніколи не відмовиться від цих нічних мандрівок.

Лише місячне сяйво освітлювало місцину, коли замовк мотор. Орlando висів з машини, вдихнув свіжого повітря, яке текло над долиною, і йому здалось, ніби він опинився в центрі Всесвіту. І ніби тут, окрім нього, нема нікогосінько.

Блищали дахи, поглиблюючи тіньові смуги піддаш.

У вікнах уже не світилося. Таке з ним трапилось уперше.

Звичайно під верхнім порогом скляних дверей на чорному чолі готелю вимальовувався великий світляний прямокутник: Орlando знав, що це через нього, це приготовлене для нього вітання.

Він вирішив лишити валізи в багажнику й подолав обидві сходинки до дверей «Опернгауза». Очевидно щось сталося.

Орlando не припускався думки, що низенький спритний добряк, який управляв готелем і ім'я якого він забув, прогаяв мить, щоб зустріти його особисто на порозі й привітати зі щасливим прибуттям. Останнього разу цей маленький стрибучий чоловічок, якого неможливо уявити без краватки... — як же його звати? — дозволив собі, в запалі ентузіазму, проспівати кілька тактів з «Кавалера троянд» — і раптом замовк, затуливши рот рукою, ніби допустився разючої непристойності. Почервонівши мов рак, який був, до речі, фірмовою стравою готелю, управитель промимрив: «Ласкаво прошу, пане Натале!» Орlando був його запевнив, що в нього гарний баритон, і цим зв'язав себе до смерті путами безмежної вдячності.

Тенор хотів намацати в темряві дзвінок, але марно.

«Опернгауз» не належав до сучасних споруд. Це був особливий старовинний готель, який мав затишну вишуканість минулих часів: товсті стіни, шпалери, старовинні меблі, олійні картини робили з нього притулок, де навіть тиша, здавалосьь, народжується з минулого... Штори та килими прибрали тих злинялих відтінків, яких роки надають коштовним тканинам; вони просіювали тиху м'якість, котра чарувала нечисельних, але тямовитих мешканців. Управитель-баритон мав би однак удатися до певного модернізму, прилаштувавши якийсь дзвоник для запізнілого мандрівника.

Орlando наважився постукати в шибку.

Ніякої відповіді.

Лише за четвертим стуканням щось блимнуло в одній з кімнат верхнього поверху. З даху миттєво знялися голуби й пролопотіли в бік майдану. Орlando трохи позадкував. Освітилися сходи. Крізь шибочки він побачив блиск панелів, уздрів, як квіти у вазах передпокою забарвлюються в ніжно-рожевий колір...

Орlando розпізнав консьержа, подібність якого до Джузеппе Верді його завжди вражала. На орлиному носі виросла кругла пастила, коли консьерж притулив його до шибки. Він упізнав відвідувача без великих зусиль, адже обличчя Натале не сходило з перших шпальт головних місцевих газет протягом останніх сорока восьми годин.

За хвилину співак сидів у шовкових глибинах великого крісла з салону, а перед ним у домашньому халаті по-бранденбурзьки й з неслухняною вставною щелепою ходив перевальцем у червонувато-золотавих пантофлях управитель «Опернгауза», ніяково жестикулюючи:

— Це жахливе непорозуміння, пане Натале... Ось уже чотири дні конгрес ботаніків з Ліхтенштейну займає всі наші кімнати... Чудові вчені, я змушений був ставити додаткові ліжка... Коли ваш секретар мені зателефонував, я йому все це розповів і вибачився за власну безпорадність... Я не розумію, що...

Орlando не повертався до свого готелю після вистави, а Джанні, очевидно, десь лишив йому записку, якої він не бачив. Усе з'ясувалось, але де ж тепер переночувати?

— Якби ви поставили мені будь-де крісло, це заридило б справі...

Управитель трагічно підняв до стелі худенькі руки й став подібний зі своїми сорока кілограмами щонайменше на Кабальє в «Силі доли».

— Про це не може бути мови, пане Натале! Ваш секретар не казав вам про нашу домовленість? Тільки це може вас порятувати, запевняю.

— Яку домовленість?

Фарфорові зуби загрозливо випнулися, і зусилля, яке управитель доклав, щоб їх утримати, штовхнуло щелепу вперед, ніби він спробував упіймати на льоту муху.

— На вас чекає кімната, пане Натале, оскільки вас знають у наших краях, то не можна допустити, щоб ви провели ніч в одному з тих закладів для сну, що пахнуть свіжою штукатуркою, яка...

Орlando мав бажання силою посадити свого співрозмовника в крісло, аби зупинити оте нестямне сіпання.

— І де ця кімната?

Управитель пересмикнувся різко, аж вухи затремтіли.

— Менш як за двадцять кілометрів звідси, пане Натале, менш як за двадцять кілометрів, дивовижне місце, чарівні люди, вони мене іноді виручають

у випадку переповнення, я перевірів сам, ваша кімната виходить вікнами на ліс, бездоганний комфорт, винятковий спокій... Вони вас чекають, усе приготовлено... Але дозвольте почастувати вас настоянкою, вербеною, липою, чимось гарячим, чи холодним, чи міцним, чарочкою шнапсу... чарочкою...

Орландо підвівся. Відчувши ніжність до цієї електричної батареї у формі маленького чоловічка, він поклав руку на його худеньке плече, сподіваючись утишити це безупинне сіпання.

— Чарочку шнапсу в барі, але за умови, що складете мені товариство. Друга година ночі — ідеальна пора, щоб випити друзям...

Незважаючи на протести Джанні та інших, Орландо не дотримував режиму. Кілька років тому мав проблеми з вагою, але повправлявся трохи з гантелями в приятеля з Трастевере, в його задній залі, призначеній для гімнастики, й досить швидко схуднув до сімдесяти кілограмів. На метр вісімдесят один зросту це було бездоганно. Рідкісно для тенора. А втім, відтоді більше не зважувався, тестом служив жилет Вертера. Коли не міг застібнутись, Орландо обмежував себе трохи в їжі, налягаючи на смажене м'ясо та мінеральну воду. Цього було досить. Він міг дозволити собі час від часу чарочку коньяку, горілки, граппи чи шнапсу, мандруючи містечками.

Чоловічок за стойкою з червоного дерева встиг переставити десяток пляшок, надщербити кришталеву чарку й перекинути карафку перед тим, як налити горілки.

— Може б, ви з'їли омлету, трохи ковбаси чи ще чогось легенького, — я можу збудити котрогось кухарчука, він матиме за честь...

Орландо підняв склянку. Безбарвна рідина блиснула проти світла, а старі рожеві стіни разом з господарем, викривившись, утиснулися до середини склянки.

— Prosit!¹

— Prosit, пане Натале, й дозвольте мені ще раз вибачитися за цю перешкоду, я дуже жалкую, ви, мабуть, про це здогадуєтесь...

Орландо дозволив старому побалакати, доки тепло шнапсу розтікалося в грудях.

За кілька хвилин він сів до машини й увімкнув запалення. Управитель казав: треба відразу за містом звернути понад пагорбами на шлях, підніматися вгору, а на підйомі буде дерев'яний стовп із назвою «Зафенберг». Будинок на околиці села, осторонь від інших. Управитель, тільки-но Орландо від'їхав, кинувся до телефону, щоб попередити про його приїзд.

Вітер майже повністю стих, й Орландо Натале, увімкнувши першу швидкість, опустив вітрове скло. Освітлена місяцем стара площа повільно обернулася навколо осі, й він виїхав за міські мури. Тепер дорога бралася вгору, а стовбури дерев, що росли обабіч, здавалось, потовстішали. Запахло мокрим листям і мохом. Орландо помітив праворуч гори брил — можливо, руїни середньовічного замку: інколи природа прагне уподібнитися зруйнованому творінню людських рук, якщо тільки не навпаки. З часом каміння палаців і будинків перетворюється на скелі... Природа намагалась оживити картину: дерева проростали крізь скелю так само, як крізь розвалені стіни... Ліс, чагарники, лишай, мох — усе це виживе... Цей світ закінчиться так, як і починався: зеленою губчастою кулькою, кинutoю в простір. Орландо стрепенувся. Це було від хворобливого романтизму, трохи від Вертера, який цього вечора залишався в ньому. Може, після всього, персонаж і виконавець стали ближчі між собою, ніж можна було б припустити.

Дерев'яний покажчик із чітко виведеними літерами, здавалось, чекав саме його на перевалі: «Зафенберг».

Приїхали.

Село було подібне до тих, які він проминав. З поштової листівки туристичного агентства. Яке ж слово повторювала завжди та француженка, що з нею познайомився минулого року в Лондоні? «Гарненьке». Саме так. Для неї все було гарненьке. Навіть він був гарненький. Співав партію Ріголетто, як Карузо, два дні шалено займався любов'ю, а вона йому казала, ніби він гарненький. Коти були гарненькі, Вертер був гарненький. Світ був гарненький. Поза всяким сумнівом, Зафенберг їй видався б дуже гарненьким, але цього

¹ Будьмо! (Нім.)

разу вона мала б рацію. Село виявилось справді гарненьке. Безперечно. Орландо перемкнув на другу швидкість і повільно повів машину нерівним бруком. У прогалинах між камінням пробивалася трава.

З двісті метрів перед собою він між листям побачив світло лампи. Отже, це тут.

Орландо вимкнув мотор і проїхав стежкою по інерції. Гілки вдарили по кузові. Стовп. Тиша, яка його полонила, була така абсолютна, що він не наважився хряпнути дверцятами «вольво». Сам не міг сказати чому, але ніяк не зважувався перервати цей спокій.

Орландо пройшов уперед.

Середньовічний замок.

Стіни заснував дикий виноград. Біля балюстради побачив водограй. Вода спадала безшумно. Трава була висока й гнучка, така, що повинна підніматися, стираючи всі сліди, де він пройшов.

Вертер. Він був знову тут.

Як у першому акті. Декорації, що могли б бути подібні до тутешніх. Він приїхав і запитав, де будинок Байї, в якому його чекають. Сонце гралось у листі... Літній ранок. Орландо стрепенувся: приїхав уночі, в джинсах, машиною й почав марити. Нічого подібного.

З нього досить Вертера.

Від ліхтаря над дверима падало світло. Орландо підійшов і різко обернувся. Менш як за метр од нього почулося дивне шамотання. За котримсь вікном. Фіранка гойднулася, але то було щось не те... Сама фіранка не могла так зашарудіти... Почулося бурмотіння, стриманий смішок, дзявкання, і все-таки Орландо міг заприсягтися, що ці звуки видавала не тварина.

Він постукав, і двері відразу ж одчинились.

У коридорі не світилося, й тільки місяць вирізав на сірому тлі стіни силу-ет молоді жінки.

Натале відступив крок і ледь схилив голову, аби привітатись і водночас краще її розгледіти.

— Мене направив до вас управитель «Опернгауза». Я Орландо Натале.

Жінка ніби посміхнулася, та він не міг роздивитись обличчя. Поза нею починалися сходи, якась громіздка фігура раптом загородила дахове вікно, яке виходило вгору на площадку, й почувся старечий голос, дуже схожий на квакання:

— Бабусю ти де поклала?

У знову запалій тиші Орландо почув далеке пугукання нічного птаха.

Молода жінка не обернулася, аби відповісти старій. Йому на все життя закарбувалися в пам'яті перші три слова, вимовлені низьким голосом, сливе мецо-сопрано:

— Там, у холодильнику.

Молода жінка ледь обернула голову, й Орландо побачив її профіль. Саме тоді він уперше вздрів Каролу Кюн.

ЩОДЕННИК АННИ ШВЕНЕН

Уривок перший, 12 листопада

Дивина. За якихось сорок років я нагромадила стільки досліджень, відзнак і титулів... Навіть написала чотири томи, про які було сказано, ніби вони стануть колись «Біблією Гайдельберга» (бачить Бог, я не створила ніякої священної книги!), але, хоч хай там що, аналізуючи чи просто спостерігаючи за своїми реакціями, маю глибоке переконання: ніщо з мого досвіду мені не стає в пригоді або, по правді, майже ніщо, бо я знову й знову стикаюся з проявами власної нестримної простодушності, яка, коли б вона була помічена за кимось із учнів-ліцеїстів, примусила б мене підняти руки до неба від розпачу. Це я веду до того, аби сказати, що прибуття нової пацієнтки зміцнило мене в переконанні: здоровий глузд мене не покинув... Та знаю однак, що він є джерелом наших помилок, особливо в тих справах, у яких ми вважаємо себе найбільш обізнаними.

Ситуація проста, її можна викласти двома словами. Нова мешканка палати № 12 (усі парні номери під моєю опікою) відразу ставить переді мною осо-

бисту проблему: чи можна, не ризикуючи помилитися, вважати її вродливою? Я знаю, або скорше повинна знати, що це не має нічого спільного з серйозністю її захворювання, але з цього приводу ще лишаються порожні чарунки: я щоразу дивуюся, зустрічаючи в ролі пацієнтів чоловіків чи жінок, зовнішність яких мені здається привабливою. «Вродлива» — не зовсім те слово, яке тут пасує. В неї (я напишу «всього лише», хоча все не так просто) погляд, який люблять відчувати на собі чоловіки в мить, коли вони кохаються або коять дурниці. Може здатися, для більшості з них — це одне й те саме.

Її очі вибачають.

Ось що я можу про неї сказати. Незважаючи на заспокійливі засоби й на те, що Антон називає «хіміко-легальним побиттям», вона має в глибині очей дивну усмішку — усмішку кольору ніжної зелені та обіцянку нової трави...

Зв'язок виник одразу ж: я маю бажання врятувати цю дівчину, бо є в ній крихта весни, я її відчуваю під снігом наркотиків. Це захворювання — дуже сувора зима... і я мушу відновити зміну пір року в цієї зламаної людини, про яку досі нічого не знаю, крім того, що писали газети. Тобто практично нічого: теревені. Вона — таємниця. Цього вечора я не відкриватиму історії її хвороби, дозволю діяти почуттям... Дівчина випромінює чари, якими я хочу скористатись. Волю нічого про неї не знати. Тільки погляд та іноді посмішка, ніби прорив крижаного затору... Я записала її ім'я в реєстраційній книзі, та й годі: «Карола К. Палата № 12». А потім був лист від того Орlando... чисте божевілля.

II

...НА ПОДИХ ВЕСНИ

Був ранок в опері.

Орlando вже давно зрозумів, що найкращі місця світу — на театральній сцені. Жоден захід сонця, жодна земна тінь не витримували порівняння зі Стреглеровим прожектором, який проникав крізь плетиво тюлю сценічного неба. Жоден палац не міг змагатися з тими, які тут будували з полістиролу та блоків... Орlando любив Єгипет та Іспанію, блукаючи серед приголомшливих декорацій, які створив Дзеффіреллі для «Аїди», чи аскетичні й палючі лаштунки Зеше, в яких він, Орlando, вперше співав «Кармен»... Там на кількох сотнях квадратних метрів було зібрано всю красу світу, очищену, виставлену в усій повноті; ніяка нічна картина, ніякі запаморочливі звори не могли зрівнятися з тими, що їх придумували сценографи... Вся Німеччина, всі рейнські береги та зубчасті замки, підняті на верхи гір, ніби кам'яні смолоскипи над опаловими чи сапфіровими водами, не могли конкурувати зі сценічними розкошами вечорів з «Тетралогії» в Байройті.

Але цього ранку Бог, якщо він є, став геніальним режисером. Сонце освітлювало подвір'я замку в Зафенбергу крізь бліді липи, купаючи бруківку в акваріумному миготінні... По той бік дахів, за високими коминами, до голих прямовисних скель пнулися стегна ґрунів.

Орlando потягся, спробував зробити декілька гімнастичних рухів, але відмовивсь од них із задоволенням. Ніщо так не заспокоює, як відкладення повинностей набезрік. Стегна трішечки потовстішали, але після трьох саун усе прийде до норми. Він сперся ліктями на підвіконня й удихнув повітря, яке терлось об високі гілки ялиника.

Карола Кюн.

Пам'ять — похила площина. Варто було тільки спуститися вниз із крутосхилу, мов школяр на санях, і він слідом за жінкою знову входив до кухні з валізою в кожній руці.

— Я зварила для вас спагеті.

Орlando поставив валізи на ясні плитки. Під великою мідною люстрою її очі були з зеленого оксамиту: кімоно Каті Штрех Кобурн у першому акті «Баттерфляй».

— О третій годині ночі спагеті — мрія кожного італійця.

— Але вони мені не вдалися. Зовсім. Ви навіть не можете собі уявити — наскільки.

Він подивився на неї. Оксамит і шовк. Коли з'являлась усмішка, шовк на-
ступав на оксамит.

— Трагічно,— сказав він. — Їхній стан справді безнадійний?

Вона підійшла до кам'яної плити й простягла йому каструлю. Губчаста і
тремка магма ніжно вібрувала, ще видихаючи якісь жалюгідні бульки... Ме-
дуза, яку викинуто на піщаний берег.

Орландо присвиснув.

— Ніколи не подумав би, що таке може існувати,— сказав він пошепки.

— Я теж цього не знала.

Оксамит зник. Ця дівчина мала дві особливості: могла перетворювати
трансальпійську національну страву в неїстівне желе й при цьому шпувати з
очей зеленими смішинками.

— Одне запитання,— сказав він. — Ви не зобов'язані на нього відповіда-
ти. Ваша бабуся справді зараз у холодильнику?

— Так. Але, якщо це може вас заспокоїти, його вимкнено понад п'ять
років тому й він не має дверей. Мені здається, там їй зручніше. До того ж,
насправді, це не моя бабуся, а сіамська кішка на ім'я Бабуся.

— Радий про це довідатися.

Вони перезирнулись. Годі витримати мовчанку того, кого знаєш усього дві
хвилини.

— Я повинна вам у чомусь зізнатися...

Орландо заспокійливо підняв руку:

— Я про це здогадувався. Ви ненавидите оперу.

Вона навіть не завдавала собі клопоту здаватися зажуреною. Ямка на лівій
щоці.

— Я її фізично жахаюсь,— відказала вона. — Якщо матимемо час, поясню
вам чому.

— Ми його матимем.

Опускаючись, її вії утворювали арку. Шалена привітність.

— Я зроблю вам омлет.

— Я підписав контракт, за яким зобов'язався не ризикувати своїм фізич-
ним станом. Якщо хочете, дайте мені просто яйця та сковорідку.

Знов шовк. Він блищав у зіницях, наче, незважаючи на сонце, холодне та
рівне море взимку.

— Ви тенор, чи не так?

Він розбив шкаралупу об закраїни кухонної плити.

— Саме так. Це чоловік, голос якого піднімається. Той, хто кричить на
найвищих тонах та тримає руку огрядної дами під час дуетів.

Вона подала сіль.

— Чому саме ви завжди отримуєте найкращі ролі?

Він збив омлет у червоній череп'яній мисочці.

— Це не завжди так, але майже. А тому, що голос, як і мораль, вертикаль-
ний. Що більше він наближається до неба, то він кращий, а що нижче опу-
скається до центру Землі, отже до пекла, то більше сусидить зі злом. Цим по-
яснюється, що три з кожних чотирьох басів — мерзотники.

— Все просто.

Вони дивилися, як на сковорідці потріскує суміш.

— Моє ім'я — Карола. Карола Кюн.

Він обернувся до неї. Метр шістдесят із кросовками. Вона була в балахоні
кольору хакі, волосся збрала в нестійкий кублик.

— Фахівець із ліричного мистецтва та італійської кухні,— сказав Орландо.
— Дайте ще одну тарілку, поділимось.

Вони проковтнули омлет, маленьку ковбаску, трохи чорносливу та три
чверті літра мозельського вина. Коли Орландо підвівся, то відчував себе так
зручно в цій оселі, ніби прожив тут добрих дві тисячі років.

У кімнаті вона кивнула йому на шнурок від дзвінка.

— Він не дзвонить. Навіть якби ви залементували, вас однаково не по-
чули б, стіни тут півтора метра завтовшки. Може, вам принести ще ковба-
си?

— Я не хотів би вас аж так об'їдати.

— Бажаю вам доброї ночі.

Орландо мав право на шовковисте свято під торочками вій і заснув так міцно й швидко, як п'яничка випорожнює склянку.

А вранці, розсунувши фіранки, відчув себе на скирді соломи, позолоченої сонцем. Крізь листя дерев дахи Зафенберга відтворювали точний колір стиглих динь, розкладених на рядах італійського ринку. Орландо закліпав очима від надто яскравого саява полакованого неба й відступив од вікна. Освітлені панелі набрали відтінку темного пива, що виблискує під неонам старовинного бару. Він увійшов до ванної, голубі квіти на білому фаянсі часом здавались мало не фіолетовими. Світлий дух ранку... Орландо нашвидку прийняв душ, вирішив не голитися й, насвистуючи, зійшов униз навошеними східцями. День, який проникав до холу крізь вікна та голубники, був просіяний через балконні квіти, і це забарвлювало верхню кімнату в кольори оранжереї.

Нікого. Він пробрався між диванчиками та кріслами й попростував до дверей. Тераса безладно вторгалась у зимовий садок; під плетивом гілля та листя, якими рослини з горщиків, прикріплених на колонах, наслідували буянню джунглів, навколо столу з чорного мармуру зібралось все тутешнє товариство.

Їх було шестеро. Карола займала місце в калюжі тремкого світла, плечима до входу. Яскраво-червона стрічка зв'язувала на потилиці хмарку її мідяного волосся.

Старі люди. Старі-старезні.

Ліворуч від молодої жінки сиділа бабця — розбитий паралічем павук у кріслі-гойдалці. Біла серветка, зав'язана навколо шиї, нагадувала яскраву зім'яту пляму на її сірій сукні. З поруділого мережива рукавів виходили дві мертві руки, лікті та кисті яких утворювали два випуклих гнізда. Можливо бабця була сліпа.

Лицем до неї розташувалися дві старенькі жінки, дуже подібні одна до одної: навіть синюватим завитим волоссям, порцеляновим поглядом і однаковим тремтінням поцяткованих рук, якими вони підіймали свої вермелеві чашки так синхронно, мовби в номері мюзик-холу.

Сиділо двоє чоловіків у чорному. Старіший носив перуку, пасма її облямовували брови, підмальовані чорним. Молодший, у краватці, зав'язаній вільним бантом, був лисий, золота оправа його окулярів зблискувала, коли обертався до гостя. Він накрив рукою руку Кароли, яка простежила за напрямком його погляду й помітила Орландо.

Карола підвелася, й Орландо інстинктивно втяг живіт. Аж сам здивувався цьому рефлексові, який викликав був у ньому легкий неспокій: несвідомо прагнув сподобатися. Зрештою, він не мав живота, навіть натяку. Три сауни і...

— Добре спалося?

Очі, наче в «Пале-Гарньє» під час урочистого вечора. Люстри — доки сягає зір. Така ж гарна, як учора ввечері. Ні, ще гарніша.

— Дуже добре.

Тепер усі дивилися в їхній бік. Ніхто не кліпнув. Можливо, з віком повіки втрачають дієвитість. Складалось враження, ніби вони могли не кліпати годинами. Крокодили на березі болотистої річки. Старий у краватці тримав над своєю чашкою ложку з варенням. Карола проказала:

— Я вам рекомендую Орландо Натале.

Ложка опустилася. Лисий череп зблиснув, коли нахилився, й в однієї зі старих паній з голубим волоссям вирвався вигук, що нагадував тремоло. Орландо впізнав цей голос: він відчув його напередодні вночі, коли подзвонив у двері.

— Моя прабабуся Гільда Брамс. Вона не розмовляє.

Він посміхнувся в бік обличчя з білими очима. Цей маленький бюст не міг сам атрофувати. Гільда Брамс мала бути завжди німічною. Хижак з пустими очима й мертвими ногами.

— Ельза Кюн, моя бабуся; Інґрід Волленгауз, моя бабуся в перших.

Вони були з дуету. Волосся Ельзи більше переходило у фіолет. У них з'являлись однакові тріщини над верхньою губою, коли вони сміялися.

— Петер Кюн, мій дідусь, картини в будинку належать його пензлю.

Старий сам простяг руку. Мусив щоранку підмальовувати брови трубочкою, повною кістяного вугілля.

— А я — Людвіг Кюн. Батько Кароли.

Високий голос одразу сів; під виблисками товстих скелець видніли великі очі, які рухалися, мов риби в акваріумі.

— Ви поснідаєте з нами, чи хотіли б...

— Тут мене влаштовує.

Орландо сів, зачепивши коліном нікелеве бильце крісла каліки, й попросив пробачення. Карола налила кави у напівпрозору чашку. Він боявся, що порцеляна розплавиться так само, як цукор у ній, і вловив аромат молодой жінки. Гвоздика й тістечко.

Середній вік присутніх перекотив за сімдесят п'ять. І посеред них — Карола...

Сестри перешіптувались. Мишачий сміх Інґрід Волленгауз був ледве чутним.

— Моя сестра співає,— сказала вона,— але не наважується вам про це сказати.

Ельза Кюн дзенькнула срібною ложечкою по своєму блюдцеві.

— Це неправда,— сказала вона,— я вже давно не співаю. Жодного разу — від часу повернення з Герольштайна.

Він почув пантофлі Кароли на гравію, вона відходила у напрямку кухонь. За нею йшла кишка кольору асфальту: поза сумнівом — Бабуся, мешканка вимкненого холодильника. Очі Людвіга Кюна, з відтінком мертвої води, вичилилися, він промимрив:

— Ти співала позавчора в салоні, я тебе, мамо, чув...

Орландо пригубив каву. Гірка й теплувата.

Він посміхнувся до старої пані. Її рука танцювала по обрусові. На середньому пальці мала завелику обручку, яку, мабуть, раз по раз губила.

— І що ж ви співаєте?

З'явилася Карола з тацею. Сиза цівочка пари від кавника здіймалася спіраллю до верхівок пальм.

Петер Кюн різко обернувся до гостя. Підфарбовані брови не рухалися, незважаючи на перекошене обличчя.

— Моя дружина співає завжди те саме,— сказав він,— незмінно.

На його підборідді лишилися сліди варення.

Орландо терпляче повторив своє запитання.

— І що саме ви співаєте?

Карола поклала тацю на стіл і сіла навпроти тенора.

— З «Вертера»,— сказала вона.

Карола примостила шість пачок вареничків на коробки свіжопосоленої свинини з сочевицею й зітхнула, перечитавши свій список:

— Завжди щось забуваю.

Через її плече Орландо сягнув оком на список.

— Я рідко зустрічав сім'ї, які менше переймаються дієтетиною, ніж ваша.

— Вони люблять тільки консерви. В нас був період сосисок з товченим горохом, це тривало півтора місяця. Першою не витримала моя двоюрідна баба. Тоді ми перейшли на свинину з сочевицею. Тривалий курс лікування.

Він кивнув головою й знову взявся штовхати візок.

Довгі проходи в супермаркеті були майже пустельні. Ввійшли поміж гори пакетів з пивом ліворуч та бісквітів — праворуч.

З гучномовців лився безперервний музичний коктейль, який переривався рекламними оголошеннями.

— Забула про сир для діда Петера,— сказала Карола,— почекайте мене біля каси.

Вона бігцем повернула назад, а він став у чергу позад огрядної жінки в квітчастій спідниці й з варикозними ногами. Жінка підтримувала у візку кучугуру пакетів з пивом.

Карола прийшла задихана. Мала в руках щось на зразок крейдяного циліндра, вкритого прозорим пластиком.

— Якщо нема чогось йому звичного, дід Петер здатний удавати інфаркт протягом цілої доби.

Орландо викладав коробки на конвеєрну стрічку.

— Це він найбільш нестерпний?

— Решта зовсім не кращі. Мій батько якось уночі намагався задушити по-

душкою свою матір та її сестру. А ті хотіли купити пістолет, щоб його вбити.

Карола сплатила рахунок, і вони вже гуртом покотили візок до машини. Було тепло, й верхівки ялин танули в сапфірі неба. Одинадцята година.

Життя нічим не нагадувало лібрето опери. Коли Орlando пропонував цю прогулянку, то мав на увазі лісові стежки, мости у формі осялячих спин над гірськими потоками й перепочинок біля повалених дерев. Вони відчули б, як звурами з полонин на них накочується Німеччина,— вона розповіла б їм про неквапливість років, що промайнули над Зафенбергом, про зими перед тріскучим каміном і сні засніженими ночами. Він склав варенички й закрив багажник.

— Я вам покажу, де в селі найближчий ресторанчик,— сказала вона,— аби не накидати вам наші страви. Тепер знаєте, що на вас чекає.

— Ходімте разом. Самому не хочеться.

Вона заперечливо покрутила головою.

— Мушу зайнятися своїми. Ось уже двадцять років жодне з них не торкалося до каstrулі.

— Нагодуйте їх — і підемо. Не хочу вареничків.

Орlando рушив з місця. Кермо було пекуче, й він опустив вітрове скло. Карола схрестила ноги й крізь спідницю потерла коліно.

— Ввечері,— сказала вона. — І треба буде швидко повернутися.

— Десерт доїмо в машині.

Дорога бралася до перевалу. За облізлими мурами сном розпеченого каміння спало абатство.

— Ви не співали вранці вокалізів — це нормально? Я думала, всі співаки...

— Кожен так думає,— сказав він,— але я цього не роблю ніколи.

Натомість мав би працювати над своїми димінуендо, як йому радила Ольга Везанська. Після двадцяти п'яти хвилин роботи зі старою професоркою в нього складалось враження, ніби торкнувся дна прірви, і він запитував себе, чи міг би отримати місце хориста в військовому театрі в якомусь Афганістані чи ще де. Два мільйони проданих платівок видавалися йому тоді найзначнішою помилкою кінця століття. Все через ті димінуендо. Він побачить її за кілька днів у Мюнхені, і ще до того, як розтулить рота, професорка знатиме, працював він над собою чи ні. Якщо ні, то примусить надолужити зга-яний час тим, що він іменував «сеансами гестапо», за які платив їй, проте, золоту ціну.

На закруті з'явилося кафе — будиночок у швейцарському стилі з фресками на стінах, мов у капличці з першого акту «Тоски». Над дверима всміхалася щоката Богородиця, а по той бік металевої вивіски літав янгол із рожевими крилами; на решті фасаду видніли позолочений єпископ, пастельні хмари й кілька невідомих святих, одяг і ореоли яких облущились.

— Одне пиво,— сказав Орlando,— величезний запотілий кухоль з піною.

— Ви його заслужили, ви дуже добре штовхали візок.

Вони сіла за металевий столик, притінений навісом. Під ними згушенням водоспадом розтікався ліс. Орlando подумав, що це місце значно романтичніше, ніж увесь великий простір. Він поставив лікті на стіл, гойднув ними на три чверті й над силу відновив рівновагу.

— Бувають дивні збіги,— сказав Орlando. — Героїня з «Вертера» піклується про купу дітей, а ви — фея-благодійниця перестарків.

— Я піду спитаю цигарок...

Орlando залишився сам. Спираючись на спинку стільця, міг помітити за першими грунями гірського хребта товсті вежі бергфольдського замку. При відблисках верхнього світла йому здалось, ніби розпізнав дзеркальні води напівприхованого озера.

Високо вгорі ширяли птахи, й невловний рух крил поволі відносив їх на схід.

Ні, справді я не маю живота, вранішній рефлекс був ідіотським. Орlando склепив повіки й знову їх розтулив, почувши спалах сірника. Карола палила спокійно, але з затяжкою. Орlando подивився на неї. Коли вона відхилила потилицю на бильце стільця, легко зітхнувши, він помітив над віями невловну лінію олівця. Карола зробила макіяж. Для нього, очевидно. Це не могло бути для гурту її рідних перестарків. Або для самої себе; для жінок — це механічний рух, який ні про що не свідчить. Можливо, Карола наводить макіяж

щоразу, коли ходять до супермаркета по вареники. Для касирок... Мені верзуться дурниці...

Орландо не був серцеїдом. Уже чимало літ міг більше ним не бути, бо жінки самі кидалися в його обійми. Ніхто не прикладав для цього зусиль менше ніж він. Жінки чекали на нього в барах, машинах, кімнатах розкішних готелів, хоч він не робив нічого для того, аби вони там з'явилися. Найважче було відмовити. Це траплялось рідко, хоча все-таки траплялося. Тоді Орландо ставав ніби «звabником навпаки», намагаючись їм пояснити, чому це неможливо. Говорив про своє неспокійне мандрівне життя, постійну втому, фaх, котрий, так само як і спортсменам-професіоналам, забороняє чимало життєвих утіх. Запрошував їх прилучитися до жертвоприношення. «Допоможіть мені сказати вам «ні», Александро, мені одному може забракнути сил». Він мав одшліфовані вислови, розроблену тактику, аби опинитися нишком самому в ліжку. Джанні допомагав заплутувати сліди, віднаджував найбільш набридливих. Протягом трьох тижнів нідерландська меломанка, яка вточнила йому по телефону, що об'єм її грудей складає сто дванадцять сантиметрів і що вона має п'ятдесят піратських записів його голосу, об'їздила за ним усю Європу. Якогось вечора, в Празі, в готелі Вортека, залишила йому послання, де відкрила свою останню карту: могла співати арію Норми під час оргазму. Справжня тобі Марія Каллас у царині сексу.

Карола сміялася. В неї виступила піна в кутику рота, вона витерла її долонею, мов дитина.

— Ви мені ще досі не сказали, чому не любите опери.

— Моя бабуся наполягала, щоб я вчилася співати. Примушувала брати уроки впродовж чотирьох років, а вечорами сама акомпанувала мені на піаніно... А я мала десять років і зовсім іншу пристрасть...

— Яку?

— Баскетбол.

Карола запалила нову цигарку. Відколи повернулася, палила безперервно. Щось їй нервувало, та Орландо все-таки відчував — це їй не дошкуляє, можливо, вона в цю мить навіть щаслива.

— Три роки тому померла моя мати. Вона була опорою сім'ї. Все життя піклувалась про мою прабабу... З роками, старіючи, один за одним, усі вони поприїжджали до Зафенберга. Тут їхня колиска. Воліли за краще опинитися в рідному селі, ніж у будинку для перестарілих чи в самотній квартирі де-небудь у Мюнхені або Кельні. Тато прибув останнім; ще два роки тому мешкав у Штутгарті, керував там філією банку... Ну, а тепер — на пенсії. Дід Петер — художник, реставрував фрески у церквах провінції Нассо, перед тим як... Але він покаже вам, певна річ, свої картини. Обидві сестри, — моя бабуся та бабуся в перших, — перебралися сюди понад десять років тому. Чоловік бабусі в перших був льотчиком на світанку авіації, літав над долиною Рейну, і ніхто ніколи не дізнався, чи він згорів у польоті, чи потонув. Прабабця, Гільда Брамс, тут народилася. Це може здатися дивним, та вона мала чотирьох дітей, незважаючи на своє каліцтво. Ще збереглися дагеротипи з її молодості: вона у солом'яному капелюшку, а довкола — її дочки. Двох ви знаєте. Прабабуся на знімку дуже гарна. А ідея приймати туристів належить татові. В нас їх перебуло дуже мало. Влітку — кілька французів. А цієї пори майже нікого не буває.

І справді надходила осінь. Вона відчувалася з кількох золочених плям. Підступна отрута почала просотуватися у листя й незабаром переможе, тоді пануватимуть золото й мідь, мов сурми смерті, перед тим як усе зникне від першого подиху зими.

— Є в нас кухарка, але вона зараз у відпустці... Інґрід теж допомагає, коли маємо відвідувача, а ще до минулого року вона варила варення.

— Скільки років вашій прабабі?

— Дев'яносто сім. Десять років тому вона замовкла. Й ніхто не знає чому. Я припускаю, що не відчувала більше потреби говорити. Можливо, вирішила, що сказала все або навіть забагато.

Орландо схрестив ноги.

А Карола? День крізь день у цьому замку, з цими старими... Чому вона веде такий дивний спосіб життя? Від усього цього віє духом самопожертви й таємничості. А ще — відмовою від життя. Вона примирилась із думкою по-

ховатися серед цих лісів, за товстими стінами, в неперервній шерезі по-колінь... Чому?

— Ви не розповідаєте про себе,— озвався Орlando.

Карола зиркнула на нього пустотливо:

— Я вас слухала в «Лоенгріні». Виставу транслювало німецьке телебачення. Звичайно, саме бабуся Ельза змусила нас дивитися телевізор.

— Сподіваюсь, того вечора не було баскетболу на інших каналах. Але навіщо ви мені про це кажете?

Карола розчавила в попільничці недопалок і почухала носа. Орlando ніколи не дізнається, чому саме ці рухи змусили його зізнатися самому собі, що він остаточно в неї закохався.

Це трапилось із ним уперше після Антонелли Маджіоратті.

Тоді Орlando навчався на другому курсі туринської консерваторії. Антонелла була довготелеса дівчина, перелітна й складна, вона розповідала про Данте, облизуючи йому пальці в підворіттях нижньої частини міста. Складали плани на майбутнє. Після одруження він співатиме, вона напише продовження «Божественної комедії», варячи юшку по-італійськи для купи їхніх дітлахів. На початку наступного навчального року Орlando більше її не побачив, натомість отримав листа, повного посилянь на епоху до Відродження та Данте, з якого поміж двома цитатами довідався, що вона познайомилась на пляжі в Рапалло з мускулястим сорокарічним шведом, колишнім десятиборцем, отже поїде до Стокгольма, де почне переклад шведською найбільшого італійського поета. Орlando й досі себе запитував, чи цибата бліда Антонелла завжди лиже пальці чоловікам, яких любить.

— Ви не слухаєте, коли з вами розмовляють?

Орlando здригнувся. Боже милий, так і є. Поза сумнівом. Для початку я заберу її до Відня, потім — до Нью-Йорка, потім... Забув, куди маю їхати далі. Возитиму її всюди. Поберемося, якщо захоче. А ні — то й так. Юрби журналістів, їх унікатимемо, треба попередити Джанні та інших. Музика. Звуки наростали, й зараз духові прийшли на зміну скрипкам, але й вони ще присутні, й усі струни напнуті від їхніх переповнених сердець... Прибій... Усі ноги безладно кинуті в «тарілки», які завершують мелодію... Боже милий, я дурень, але яке це щастя.

— Пробачте. Це зі мною трапляється рідко.

— Що трапляється рідко?

— Що я не слухаю. А ви не слухаєте тим паче, бо ставите мені це запитання.

— Яке запитання?

— Ви мене питаєте, чи я не слухаю. Я вам відповідаю, що зі мною це буває рідко, а ви перепитуєте, що буває рідко. Отож ви не слухаєте, коли з вами розмовляють.

Карола труснула волоссям і випорожнила свою склянку так швидко, ніби портовий биндюжник.

— Пане Натале,— сказала вона,— ви нудьгуєте зі мною?

— Надмірно.

Карола глипнула на нього. Між їхніми обличчями не було й тридцяти сантиметрів, і він відчув, як його власне серце б'ється десь далеко-далеко, ніби в іншому кінці світу, стукотом глибоким і рівномірним. Саме нагода нахилитися. Якщо я її зараз не поцілую, то буду дурень.

— У вас такий нещасний вигляд...

— Я щойно дізнався, що сором'язливіший, ніж думав. Таке відкриття ніколи не втішає.

Вона підвелася. Складки спідниці гоїднулись, поки він кидав на стіл монети.

— Час повертатися,— сказала Карола.

— У «Вертері» є подібна сцена,— зауважив Орlando. — Щоправда, крім того, є місячне сяйво й нема пива, але саме тієї миті, коли він збирається сказати їй щось важливе, вона просить його піти геть.

Карола дійшла до машини й відчинила дверцята. В цю мить її залляло сонцем.

— Є ще дещо, воно нагадує вашу клятву оперу, пане Натале. Ви так часто в ній співаєте, аж мене дивує, що досі про це не подумали.

У її голосі було легке затаєне тремтіння. Про це свідчили цигарки, запалювані безперервно одна від одної. Щось відбувалось. Орlando підійшов до неї. Його руки самі потяглися до плечей молодої жінки. Він торкався до неї вперше. Під ногами відкривалась порожнеча, бездонний непередбачений яр. На своєму стегні Орlando відчув опік од кузова «вольво».

— Давайте,— сказав він.

— Моє ім'я — не Карола Кюн, а Карола Крандам. З дуже простої причини — це прізвище мого чоловіка.

Орlando не відпустив її, пальці самі стискали.

— Прибуття Альберта,— прошепотів він. Так, цього бракувало до повної картини.

Карола вивільнилася, хоч він цього наче й не помітив. Тепер на фасаді кафе с'яйва святих блищали всіма своїми вилощеними фарбами.

Музика Масне пристосовувалась до самого піаніно. Це було незвично.

Схоже, Карола запалила в салоні свічки... Її тато зійшов униз із двома канделябрами. Решта, розсівшись у кріслах, бліді при тьмавому світлі. Безперечно, саме це робило їх подібними між собою... Хоча ні, було ще щось: те саме непомірне відчуження в очах,— нема нічого важчого для визначення, ніж подібність. А ще їхній спосіб триматися, коли спини ледь-ледь торкаються оксамиту фотелів.

І Ельза сіла за піаніно. Від миті, коли її пальці лягли на клавіатуру, вона ніби змінилася з обличчя. Дивилась просто себе на важкі гардини, які вже хтось із настанням ночі зсунув докупи.

Карола примостилась край сірого дивана в протилежному кутку кімнати. Була в темній сукні, й у світлі свічок її очі прибрали кольору літнього луку.

Неможливо сказати, слухали вони чи ні. Напевно протягом свого життя мали стільки подібних вечорів... Орландові здалося, ніби він присутній на обов'язковому ритуалі: сольний вечір Ельзи Кюн, певно, об'єднував родину в деякі вечори; їм вистачало бути разом у світлі миготливого полум'я.

Його пронизливий погляд схрестився з поглядом Кароли. Вони не вечеряли разом, як було домовлено: Карола покликала на нездужання старого художника. Дід почував себе кепсько вже кілька днів, і в такий час вона не могла його лишити без догляду, оскільки решта були безпорадні. Він повечеряв сам жирними сосисками в гамірному придорожньому кафе, розсипаючи крихти хліба на паперовий обрус. Навіть не доторкнувся до карафи з безбарвним вином, і весела служниця з сильним голосом йому цим дорікнула. Орlando бачив, як вона взяла цигарку з круглого столика й її вії закліпали, коли вперше затяглась.

Стара пані грала повільно, одну по одній вичленовуючи правильні ноти... Звучала прелюдія до арії листів, третій акт. Шарлотта самотня, настала зима, засніжена чи ні, залежно від режисера. В цьому акті у Великому театрі, наприклад, з колосників розсипали тонни лапатої піни. Шарлотта весь час перечитує листи, які прислав їй Вертер з місця свого усамітнення. «Я пишу до Вас зі своєї маленької кімнатки, низьке і сіре грудневе небо тисне на мене, мов саван...»

Ельза почала співати слабким рипучим, але доволі приємним голосом, який свого часу знеохотив Каролу до опери. Зрозуміло, якщо такі співи відбувалися часто... Тремкий голос осідав при низьких нотах, уникаючи високих. Ельза володіла певною вправністю: для неї спів — це постійне шахрайство, втеча від труднощів, але тембр був, очевидно, колись плавним, майже мелодійним.

Орlando підвівся й сперсь ліктями на піаніно. Він прилаштувався, аби не зводити очей з Кароли.

— Дуєт,— сказав він. — Проспіваймо його разом.

Манірні кучерики Ельзи вернулися в глибину вузької смужки скупого світла, яке осявало кімнату.

Рот старої жінки був чорний, а очні западини поглиблені тінню. Найдивніша Шарлотта, з якою Орlando будь-коли доводилося співати.

Вона подала акорд, і він побачив, як тремтять її пальці на тьмянній слоновій кістці клавіш. Орlando співав контурно, не поглиблюючи голосу, довірливо.

— Так, це я, я повертаюся, та однак далеко від вас, я не прогаяв жодної години...

Він помітив, як напружилась Карола. Її пальці стисли бильця, в одній руці тліла цигарка; пряме пасомце сірого диму підіймалося до вимкненої люстри...

— А втім, яка важниця все це, я тут...

Ельза Кюн заплющила очі, ще більше сповільнила темп, її сухі губи ледве розтулялися: побляклий рот старої Шарлотти, якого ніщо не могло втішити і який зберіг ще смак єдиного поцілунку юнака, збожеволілого від кохання... Це спало на думку, коли Орlando дивився на неї. Що сталося з Шарлоттою після смерті Вертера? Яка її подальша доля? Певно, старіла в скорботі, докорах сумління та обов'язку... Можливо, була подібна до цієї виснаженої жінки, в якій іноді зблискувала колишня привабливість, чари далекої дівчини, котру роки не зуміли вмертвити остаточно...

Орlando дозволив їй проспівати арію на вірші Оссіана до останньої ноти, яка довго бриніла в тиші; вібрація сухуватої музики, котра ніжно гасла, мов надто хвороблива зірка, що не може вижити в неосязності.

Він випростався й заплoduвав.

Решта не поворухнулася. Між вилясками долонь міг чути сапання старого художника, який сидів найближче. На мить зблиснув череп художникового сина; власне тоді й підвелась Карола. Орlando побачив відблиск світла, що пробіг по її плечі, обвівши на частку секунди її силует, і вона зникла в пащі тіні.

Орlando рішуче перетнув кімнату. Кароліні пальці намацували клямку дверей. Він швидкими кроками наздогнав її в холі тієї миті, коли Карола подалася сходами вгору. Орlando впіймав її за руку. Вона крутнулася на п'яті, втративши рівновагу, й припала до нього. Ніч була дуже хмарна, Орlando не бачив її обличчя, але міг би присягтися, що впіймав його вираз. Їхні зуби цокнулись, і він був уражений вологою свіжості її губів.

«Безглуздість віку»,— подумав Орlando.

Він відчув, як її рука легенько торкнулася його щоки, відчув смак сльози на губах. Любов, коли в неї обличчя скорботи, має присмак солі...

— Складайте свої речі, на світанку виїжджаємо до Мюнхена.

Вона вислизнула з його обіймів, а шум змусив Орlando озирнутися.

На порозі салону, в півтемряві, перейнятій мерехтінням свічок, виринув Людвіг Кюн, штовхаючи перед собою крісло з Гільдою Брамс. Орlando відчув на собі їхні погляди. На колінах калічкуватої баби сиділа кицька — дві ясні зелені перлини серед хутра. Коли він обернувся, сходи були порожні...

ЩОДЕННИК АННИ ШВЕНЕН

Уривок другий, 17 грудня

Вона не розмовляє.

Можливо, колись матимемо в лабораторіях експериментальної психопатології прилади, які дозволять виявити причину властивостей мовчання. Незважаючи на брак цих засобів я чую, що вона каже самою своєю німотою: «Не хочу більше ніколи говорити».

Вона ні в чому не винна. Антон не згоден зі мною, але я не шукатиму способу витягти з неї якийсь звук через те, що тільки слово дасть нам певну інформацію. Я дивлюся на неї. Вона поза словами. Інші її зрозуміли.

Саша вважає її вродливою. Він оддаляється від неї чимраз більше та більше. Під час уранішнього сеансу тричі змінював місце. Наостанок прихилився до дверей. Я не впевнена, чи завтра Саша прийде. До того ж він на неї більше не дивиться. Не має потреби знати, хто вона й скільки для нього важить. Саші треба від неї втекти, і я повинна йому посприяти. Він знає, любовні історії смертельні, й зрозумів, що небезпека виходить од неї. В неї обличчя — заклик, ця сміхотлива привітність, яка розбиває захисні мури іншого й робить тебе безборонною... Вилікувавшись від своєї шизофренії, Саша не може собі дозволити залежати від когось... Вона зробила чотири малюнки під час сеансу, але найпоказовіші ті малюнки, які робить на самоті. Я поки що не маю пояснення цьому. Багато абстрактних елементів, з'єднаних вертикально... Немов якийсь ланцюг. Щось масивне й міцне, навіть у розміщенні прямокут-

ників є якась математична непохитність. Вона відчуває чи їй здається, що відчуває, справжнє задоволення, оточуючи своє ліжко шматками картону. Вчора взяла ящики з-під згущеного молока і посклала біля себе, мов мур. Антон думає, ніби то захист від сексуальної агресії, та я в це не вірю.

Чому я досі не можу прийти до якоїсь гіпотези? Що мені заважає? Ще не знаю... А вже однак минув місяць, як вона тут.

III

ЗАВТРА У ВИДОЛИНОК...

Карло Томбі ляснув у долоні, й Орландо побіг, перестрибуючи через дві-три сходинки, що вели до мансарди ательє. Там він перестрів Велтона, а кризь поруччя шаснув Пратті, й усі троє з реготом обнялись.

— Годі, не так! — загорлав Томбі. — Веселіше, рога *madonna*¹, ви що, ніколи не бачили хлопців з «Юва», які щойно засадили гол у ворота міланців? Ось якого ентузіазму я хочу від вас. Уявіть собі, наче ви тільки-но виграли Кубок...

— Карло, в нас опера Пуччіні чи футбол?

Присадкуватий Томбі тупцював у центрі сцени.

— Це те саме, опера — той же матч, і її треба грати.

Взявшись у боки, Пратті відхекувався. Такого баса давно не мала Італія. Його Коллін був найбільшим дивом з часів Тіто Шавоні, але впадало в очі, що спортивні постановки Карло Томбі його пантеличили.

Орландо вже звик. Хореографа Томбі вважали одним з найдосконаліших приборкувачів безладу. З його появою зникли великі правильні юрби хористів, гурти, розставлені, мов на параді. Тепер інші хори в «Набукко» та в «Сицилійських вечернях» уславилися не менше ніж заплутаність ліній, які він проводив з точністю до міліметра; Томбі вмів надати юрбі плинності та свободи...

— Ви — двадцятирічні, всі ваші зуби при вас, жодної сивої волосини, ви навіть не здогадуєтесь, що існує холестерин, ви вільні — поети, митці, філософи, ви маєте дівчат і танцюєте яву; ви не будете мені грати так, ніби у ваших руках доля царської імперії, бо то вже буде «Борис Годунов».

Велтон скуйовдив свою перуку й прошепотів:

— Навіть у «Борисі» він примудрився б розігнати всіх пап.

Орландо дуже любив цього видатного англійського баритона. Вони зустрічались на сценах, в аеропортах; поряд з Елмером Велтоном завжди з'являлася тілиста жінка в яскравому вбранні, в ній не було ні чарівності, ні привабливості, однак Орландо підсвідомо заздрив їхній взаємній прихильності.

— Почнімо ще раз.

Орландо підвівся:

— Подумай, чи не варто встановити стартові колодки.

— Дуже смішно,— сказав Томбі. — Давайте на свої місця. Родольфе, Марчелло, Коллін. Та веселіше, Боже мій, веселіше... Вже три тижні ви нічого не жерли, я приїжджаю зі своїм приятелем, з курчам і пляшками... Музику!

Орландо повернувся на своє місце. Не думати ні про що інше, тільки грати. Сцена Національного театру в Мюнхені була простора. Без освітлення все набувало сірого забарвлення: декорації відтворювали майстерню на дахах Парижа, мансарду, захарашену книжками, злиденними тапчанами й старими картинами...

— Дія!

Зі вступом віолончелі Орландо-Родольф кинувся вперед. Пратті Коллін шаснув уздовж поруччя, Велтон сховався униз. Тепер вони зустрілися разом на п'ятачку й закружляли, сплетені висхідною спіраллю мелодії.

— Три — нуль! — загорлав Велтон. — Я забив м'яч головою!

Томбі підняв руки.

— Чудово. Ви справжні актори.

Ніщо не було так мало подібне до оперних вистав, як репетиції, адже нікого в цю мить не охоплювала паніка, що починалася за кілька секунд до підняття завіси. Тут не відчувалось отого раптового полегшення, яке штовхало їх з

¹ Хай йому біс (*итал.*).

першої ноти в найбожевільнійший вир, створений людством: спів, спів до екстазу, до знемоги, до межі життя.

Орландо знав, що піт виступає відразу, змиваючи грим, і після кожного акту, коли співаки поверталися до вбиральні, в них були змучені обличчя живих мерців. Джанні вимагав од Орландо зважуватися перед кожною виставою, запровадив своєрідний щоденник здоров'я, повний цифр і кривих, точніших, ніж для атлета високого класу. Після спектаклю опери «Лоенгрін» у «Метрополітені» 1982 року Орландо схуднув на три кілограми. Власне, три кілограми двісті шістдесят грамів. Рекордна цифра... Після Вагнера найвиснажливішим був Верді: за дві години в ролі герцога Манту Орландо Натале втрачав два кілограми.

Він швидко відновлював сили. Для цього слухав лекції фахівця, навчився вгамовувати почуття розгубленості та порожнечі, яке охоплювало його після виконаної арії, коли м'язи стегон тремтять, мов після стометрівки, а між легенями вибухає серце, шалено поглинаючи кисень... Потрібні роки, щоб приручити реакції мордованого тіла. Бо все тіло співало. В Пармі старий професор з Вілла-Сантанери торочив: «Пальці ніг, усе, аж до пальців ніг, бере участь у співі. Треба чути до пальців горло й пасаж...» Орландо Натале знав одну мецо-сопрано, яка спала безпробудно по двадцять годин після кожної Норми. Звідси позірне кокетство, фальшиві примхи. Можна грати «Андромеху» з грипом і не можна співати другорядну роль, коли починається застуда. Співаки — найвразливіші з усіх акторів. Їхня кар'єра під загрозою через нежить. Голос змінюється, стає відкритішим чи, навпаки, втрачає колір і мужність. Голосові зв'язки — найпримхливіший і найподатливіший орган. Вони реагують на хвилиний настрій, душевний стан, будучи інструментом фантастичним, але старіючим...

Поки Томбі прямував до оркестру, Пратті масував попереки.

— У Дзеффірееллі спокійніше. Вечірне освітлення, міліметрові прожектори...

— Часи змінюються,— сказав Велтон. — До речі, здається, ми вже закінчили.

Орландо над силу звів фатальну брову.

— Це ви, а в мене ще роботи та роботи, відпрацьовуватиму дуети з Еміліаною.

Велтон повів підборіддям у бік режисера.

— Я сподіваюся, її він теж примусить попобігати.

Не думати про Каролу. Навіть не думати про те, що не треба про неї думати. Для цього є один засіб: стікати потом і кров'ю на сцені. Це штучне місце було більш реальним, ніж те, яке він нещодавно полишив. Декорації, місто, що здіймалося за кольоровими шибками до Сакри-Кер, намальованого на полотні, були справжніми, місцем роботи, конкретним, як завод. Там, у Зафенбергу, при полум'ї свічок, примарні істоти слухали музику, яка звучала під пальцями однієї з них, а посередині — дівчина з атласними очима, яка була не на своєму місці. Власне це Орландо Натале відчув з перших днів од часу свого приїзду: вона не мала б перебувати там. Це було незбагненно, але було саме так, і тієї ж миті він несвідомо вирішив вирвати її звідти, познайомити зі справжнім життям... Та потім виявилось, що його перші враження неповні, бо одночасно, сонячного ранку, в тому супермаркеті, за кухлем пива на кривому столі, вона була живішою, ніж будь-яка інша жінка.

Я сказав собі, що про це не думаю.

А втім, буде ще довга пора пополудні, заповнена роботою; для нього замовлена кімната в «Савуа», він вечерятиме в товаристві Томбі, Велтона й двох журналістів з британського телебачення. Орландо легко знайде жінку, якщо перейметься настроєм. Жінки вмili з'являлись у бажану мить під червоним неоновим барів, на високих табуретах блищали їхні ноги. Пряжки відкритих черевичків викрадали світло, браслети обвивали голі руки. Це подіяло б за спокійливо; їхні лаковані нігті переливались від безбарвного до густо-багряного, але жінки були варті одна одної: їхня любов мала те саме вістря страждання, яке надавало однакового тремтіння губам і ніздрям. Так, можливо, йому потрібна котрась із них, щоб забути Каролу. Ні, навіть не для того, щоб забути: було щось більш макіавеллівське в цьому бажанні. Може, заплющивши очі, зумів би уявити собі, що це вона тут, у цій кімнаті, й зміг би...

Лампи згасли, на мить зануривши сценічну монмартрівську майстерню в темряву. З-поза вітражів ще проникало світло штучного місяця, розграфлюючи на квадрати картину, яку малював Марчелло в першому акті опери й на якій було багато євреїв-утікачів та триумфуючих фараонів.

Так, жінку на цей вечір. Це необхідність. До дідька все на світі німецьке божевілля, цю надто велику ніжність,— він не створений для такого. Чоловік, як я, не для шаленого кохання. Я не відчуваю ні бажання, ні потреби заритись у волосся чи нестямно згубитися в чиємусь погляді... Бідний Вертер. За усмішку віддав своє життя... Я вмираю інколи за кілька тисяч доларів. Здається, всі чотири сторони світу бачили мене в спокуті, я всіяв землю своїми нескінченними бурхливими смертями.

Орlando Натале пообідав з Томбі, Велтоном і його дружиною в кафетерії театру.

Весь час пополудні був присвячений репетиціям. Еміліана Партоні кресала іскри. Томбі поміняв дві мізансцени в дуеті першого акту, перетворюючи зустріч Родольфа й Мімі на прогулянку-залицяння: дотики, відступи, стримувані поривання... Орlando кортіло розпростерти її в останньому акті на підлозі, але змушений був відмовитись од цієї ідеї. Мімі помирала, як і раніше, в своєму ліжку,— це вгамує завсідників.

Орlando повернувся до своєї вбиральні біля шостої години вечора. Мав твердий намір прийняти душ, трохи подрімати, а потім піти до бару готелю «Савуа», аби там приєднатися до Томбі з товариством. Телефонний дзвінок Джанні поінформував про початок переговорів з приводу участі Орlando в «Манон» у Трієсті, в другій половині грудня. Він справді прийняв душ і вийшов з театру о сьомій годині. Надворі стояв вересень. Поміж дахами видніло небо, й останні сонячні промені освітлювали чола будинків; один з них, найближчий, був подібний до блока зеленової води, могутній фонтан, що застиг на повний зріст. Скло було достоту такого кольору, як очі Кароли. Орlando Натале піднявся знову східцями Національного театру й зателефонував од швейцара. Томбі ще не добрався до готелю. Орlando передав йому послання, попросивши вибачення за вечір.

Через декілька хвилин він сів до машини, пристебнувся ременем і глянув на годинник. Менш як за дві години буде в Зафенбергу.

Так траплялося щоразу. Його рішенням ніколи не передували довгі й серйозні міркування. Хотів би, щоб кожен рух нормально витікав з розуму та волі, але замість того вчинки ніби народжувались поза ним... Утома за день, дружба з Карло Томбі та іншими співаками,— все вело на цю вечерю, де Орlando Натале оцінив би передзвін кришталю, білу тугість серветок під пальцями, солідну ваговитість столового срібла. Сміх баритона... Та раптом щось ізринуло в душі: Орlando зараз їхав на швидкості сто сорок кілометрів у ніч, про яку нічого не відав, але від якої одчував невиразну загрозу. Він ніколи не довідається, чому так учинив. Це було то безглуздіше, що ніхто його там не чекав, а він буде змушений спати з порожнім шлунком, якщо все-таки поталанить заснути. Багато пар очей стежитимуть за ним; усі оті старі люди, мабуть, повсякчас насторожі. Особливо сестри не зводили з нього очей... А може, це вона правила тим дивним балом?.. Я стаю божевільним.

Швидко надходила ніч, і, коли Орlando перетинав гори, повітря стало глибоким і холодним, як вістря шпаги. Села на схилах повільно, але невблаганно втрачали обриси, зливаючись із виступами скель,— вони відкривали явище нічної сліпоти.

Тепер Орlando Натале набирав швидкості, ялини змикались.

Підошва черевики відірвалась од акселератора й натиснула на гальмо. Попереду маячів зупинений посеред дороги «мерседес». Задні вогні не горіли й темна маса холодно блищала на асфальті. Гігантський жук у панцирі з чорної сталі.

Орlando ще трохи сповільнив хід і помітив обриси невисокої людини, що схилилася до салону чийогось «мерседеса».

Він вимкнув фари й загальмував. То виявилася жінка. Попри товсту блузу й штани з оксамиту відзначив скуйовджене волосся.

«Мерседес» рушив. Орландові здалося, ніби ту машину схопила ніч і потягла на невидимому шнурі в глибину обрью.

У світлі фар Орlando побачив, що жінка підняла руку, й зупинивсь. Вона помаленьку вдарила по капоті, ніби для того, щоб перевірити його міць, і нахилилася до кабіни.

— Неприємності? — запитав він.

Тепер міг краще її роздивитися. Невиразне обличчя. Жінка знала, що не вабить ока, звідси в куточках губів з'явилася чітка зморшка, як слід незадоволення, дитячої, хронічно враженої гідності. Здавалось, то була домінуюча риса її обличчя: знак задавленої, ще від початку самоусвідомлення, кривди...

— Ні. Просто він поїхав до Триберга, а мене висадив тут. Розтока — за п'ятдесят метрів звідси. Не хотів робити гак, щоб довести мене на місце.

— Куди ви йдете?

— До Зафенберга.

— Сідайте.

Орlando лишився байдужий, і це його здивувало. Село було крихітне, загублене в горах десь кілометрів за п'ятдесят. А мандрівниця їхала туди ж. Якщо добре поміркувати, в цьому не було нічого надзвичайного. Це можна було навіть спокійно пояснити, випадок здатен улаштувати найдивніші зустрічі.

— Я голосую на дорогах щотижня. Це майже гра: займаю місце на західно-му виїзді з Мюнхена. Й ніколи не голосую більш як півгодини. А ще часто користаюся з нагоди, щоб поставити запитання власникові авто.

Вона подлубалась у своїй сумці. Орlando не повернув голови. У салоні машини було темно, але він почув шелест паперу.

— На вас наганяє нудьгу писання? Я сама заповню за вас клітинки...

Вона має знати Каролу. Поза всяким сумнівом. Хоча й молодша, але село таке маленьке... Власне, можливо, й гралися колись разом... Бігали до однієї школи... Й, крім того, пансіонат для перестарілих повинен бути на слуху.

— Ця анкета — про що?

— Тести. Ідіотські тести. Я працюю для однієї рекламної контори, і ми тестуємо людську чутливість. Імовірні вагання...

Щось знайоме в голосі. Можливо, приголос, який надавав кінцевим звукам майже радісної інтонації. Десь так само говорила й Карола.

Попутниця розгорнула теку. Орlando краєм ока побачив, як вона зняла ковпачок з ручки.

— Змушена запитати ваше ім'я — на випадок перевірки.

— Натале. Орlando Натале.

Вона записувала старанно, але без особливої шанобливості. Така доля зірок бельканто. Контрастність була повна: лестощі юрби та вихвалання до небес на спектаклях чи в концертах, а поза світом меломанів, незважаючи на пресу та телебачення, зірки бельканто лишалися майже невідомими широкій публіці.

— Фах?

Орlando додав швидкості й перемкнув режим мотора.

— А як вас на ім'я?

Із зробленого нею руху він зрозумів, що пасажирка обернулася до нього, й у відблисках шибки чітко побачив її надто низенький лобик.

— Маргарет, — відповіла вона. — Маргарет Кюн.

Орlando помітив, як тьмяне миготіння освітло дорогу десь на відстані двохсот метрів. Він блимнув фарами і, коли інтенсивність того світла змінилася, вирізнув обриси вантажівки, яка неслась назустріч.

— Ви сестра Кароли?

— Так. Ви теж йдете до Зафенберга?

Він прим'яв колесами траву узбіччя, аби пропустити неповоротке громад-ля, яке захопило всю дорогу.

Вихід нового персонажа, але цей повинен був бути сподіваним.

В опері Шарлотта мала молодшу сестру — Софі. Орlando ненавидів цю роль. Бідолаха завжди виявлялась недоладною. Кругом неї — суцільна драма. Вертер умирав од кохання, а вона з'являлася навпострибки, з квітами в руках і галасувала, проголошуючи хвалу сонцю та життю. Роль манірної безтактної дівчини, яка всіх драгувала своїми витівками, недоречними серед трагедій. Усе аж занадто. А втім, Софі була закохана у Вертера, хоча він не подарував жодного погляду цій імпульсивній нікчемі, яка без утаву верзла

нісенітниці, діймаючи його примітивними приповідками... Й ось на сцену в свою чергу виходить Софі... Маргарет? Молодша сестра...

— Починаємо,— оголосила Маргарет у машині. — Як вам здається: коли ви виділяете більше слини — при вигляді сосиски на екрані чи реальної сосиски у вашій тарілці?

— На екрані. Чи ви...

— Друге запитання. Як ви думаете: форма, яка відтворює сосиску, визначає смак самої сосиски? Інакше кажучи, чи гранчаста сосиска здаватиметься вам іншою за смаком від традиційної циліндричної?

— Послухайте,— відгукнувся Орlando,— чи не хотіли б ви розібратись у цій проблемі пізніше? Ваші запитання не такого типу, щоб на них відповідати, не обдумавши ґрунтовно.

Маргарет Кюн скуйовдила волосся й поклала ногу на ногу.

Здавалось, вона вдягла штани на чотири розміри більші, бо хоч підкотила холоші, та однак вони сягали їй аж до пахов. Її настирливість межувала з блазнюванням.

Блазенська зануда. Маргарет-Софі. Одна з'являлась у дратівному доброму настрої, друга чіплялася зі своєю анкетною, повною сосисок... І все ще далеко до покажчика, як до одного, так і до другого.

— Я наймаю кімнату в вашої сестри, бо готель «Опернгауз» переповнений.

Маргарет згорнула свої нотатки й, закривши ручку, сховала все до безформної торбинки.

— Отож ви знайомі з бандою Кюнів? — спитала пасажирка.

Орlando кивнув головою.

— Взірці сивої давнини,— промурмотіла вона й реготнула.

Її сміх був різкий і пронизливий. Роль написана для сопрано. Вона вийняла цигарку, обмацала все кругом у пошуках попільнички й витягла з нагрудної кишені куртки півкілограмову запальничку. Полум'я заяскріло, мов у пальнику, й чорний дух смоляного тютюну затопив тенора до глибини бронхів.

— Вони божевільні,— сказала пасажирка. — Всі до решти.

Орlando кашлянув.

— Цим божевіллям, яке притаманне старості,— докинула вона. Й пахнула цигаркою з такою силою, що жарина освітила панель приладів і подвійний гострий струмінь диму вийшов з ніздрів. — Ні. Вони недоумкуваті: вони божевільні. Є різниця.

Божевілля полягало часто у відшукуванні божевілля в інших, коли воно було, й так само, коли його не було. Орlando відвів погляд од дороги й уважніше оглянув свою сусідку. Він виявив на вилозі куртки кістяк зі світлого пластика, великі гомілкові кістки якого мовби танцювали. Дівчина, здатна пришпилити собі подібну цяцьку, не могла бути цілком здоровою.

— У чому проявляється їхнє божевілля?

Знову сміх, який дедалі більше тонує у димі, ніби з великого експреса зразка тридцятих років.

— Це довго пояснювати,— відповіла пасажирка. — Надто довго. Дуже давня історія.

Він запитав себе, чи не курить вона просто вугілля. В його дитинстві, під час смеркувань у Педрасені, старі чоловіки випускали зі своїх люльок подібне клуб'я, й Орlando думав тоді, що вони незабаром помруть, бо поглинули стільки отрути.

— А ви обидві серед них: Карола й ви?

Пасажирка зіщулилася на сидінні.

— Я більше нічого спільного з ними не маю. Я виїхала від них.

— А тепер повертається?

— На пару днів — удихну запаху ялин і поїду. Вони мене більше не цікавлять. Я не люблю живих, котрі вже мертві. А якогось дня взагалі не повернусь більше до Зафенберга.

Вона не хотіла говорити про свою сестру... Чому?

— Ви мені досі не сказали, чому вважаєте їх божевільними.

Пасажирка перевела цигарку в правий куток рота й дозволила димові підніматись.

— У всякому випадку, людина божевільна, коли марнує своє життя.

— Вони його змарнували?

— Так, бо залишились.

Відчувалася зненависть і їдкість, коли вона говорила про тих людей; він досить добре тямився на голосах, щоб визначити, скільки в них ущипливості та докорів.

— А чому залишитися означає бути божевільним? Цей будинок — не тюрма, він чимось приваблює...

— Нічим!

Вона перервала його так грубо, що Орlando Натале аж здригнувся.

— Ви приїхали як турист, могли їх бачити в садку, салоні, тож і говорите про привабливість і спокій... Думаєте про щастя, а нічого не знаєте... Ці старигані геть подуріли, вони передають своє божевілля одне одному,— це називається спадковістю... Жоден з них не зумів вирватися з тих місць. Я одна зуміла. Але ви бачите, я ще не повністю перемогла: вряди-годи повертаюсь.

Орlando впіймав себе на тому, що непомітно вчепився пальцями в кермо; мав би послабити напруження. Разом з Маргарет Кюн у «вольво» розсілися привиди, він спробує їх спекатись.

— Ви мене питали про різницю між сосискою гранчастою та звичайною і, паралельно, описали будинок жахів, який затримує своїх пожилців усупереч їхній волі.

Дівчина заперечливо похитала головою.

— Не те. Будинок ніколи нікого не затримував...Просто ті, що там живуть, не мають більше сили звідти втекти.

— Якась таємниця?

Пасажирка знову різко зареготала. Осінній, трохи смішний птах непереконливо кидав свою невеселу трель.

— Є одна.

— Яка?

Причинна. Ось хто причинна. Дві близнючки були химерними паніями похилого віку, художник — старий митець, примхливий і вимогливий. Батькові не властиво нічого ексцентричного, ну, а щодо прабаби...

Маргарет заново розкочегарила цигарку, диму побільшало, він був пекучий та кислий.

— Я всього не знаю, просто таємниця має ім'я.

— Яке?

— Гільда Брамс.

Обличчя каліки виповнило машину... «Якогось дня вона замовкла» і стала одночасно таємницею й тишею... Що там, за бляклими зіницями, звідки витекли кольори? Яку роль вона відіграла й ще відіграє, прикута до свого крісла? Коли Орlando вперше побачив її в зимовому садку, йому здалося, ніби почув, як риплять старі кістки... Майже прозора істота, з якої випарувалася непроникна насиченість життям... Вона зникатиме поволі, стираючись потрохи аж до кінця, статуя з криги та дзеркала, яка не відбиватиме більше нічого, хіба сонячні зайчики серед зелені парку... Гільда Брамс... Що вона передала своїм нащадкам, яке чаклунство вливала краплина за краплиною в Каролу, останню в ланцюгу?

Маргарет Кюн дивилась у порожнечу. Ніч настала ще не зовсім, вона пантруватиме їх там, у Зафенбергу, на околиці села.

Череп Людвіга.

Як просте накопичення тіла та кісток може вмщати стільки світла? Кожна пора, здавалось, випромінює ясне сяйво. Коли він підвівся, металева оправа окулярів заяскріла під нічними липами.

— Ми на вас не чекали цього вечора, пане Натале,— промовив Людвіг Кюн. — Це для нас справжнє задоволення, доказ того, що наша стара оселя й досі гостинна.

Сироп ввічливості розтікся до кутиків його губів, коли він зауважив свою дочку. Вони обмінялись не дуже теплим поцілунком, і всі троє зайшли до передпокою, пропахлого старим воском.

Через шибки салону Орlando побачив обох сестер, що розташувалися під лампою. В руках тремтіли карти, а рисова пудра перетворювала старі облич-

чя на маски з білого гіпсу. Він пропустив Маргарет до них: Силует її величності з цирку. Не вистачало тільки носа з картону й червоної перуки. Старі панії дозволили себе обняти, не зводячи очей.

Орландо подолав у темряві сходи й повернув праворуч до своєї кімнати.

Від часу його приїзду все в нічному замку ставало для нього реальним тільки завдяки невидимій присутності Кароли. Вона одна вдихала життя у ці стіни, в невиразні столи, в одноногі круглі столики по кутках. Карола одна складала ціле. Вона не була приви́дом, як решта... Орландо відчував її аромат, бачив світлу схвильованість сміху, триумф спокійної зелені очей, а рука була кругла й тверда під його пальцями, — Карола, жива більше, ніж саме життя...

Двері відхилилися, й він спіймав вологу теплінь її губів. У темряві тіло, яке чекало на нього, припало до його тіла, видихнувши зітхання, заряджене такою любов'ю, що він відчув себе здмхнутою пір'іною, яка кружляє вгорі над пагорбами Волькергофа. Відтепер життя — це Карола, назавжди, бо нічого не було й не буде подібного до того божевілля, яке охопило їх і з'єднало, мов хвилю зі скелею...

Вони були бурєю й пристанищем. Мав обійняти її так міцно, щоб ніколи й ніщо їх не розлучило, ніщо не проникло поміж них таке, що могло б спричинити кінець цього величного, ніжного й жахливого вихору, який звалується невідь-звідки, запаморочливий і нерухомий... Його пальці занурились у розпущене волосся молоді жінки... Довге вривча́сте схлипування діткнуло його, тоді як вони колихалися, притулені одне до одного, в мороці кімнати.

— Я знала, що ви повернетесь.

Він причинив двері не до кінця, й вертикальна стяжка світла проникала з коридора, коли Карола хитнула головою й зелений спалах зіниць засяяв у темряві кімнати. Талія Кароли крутнулася в його руках, еластична й холодна, наче гірський каскад, прекрасний і світлоносний... Дівчина, ніби ясна ранкова зоря.

— Залишся. Залишся на цю ніч.

З передпокою линув сміх, і два голоси сплелись у розмові. Орландо почув кроки по навощеному паркеті. Піднімалася якась пара, чоловік і жінка.

Поштовхом підбора Карола зачинила двері, а її рука лягла на рот тенора.

— Мета — дізнатися, як треба їх продавати: з гірчицею чи без. Це не важко зрозуміти, ти відповідаєш «так» чи «ні», відзначаючи відповідь у клітинках.

— Де ти бачила людину, що може з'їсти сосиску, не вмокнувши її в гірчицю? Хіба що йдеться про дегенерата. Чи, може, про істоту, яка прибула з іншої планети. Ці анкети безглузді.

Вони вже були за дверима, в кількох сантиметрах.

Карола попустила пальці, й Орландо відчув їх на своїх губах.

Тамті сходили на верхній поверх. Голосу чоловіка Орландо не знав, це не був ні Людвіг, ні дід Петер, був хтось інший.

— Хто це? — прошепотів Орландо.

Тепер кроки лунали над їхніми головами, але слова заглушувала товща стін.

— Моя молодша сестра, вона тільки-но приїхала.

— А з нею хто?

— Ганс Крандам, мій чоловік.

Тіло враз відсахнулось, натомість з'явилося видіння — срібляста рибина... Це сталося на берегах П'яве, він був малий і тільки-но витяг з води свою першу рибину. Звільнив її з гачка й стиснув у долоні, слизьку й лускату, та раптом збагнув, що в руці вже немає нічого... Орландо завжди згадував цю явну несправедливість, цей смуток, який його перепо́внив: рибина вже втікала, звиваючись на мілководді зигзагом. Тепер це відчуття спустошливого розчарування поверталось.

— Кароло, треба щоб...

Його затопило світло — вона випірнула в коридор і вже спускалася сходами, спираючись рукою на поруччя. Її лілово-рожевий корсаж здавався білим у блакитних сутінках. Дійшовши до половини поверху, Карола звела на нього очі, й він відчув, що не покине цього будинку без неї. Якщо Вертер не зумів вирвати Шарлотту з її світу, то він, Орландо, витягне Каролу звідси.

Нашвидку прийнявши душ, він убрався в халат, що висів за дверима. Ті ж

зайві два сантиметри на стегнах. Доведеться звернути увагу, хоча це не так важливо. Де тут рушники? Босі ноги лишали на плитах мокрі сліди.

В кімнаті стояло два комоди. Дерево від часу потьмяніло, позолота стерлася, лишившись де-не-де рудими мідяними смужечками в заглибинах.

Орlando висунув шухляду першого комода. Порожня. Міг би, проте, не робити цього, бо, власне, там поскладав був свої сорочки в день приїзду, а тепер бачив, що в ній нічого нема. Він висунув ще дві шухляди — з таким же результатом. Незважаючи на волохатий халат, у який загорнувся, Орlando відчув, як вода стікає вздовж хребта. Смішно: десь обов'язково мусили бути рушники, він бачив їх попереднього разу, товсті білі рушники, яких тепер ніде не знайдеш, хіба в старих готелях.

Орlando підійшов до другого комода. Комод стояв у ніші, й настінне бра освітлювало його лише наполовину. Орlando висунув горішню шухляду й для більшої певності сягнув рукою в глибину, та нічого не намацав. Тоді присів, аби перевірити нижній ярус. Дерево, напевне, пожолобилося, бо шухляда ледь висунулась. Він насилу просунув руку в щілину. Кінчики пальців на щось наткнулися, ніби на досить важкий металевий предмет. Орlando витяг руку й затявся-таки допнутись досередини. Старі дошки аж загарчали, мов хижак, якого тривають і який готується до атаки. Схопившись за важку бронзову ручку, щосили потяг до себе, й шухляда врешті з тріском піддалась, опинившись у нього на колінах. Незважаючи на тьмаве світло бра він побачив блискучу сталеву цівку.

Пістолет, із якого стріляв Вертер вечорами під час вистав.

Орlando взяв знахідку й, вийшовши на більше світло, завмер — це був дорожній пістолет: восьмикутний ствол, виріб французького зразка, на срібному замку інкрустоване ім'я зброяра.

Орlando мав його в своїх руках, якщо точно, сто сорок три рази. Таке було число вистав, у яких він грав цю роль.

Усі персонажі виявилися на своїх місцях. Декорації розставлені, — навіть головний предмет, який покладе кінець драмі. Кінець коханню теж, і все розсиплеться на порох.

Орlando Натале поклав зброю назад до шухляди, й знову заскреготав пес, дряпаючи дошку. Досить було дати сигнал, щоб підняти завісу, але цього разу вистави не буде. Ні слова не написано задалегідь. Аксесуарист нічого не забув, навіть зброя чекала, готова зіграти свою фатальну роль, але якщо Натале мав у чомусь цілковиту впевненість, то це що він ніколи не витяг би пістолета зі схованки. Карола не Шарлотта, Ганс не Альберт, Маргарет не Софі... і він, Орlando Натале...

Він одступив од шафи. Хтось про нього був написав, якийсь критик у лондонському журналі, а потім Куртерінг, старий професор, сказав йому якимось те саме в барі аеропорту: «Ви — Вертер».

Орlando пригадав обличчя, геть змережане зморшками, які змінювали риси професора. Дитина замазюкала сажею це обличчя, яке так світилося під впливом музики... Ні, хай йому біс, я не буду Вертером.

Орlando обернувся на рип дверей. За порогом стояла Маргарет. Вона вже перевдяглася. Це вбрання нагадувало скафандр ще більше, ніж попереднє.

— Я з приводу анкети, ця історія з сосисками...

— Купіть їх цілу в'язку, — сказав він, — і повісьтеся на них.

Вона скривила кислу міну, стромила руки до кишень, пошкребла підбором, знизала плечима, прискалила око, розсунула лікті й вимовила:

— Саме це мені здебільшого й радять зробити. Я прийшла також вам сказати, що вечерю подано.

Орlando схилив голову:

— Дякую.

Він глянув їй услід. Видовище було справді жалюгідне. Кілька секунд він дивився на зачинені двері.

Все ж таки, хто міг залишити цей пістолет у його кімнаті?

Двері знову відчинилися.

— Карола мені сказала, що ви співаєте.

— Це зі мною трапляється.

Маргарет опустила співчутливо голову.

— Часто?

— Більш-менш. Думаю, зможу скоро видужати.
Вона зробила ще одну чудернацьку гримасу й щезла.
Саме тоді Орlando згадав, що, за лібрето опери, молодша сестра Шарлотти була закохана у Вертера.
— Спаси мене Боже,— прошепотів він... — Я вже достатньо вистраждав.

ЩОДЕННИК АННИ ШВЕНЕН

Уривок третій, 13 січня

Учора ставсь інцидент: коли Берта хотіла заслати її ліжко, та, опираючись, щось буркнула, чого ніхто не розчув. Я вже давно помітила це бажання побудувати для себе закритий всесвіт, у якому вона почувалася б цілком спокійно.

Мені не щастить відчувати зв'язок, що існує між мурами з картонних коробок, які нагадують оселю, й малюнками з безнадійно сплутаними елементами. Маю таке враження, ніби правда не відкривається через тлумачення рухів і слів хворого... Думаю, вихід десь-інде. Передусім у її очах. Я присвятила своє життя психіатрії, й ось такий висновок...

Взяти в руки обличчя... пірнути в зіниці й так чекати, якщо треба, вічність, аби народилося порозуміння... Я вчора ввечері перечитувала Гете й надибала на ось таке: «Я споглядав ці очі (...) Щоб ти тільки бачив, який апофеоз у цьому погляді». Саме так. «Апофеоз». Вона має святкові очі...

Для більшості смертних радість — річ минуша, очі блищать у мить якогось щастя, подарунка, сміху, емоції. Все це нетривке. Карола Крандам увічнила мить. Вона — жінка вічної радості, та, яку котрогось дня пригнічений сумним романтизмом юнак зустрічає на своїй дорозі. Як очевидно, що він од цього ніколи не отямиться! Вона вчить його, що є сміх, цей ніжний вічний сміх, який символізує безтурботність і незмірну мудрість.

Він — вагання, здивоване й збентежене споглядання світового порядку; він — утілений пошук, мука, буря... Вертер — пристрасть, невідання й порив; Шарлотті завжди притаманна ця природна рівновага, яка його зачаровує з першого погляду. Він — Божевілля, вона — Розум. Тому, безперечно, ця історія — міф. Я перебуваю досить далеко від Кароли, пишучи ці рядки, й однак глибоко переконана, що ніколи не була так близько до неї.

Таємниця хворої з палати № 12 криється в книзі, якій два століття... Антон у захопленні від опери. Я попрошу його позичити мені платівку, це теж може допомогти. Гете й Масне на допомогу Фрейдіві... А все це для того, щоб, можливо, розтлумачити містерію. Я досі не відповіла Орlando Натале. Безперечно, я цього не зроблю ніколи.

IV

...ПРИБУДЕ МАНДРІВНИК...

Рука старого художника мусила тремтіти, бо ліва брова звелася вгору надто круто, ніби з макіяжа білих клоунів, який хвилює й непокоїть. Орlando думав, що молодшим художник мав би бути подібним до Ріхарда Вагнера, але тепер у нього виявилось набагато більше спільних рис із трупом автора «Парсіфалі». Маргарет і Карола носили страви, іноді їм допомагав Ганс Крандам. Старі сестри пирскали від сміху впродовж усієї вечері, й їхнє голубувате волосся часто стулялося над тарілками. Ганс Крандам опікувався прабабою. Пригощав її, розрізав м'ясо. Він досконало володів своїм силуетом та правильним безбарвним обличчям, яким фоторомани наділяють директорів фірм, пілотів цивільної авіації чи хірургів-рятівників. Ганс міг би демонструвати костюми-трійки або халати з кишеньками в каталогах «товари — поштою», маючи вигляд такого спокійно усміхненого й гігієнічного пана, який завжди справляє враження, ніби він щойно з ванни, і який не виділятиме ні найменшого запаху навіть у період інтенсивного потіння.

На думку Орlando, Крандам належав до чоловіків без несподіванок, які можуть звабити лише недоумкуватих жінок. Звідси Орlando робив висновок: Карола не любить свого чоловіка.

За вечерею говорили про мотори для автомобілів. Крандам працював у дослідницькому підрозділі фірми «Фольксваген». Колись Орландо цим захоплювався: майже відразу два «ферарі» та спортивний «мазераті», на яких міг їздити лише круговими доріжками приватних парків, але які підремонтював з фахівцями. Захоплення минуло, та він назавжди запам'ятав відмінність між циліндром і клапаном, а це йому дозволило майже забути, що чоловік, який був перед ним, міг тримати в своїх обіймах Каролу, кохатися з нею, коли переймався бажанням.

Погляди молодої жінки й Орландо двічі схрестилися й ковзнули один по одному, як дві половинки розсувних дверей, бо їм здавалося, ніби вони дивляться одне на одного надто довго: правда могла впливти згодом, під час вечері, блискучим засліплюючим скандалом, який заляпав би стіни й розвалив основи старого світу Зафенберга.

Кладучи на стіл кошик із садовиною, Маргарет почала розповідати історію, що трапилася з нею на опитуванні громадської думки про різні гатунки булочок з гарячими сосисками, але завчасно спинилась із виразом засмученого стоїцизму тих, хто усвідомлює, що ніхто ніколи їх не слухатиме.

Тоді Маргарет схопила банан і зосередилась на ньому, зумисне скошуючи очі.

— Котрогось дня,— сказала вона,— я вам оголошу, що в підвалі закладено бомбу, а вам лишилося тридцять секунд для втечі. Я певна, один з вас неодмінно запитає, чи лишився на кухні карамелевий крем.

— Кому кави? — запитала Карола.

Орландо почав сміятися. Людвіг Кюн теж завсміхався з-поза окулярів.

— Брак особистості,— визначив він діагноз. — Усього лише. Забудь свої анкети й стань сама собою, тоді будеш для всіх нас центром світу.

Маргарет роздула ніздрі, а її зіниці розбіглися у різні боки: кожне око дивилось у свій куток залу, тим часом підборіддя підіймалося вгору, затуляючи рот.

Карола, яка розносила тарілки, схилилася до сестри.

— Мало над собою працюєш,— сказала вона,— ти колись уміла ще й ворушити вухами.

Маргарет знизала плечима й перестала вдавати зизооку.

На другому кінці столу бурмотіли старі панії. Малюсінька прабабця здавалася пригніченішою, ніж звичайно. Під тканиною корсажа ходила грудна клітка, не більша ніж у пташки, але від початку вечері бабин погляд застиг понад головою в Орландо, який сидів навпроти неї.

— Маргарет завжди була гримасницею.

Щоб виректи ці слова, Людвіг Кюн обрав тон, яким міг би оголосити, що його молодша дочка тільки-но отримала Нобелівську премію.

— Карола теж гримасувала,— відповіла Маргарет,— але змагання завжди виграла я.

Сестрина врода напевно ж дошкуляла їй, тому Маргарет умисне підкреслювала власну непривабливість, щоб усе забути...

То був добре відомий трюк маленьких дівчаток, які усвідомлювали, що вони негарні: шкірилися й кривили рота, аби бодай упродовж цієї клоунади бути бридкими добровільно.

— Сигару? — запропонував Каролин чоловік.

Орландо відмовився. Карола саме дивилась на нього, і йому здалося, що поза прозорою й тендітною загатою вій у її очах розляглося глибоке море, величезне, мов небосхил. Орландо відчув німий поклик і разом з тим — благаання не відповідати на нього. Вона була пожежею й водою. Чекала на нього, сховавшись у його кімнаті, хотіла наново пізнати смак його губів, шалено кинувшись назустріч. Але вона була й раптовою втечею, відходом, замкненими дверима, які ніколи вже не відчиняться... Була відльотом до обіцяної землі й раптом поверненням в отчий дім, який ненавиділа, але не могла покинути.

Орландо усвідомив, що мовчанка трохи затяглася.

Ніготь прабаби шкріб обрус на протилежному кінці столу. Орландо нахилився.

— А ви знаєте «Вертера», пане Крандам?

Тон запитання виявився майже агресивним, хоча Орландо того не бажав.

Бабин ніготь перестав дряпати білу тканину. Крандам знав «Вертера» більше ніж напевне, а знаючи, видав і про роль, призначену для нього,— роль Альберта, рогносоця.

Якось у Берліні Орlando й Генріх Валлен сперечалися з приводу цього персонажа. Валлен був одним з найкращих баритонів Європи, зіркою «Ковент-Гардена». Останнім часом його голос сідав, бо Валленові було майже шістдесят, але роль Альберта не становила великих труднощів, належала до того репертуару, який, за словами старого співака, можна співати, зберігаючи голосові зв'язки в кишені... Генріх пояснив Орlando, що Альберт — персонаж складніший, ніж можна собі уявити, а надто ж — небезпечніший. Цей тямущий чоловік у другому акті здає собі справу з того, що Вертер кохає його дружину, але пропонує йому руку дружби. В третьому акті атмосфера нагнітається. Шарлотта, втілена щирість, приховує від чоловіка повернення того, кого кохає, й саме Альберт змушує дружину передати Вертерові пістолета, якого той просив, хоча добре знає, як ту зброю буде використано. Орlando ніби побачив Валлена, що поправляє перуку в убиральні лондонського театру... Дзеркала відбили його зображення... Голос Генріха-Альберта й досі звучав у його вухах.

— Альберт усе знає, він про все здогадався. Це спочатку — єдина перешкода для коханців, але він незворушний, наче скеля, його обрано за чоловіка з Божого благословіння, й він не поступиться. Навпаки, саме Альберт улагоднає проблему з допомогою свого романтичного суперника, полегшить його самогубство, передавши зброю, яку той просить... Ролі завжди підносять нам несподіванки, дорогий мій Натале,— я грав Альберта двадцять років зряду, вважаючи його за доброго, хоч і нікчемного хлопця, та згодом помітив, що він справжній негідник. Або, простіше, вбивця. Як усі ми...

— В цій оселі всі слухали «Вертера», пане Натале. Всі, й з причини, яких ви ще, можливо, не знаєте і які вас подивують і зацікавлять...

Орlando пильніше глянув на Крандама. Правильне обличчя нагадувало риси Генріха Валлена. Справжній і несправжній Альберт. Ні, вони обидва фальшиві. Але який з них менше?

— Якось увечері Ельза співала для вас уривок з опери, але справа не в тому. Причина глибша й дивовижніша.

Самовдоволений. Ось що бридко,— до такого висновку прийшов Генріх Валлен, проникнувши вглиб свого персонажа: Альберт, як і Ганс Крандам, не допускали вагань, вони були чоловіками з Божого благословення. Не шукали сенсу життя; сама їхня присутність виправдовувала існування Всесвіту. Не знали сумнівів, божевілля, розпачу, непевності, займали надане їм місце всією своєю присутністю. Під загрозою вони нездатні проявити благородство, прощення чи жертвність... Крандам був би простодушно немилосердний.

— Якщо у цьому домі ми всі знаємо «Вертера», то зрештою причина дуже проста. Це тому, що тут завжди живе Шарлотта.

Орlando не дивився на Каролу впрост, однак помітив, як зіщулилася молода жінка, що саме цієї миті перехилилася через плече свого батька, аби прибрати зі столу.

Натале не спробував усміхнутися, знав — йому не пощастило б навіть достатньо розтулити губи. Він ледь відхилився на бильце стільця.

— Я був би радий, якби ви мене з нею познайомили,— сказав він.

Крандам засміявся. Бездоганні зуби. Він завершить кар'єру на телебаченні в рекламних кліпах про засоби для чищення зубів. Або будь-чого іншого. Тепер сміялися всі. Петер Кюн видав довге модульоване зітхання, й агат його перуки заблищав під лампами.

З пафосом поганенького актора Каролин чоловік простяг руку в бік Орlando:

— Пане Натале, я знайомлю вас із справжньою Шарлоттою.

Вказівний палець понишпорив серед присутніх і нарешті зупинивсь. Орlando здалося, ніби світло трохи послабшало, як при пониженні напруги, тим часом палець Ганса Крандама залишився націленим у бік Гільди Брамс, прабаби.

Ніготь калічкуватої знову почав шкребти обрус.

Обидві сестри вибухнули сміхом.

Пам'ять тенора перебирала музичні рядки... «Боже милосердний, якщо Ти дозволиш мені йти життям з цим янголом поряд»... Прозорі зіниці прабаби навпроти стали металевими... Дві очні западини, наповнені живим сріблом. Орlando поміркував... Неможливо, цей тип глузував з нього. 1770 року Шарлотта мала двадцять, отже, сьогодні їй було б майже двісті сорок...

— Перейдімо до салону,— сказала Карола. — Гансе, якщо твоя ласка — розклади вогонь, уночі буде холодно.

Натале відчував, як у ньому народжується роздратування. Поки що воно було незначним і віддаленим, але ось-ось вибухне гнівом. Карола це зрозуміла й підійшла.

— Я все вам поясню, це звичайна історія.

Крандам посміхався ще розкутіше.

— Більш ніж звичайна,— сказав він. — Довго вважалося, що, пишучи «Страждання молодого Вертера», Гете використав свої власні спогади, нібито він сам кохав, буди юнаком, молоду заміжню жінку й хотів через неї застрелитися. Все це очевидні нісенітниці, той тип був занадто серйозний для такого, й ідея вкоротити собі віку мусила завжди перебувати за тридев'ять земель од нього. Насправді він учинив, як усі його колеги по перу: скориставшись конкретним випадком.

Орlando підвівся. Карола пішла поруч з ним, а Ганс Крандам очолив хід до старого салону. Карола підхопила розмову й повела далі розповідь, почату чоловіком. Решта йшли позаду. Гумовий наконечник ціпка Петера Кюна щораз цмокав об підлогу.

— І цей конкретний випадок дуже простий,— сказала Карола.— Юний студент, далекий приятель родини, закохався в дружину господаря дому, в якому наймав помешкання.

Вони розсілися в кріслах. Крандам присів перед каміном і витер вогню. Маргарет задерла ноги на бильця й позіхнула.

— На мене не зважайте,— сказала вона,— мені розповідали цю історію щонайменше три сотні разів. Я скористаюся з нагоди, щоб подрімати.

Карола пахнула цигаркою.

— Її ім'я — Шарлотта Гард,— сказала вона. — Саме її увічнив Гете. Гільда Брамс — пряма спадкоємиця Шарлотти, власне, вона — її праправнучка.

Полум'я вже здіймалося вгору. Ганс відступив, і перед червоним танцем вогню його силует затьмарився. Це також було характерним для такого типу осіб. Їм підкорялися предмети, вони були вправні, світ невимушено довірявся цим безпроблемним істотам. Напевне, саме цей хист і звабив Каролу: Ганс Крандам складав частку світу речей приємних, корисних і практичних — усього того, чого було досить, аби зробити життя бездоганно нудним.

Він підклав у вогонь ще два поліна, поправив їх кочергою й повернувся обличчям до присутніх.

— Ти могла б іще додати, Кароло, що й ти сама, й твоя сестра Маргарет,— ви теж прямисінькі нащадки Шарлотти. До речі, цим, мабуть, можна пояснити багато дечого...

Орlando виразно відчув напруженість Кароли.

— Я думаю, це не зацікавить пана Натале...

В іншому кутку кімнати Маргарет Кюн заходилася, ніби для розваги, зводити очі зизом.

Крандам видав свою вивірену до міліметра посмішку.

— Ви вірите у спадковість, пане Натале?

Карола звелась. Вогонь зафарбував у миготливий яскраво-червоний колір лівий бік її тіла.

— Чому ви мене про це питаєте?

— Бо особисто я абсолютно в неї вірю. В кожному разі це мені дозволяє пояснити, чому Карола не може жити в іншому місці, а тільки тут.

«Гут чи деінде,— подумав Орlando,— вона була б завжди з тобою, отож марно шарпатись, так чи так, вона завжди матиме перед собою твою прокляту гримасу старшого техника».

Інші посідали попід стінами, залишаючи Каролі і йому передню частину сцени.

— Коньяк,— сказав Крандам. — Він дуже старий і справжній — дві підстави, щоб його пити...

Він зник за оксамитовою ширмою і його досі приглушений голос подужчав.

— Я мав посаду в Кельні, службову квартиру, що виходила вікнами на Рейн, терасу з панорамою річки, але Карола вважала...

Товстий килим зовсім заглушував кроки, одначе Крандам урвав балачку, ніби інстинкт йому підказав, що дружина вже віддаляється.

Орlando теж підхопивсь. Очі старих пильно дивились. Очі з холодного каміння, допитливі до маніяцтва. Навіть Інґрід Волленгауз перестала всміхатись.

— Кароло!

Молода жінка зупинилася посеред холу, й він її наздогнав. Мабуть, настав час усе вирішувати. 1770 року студент опинивсь у його ситуації, й цієї миті Орlando був готовий поклястися, що жінка, яку той кохав, мала достеменно обличчя Кароли... Але студент шанував закони; не наважився поговорити з чоловіком, володарем, якого благословила Церква, й у цьому полягала помилка Вертера: він не хотів красти в нього дружину. Але минули століття, Орlando не був мрійливим вітрогоном, та й цей Альберт — усього лише фахівець з ремонту карбюраторів для моторів. Стільки всього змінилося в них і довкола них, що історія не могла бути більше такою ж, незважаючи на присутність цих старих людей і ветхих декорацій... Нині кінець п'єси буде інший.

У своїй долоні Орlando відчув свіжість її пальців.

— Треба поїхати звідси,— прошепотів він,— не можу вам пояснити чому, але я в цьому переконаний: я вас заберу, ви не повинні тут лишатися...

Від ледь прочинених дверей, від дзеркал і навощених меблів на них хвилями накочувались відблиски вогню, й її сукня розцвічувалася полум'яними іскрами.

— Я теж це відчуваю,— сказала вона. — Завжди відчувала... Щось є в цьому місці... Заберіть мене звідси!

Його рука шугнула в пасма її волосся, яке гойдалось, жодна жінка ніколи не мала такого чарівного вигляду. Він не дозволить їй провести бодай мить життя без нього. Далеке мигтіння догораючих полін витанцьовувало в Каролиних очах — дві малесенькі сарабанди в океані пензля Веронезе... В погляді жінки була любов, застигла буря, в якій він, здається, ніколи раніше не жив; у ньому зростало розуміння суті боротьби та спокою. Орlando досі не знав, що існує щастя знайти когось, із ким бажаєш розділити призначений тобі час. Він зробив це відкриття, й у ньому розпустилося свято, мінливе й строкате, свято в жіночій подобі.

— Коньяк!

Вони обернулися до дверей. Навпроти світла стояла Маргарет, відблиски кольору прозорої карамелі тремтіли в середині кожної склянки, які вона тримала. Орlando залишив Каролу й підійшов до дівчини. Маргарет дивилася, як він до неї йде, й, допоки зникла в тіні, він мав час запитати себе, як це безбарвне обличчя могло набрати такої драматичної сили.

Минало сімнадцять хвилин на четверту.

Він знав, Карола не прийде, неможливо, щоб вона прийшла, але кожна фібра його ества була перейнята чеканням. У цілковитій нічній темряві Орlando відчував найменший шерех, кожен тріск балки й мостини, кожне шепотіння будинку, зведеного на схилі гір, дому, якого терзав час, руйнуючи його повільно й майже безгучно; будинку, невмолимого квиління якого співак все-таки побоювався.

В його голові чергувалися картини, вони переплітались, мов мана... Юнак два століття тому застрелився... Що сталося зі справжньою Шарлоттою? Треба дізнатися... Звичайно, вона мала дітей, адже Карола — її нащадок... Якою жінкою була? Один чоловік любив її так, що застрелився через неї, а вона однак і далі жила тут... Була змушена й далі спати з чоловіком, тим добрим Альбертом, який передав зброю Вертерові... Ні, так у лібрето опери, насправді могло бути інакше... Але як могло подружжя співати й народжувати дітей, коли привид тинявся під стелею їхньої оселі? Як Шарлотта могла жити з цим спогадом? Чи зуміла пробачити собі або переконати себе, ніби не має за со-

бою нічого такого, що треба було б собі пробачити... Жодного кокетства, жодного погляду, жодного авансу... Хто коли дізнається, чи юнак якогось вечора, десь у коридорах або біля водограю, не відчув під своїми губами тремтіння губів дружини Альберта?.. Чи можна навіть подумати, що...

Орlando звівся на лікті. Десь у будинку рипнули далекі двері.

Було видно, як у темряві звуки перетворюються на кольори та обриси. З рипом тих далеких дверей у правому кутку кімнати прояснів трикутник, зелений, абсолютно правильний трикутник. Орlando Натале затамував подих. Щось йому підказувало: це не Карола, до того ж її кімната була не на цьому поверсі, навіть у зовсім іншому крилі будинку.

Тиша. Напевне, йому примарилось... Та й коньяк, який він випив душком, сприяв безсонню... Джанні ошалів би, якби побачив його таким — без сну, посеред глибокої ночі, — контракти вимагали, щоб...

Щось легко торкалося поруччя. Чиясь рука... Звук наближався. Хто тут вештається такої пори?

Обмацавши мармур нічного столика, пальці натрапили на шнур від лампи, ковзнули вгору-вниз і надібали вмикач.

Під ударом світла Орlando закліпав очима й скинув із себе ковдру.

Історія могла й справді мати інший кінець... Скажім, Альберт не задовольниться постачанням смертельної зброї, можливо, цього разу сам схоче нею скористатися. Чому «цього разу»?.. Чому я сказав «цього разу»? Нинішній Альберт — пересічна людина, кретин, який шукає таємницю клапана в технологічному комплексі Верхньої Баварії.

За дверима... Тепер там хтось чатував.

Смужку світла він повинен бачити з-за дверей. Чому ж не стукає?

Знав, що я чекаю...

Орlando навіть не зогледівся, як зірвавсь на ноги. Враз опинився в іншій кутку кімнати і несамовито метнувся до нижньої шухляди комода.

Пістолет, безперечно, незаряджений, але це може стати ефективною зброєю, якщо... Орландові пальці забігали по ручках. Він притиснув комод коліном і потяг на себе найнижчу шухляду. На скронях виступив піт. Хоч меблі були добре освітлені, Орlando, розчепіривши пальці, засунув руку в середину ящика. Пістолета вже там не було.

Орlando обернувся й побачив — двері прочинились. Йому згадалися слова, які Карола сказала першого вечора: «...Навіть якщо ви галасуватимете, вас не почують, бо стіни — півтора метра завтовшки. Вам принести ще ковбаси?»

Стулка дверей відхилилася дужче. Я, Орlando Натале, тріумфую на найбільших оперних сценах планети... Я маю друзів в усьому світі, маю колекцію автомобілів, квартиру на Медісон, віллу на Аладже, біля підніжжя Долломітів, між Вероною й озером у голубих туманах... Усе це існує насправді, мої ролі, мої платівки... Жоден привид не переступить порога — ні привид Шарлотти, ні привид Вертера...

Двері грюкнулись об стіну, й Орlando побачив того, хто стояв поряд із тіннями, що населяли коридор. Петер Кюн не зняв своєї перуки, зате, очевидно, вмився, бо високий розчерк брови зник, і цієї ночі він, мов маску, ніс своє справжнє обличчя, якого грим більше не захищав.

Старий кивнув головою позад себе, в бік сходів:

— Треба, щоб ви побачили мої картини. Ви їх досі не бачили.

Докір у його голосі був безперечний; та не менш очевидним видалося й те, що ситуацію довелось виправляти негайно.

Орlando кинув оком на годинник: Боже милій!.. Цей тип скидався на божевільного. Маргарет мала рацію. Хоч зі своїми гримасами та сосисками вона теж не була, очевидно, взірцем для наслідування.

— Я не сплю більше з Ельзою, — сказав Петер Кюн, — ось уже понад двадцять років. Вона не любить духу скипидару, а від мене тхне скипидаром, скільки себе пам'ятаю.

— Сумно про це чути.

Обличчя старого набрало суворого виразу.

— Вам сумно чути про що? Що я тхну скипидаром чи що я вже не сплю з дружиною?

Орlando погамував охкання.

— Про все,— сказав він. — Але ви знаєте, котра зараз година?

— Ось уже сорок років я не знаю, котра година,— сказав Петер Кюн. — Ходімте, я вам покажу...

Орlando зрозумів, чому Петер Кюн підмальовував брови: їх у нього давно не було. Голова здавалась голою й неоковирною. Його справжнє обличчя виявилось таким, як обличчя всіх старих людей, котрих уранці зненацька застали без штучної щелепи й котрі обмацують рот, щоб припасувати щелепу й відновити звичайний вигляд. Блідо-рожева рибина щелепи в склянці на мармурі нічного столика... Хвороби, старість, смерть... Чому всі ці картини ожили в мені? Треба втікати з цього Зафенберга.

Петер ішов швидко, вони опинилися в західному флігелі. Стулка дверей була прочинена.

— Чим тут тхне?

— Скипидаром. Я вам про це казав.

Кімната мала високу стелю, безперечно, найвищу в цілому замку. Центральну перетинку, певне, було розібрано, картини — звалені вздовж стін, найбільші з них майже затуляли всі чотири вікна. Полотна були обернені до стіни, демонструючи глядачам сіру тканину та дерев'яні підрамники.

— Ви бачили мої марини в коридорах і залах?

Орlando згадав, що проходив повз довгі бляклі картини. Пливучи, погойдуючись, до далеких портів, трищоглові шхуни з погано напнутими вітрилами незграбно відбивались у надто світлих водах, колір яких коливався від лавандового до блакитного.

— Так,— сказав він,— вони мені видалися...

— Жалюгідними,— урвав його Петер,— я жахаюсь моря, кораблів і неба, але я, в домі єдиний художник, мусив подбати, аби оздобити їм стіни... А мої справжні картини — ось тут. Сідайте.

Орlando слухняно провалився в старий репс. Диванні пружини вдарили по стегнах. Одну за одною Петер почав повертати картини. Натале заплющив очі. Вночі, з божевільним старим, перед купою сірих полотен. Навпроти на підмостках були скупчені тюбики, пляшки, горщики, олійні фарби — вся пістрява крамничка. Кюн, напевне, сам створював свої фарби, змішуючи пудру, жовту й коричневу вохру в складну алхімію...

Тенор звів очі на картини, які старий одну по одній заходивсь обертати до нього лицем. Їхню кількість важко було визначити, певно, добра сотня...

— Дивіться.

Ожило зо три десятки облич. Власне, ні, було б помилкою так сказати, бо обличчя виявлялося завжди те саме, лише намальоване різними техніками в різних ракурсах. Епохи теж мінялись. На деяких картинах чоловік був в іспанських бриджах XVI століття або з мереживним комірцем на темному камзолі воїна з алебардою, мов у фламандських живописців, або в куртці з англійського твиду. На овальному портреті в кутку майстерні йому було домальовано напудрену перуку...

Це було повновиде обличчя ще молодого чоловіка з на диво круглими очима... Орlando Натале підвівся. Десь він уже бачив чоловіка з портретів...

Він підійшов до однієї з картин і вклякнув. Невідомий був зображений на три чверті зросту в сорочці кольору сливи й зеленій краватці. Незважаючи на майже аристократичну форму рота й носа було в ньому щось комічне, спричинене, безперечно, тими геть круглими, курячими очима.

Тенор напружив пам'ять. Був упевнений, що знає його. Але він знав стількох... Може, стикався з цим типом за коктейлем у Парижі чи Мілані, в Берліні чи Мадриді?.. Хтозна!

Він одступив два кроки, щоб осягнути оком усі картини вкупі. Думка працювала так напружено, що тільки пізніше він сам себе запитав: як людині могло спасти на думку малювати протягом стількох років один і той самий сюжет?.. Бо, врахувавши кількість картин і старанність, із якою було покладено кожен мазок, Петер Кюн мав би провести значну частину свого життя, створюючи цю галерею на один сюжет.

Орlando повернувся до середини кімнати. На нього дивилось добрих п'ятдесят пар зіниць із чорного попелу. Отож, цей недоумок витратив дві третини-

ни свого життя на зображення якогось типа, той тип мусив бути достатньо важливим для того... Важливим... Важлива особа.)

Раптом усе проясніло. Він, Орlando Натале, ніколи не зустрівся з цим чоловіком, хоча був упевнений, що десь його бачив... Бачив у старій книзі давню гравюру! Тепер усе стало на свої місця.

Орlando тихенько сів.

— Десь-то ви повинні дуже захоплюватись доктором Гете,— сказав він.

Аж перука Петера Кюна з'їхала набакир, коли він затрявся старечим сміхом. Потім у нього почалась деренчлива, якась ніби іржава гикавка, яка закінчилася нестерпним булькаючим кашлем.

Орlando Натале дивився на нього безтямно, доки велике виснажене тіло старого тремтіло задихаючись... Та сміх Петера Кюна припинився так само раптом, як і почався.

— Це не портрет Гете,— сказав він.

А Орlando був упевнений... Він почав рахувати картини, дорахував до сімдесяти, та облишив. Безперечно, більшість, усі вони були обернені тепер до нього лицем.

— Якщо це не Гете, то хто?

Петер Кюн поправив перуку, розрівняв густу чолку й осягнув поглядом полотна.

— Перед вами незнайомий красень,— сказав він,— його ім'я — Вільгельм Тафіф, і він був коханцем моєї дружини.

Натале лапнувся по цигарку, хоча знав, що в кишені халата нічого не знайде, і в нього виникло дивне відчуття, ніби раптом до кімнати проник струмінь свіжого повітря.

Фах зобов'язував співака розумітися на протягах: вони були його запеклими ворогами, кожен такий протяг міг зірвати не одну виставу. Позаду нього відчинилися двері. Орlando виразно відчув, як усі волосинки на передпліччі настовбурчилися. Він не встиг обернутись, аби глянути, хто ввійшов; дотик теплого тіла до литки сказав йому, що Бабуся здійснює нічну мандрівку: кицька прогулювалась попід розставленими картинами, торкаючи кінчиком хвоста погордливі губи чоловіка, який колись кохав Ельзу Кюн.

ЩОДЕННИК АННИ ШВЕНЕН

Уривок четвертий, 23 лютого

Вечір у Ремагені, на новій квартирі Антона.

Я не годна збагнути, навіщо в нашій холодній країні будують такі розлогі тераси. Антон дуже пишався своєю терасою. Сидячи в холі, ми дивилися з вікна на цей справжній бетоновий майдан, укритий мокрим снігом. І дійшли згоди, що літнього вечора там буде приємно випити склянку чогось на свіжому повітрі й помилуватися панорамою долини. Прихопивши пуловер, Антонова дружина обстоює думку, нібито холод — утеча від смерті. Реакція, яка заперечує небуття, бо небуття — це холод у чистому вигляді. Дружини психіатрів — або самі психіатри, або психопатки. Розина є й тим, і тим.

Я не хотіла говорити про Каролу. Захрясла з нею. Здається, вона знайшла для себе вихід у самозаглибленні. Ось де проблема. Якщо її з нього виведу, якщо допоможу знову стати жінкою, здатною далі жити й відповідати на виклики світу, отже, якщо до неї повернеться пам'ять і нещастя, то тим самим я затьмарю в її очах світло спокою, яке є в них і яке мене осяває. Можливо, мені самій потрібне це божевілля, яке я повинна перемогти.

Ми розмовляли про «Вертера», й Розина ввімкнула магнітофон. Тоді я вперше почула голос Орlando Натале.

Я не захоплююсь голосами. Мені бракує цього, і я заздрю Антонові, який фізично змінився під впливом співу, що виповнив кімнату. Однак незважаючи на мою недосвідченість тембр голосу мене приголомшив: була в ньому безпосередня ясність, модульована сила, яка відразу надавала впевненості. Цей чоловік мав у голосі те, що в Кароли було в очах: яскраве світло, водночас радісне й сильне від щастя. Слухаючи його, дивлячись на неї, я відчуваю однакове хвилювання: таке ж, яке викликають володарі приголомшливої

таємниці. Це їх зблизило. В них пульсує життя, не замасковане ролями, іграми, тактикою, шахрайством, які накидає суспільство, а Життя грубе і розкішне, як спів одного чи погляд іншої.

На моє прохання Антон погортав спеціальні журнали... Минулого тижня тенор співав у Гельсінкі «Тріумф Афродіти», сценічний концерт... У Чикаго, тричі протягом грудня, гратиме в «Кармен»... Чи погодиться він поговорити зі мною? Я знаю, вони кохали одне одного, навіть більше ніж знаю — я це відчуваю. Тоді чому він жодного разу не приїхав сюди, до Гайдельберга? Чому лише прислав мені листа з цією купою нісенітниць?

V

...ЗГАДУЮЧИ ПРО МОЮ КОЛИШНЮ СЛАВУ

Орlando йшов їй назустріч... Спідниця була довга, він не бачив ніг молодій жінки й йому здалося, ніби вона не йде старими сходами вниз, а зісковзує з них. Вони підійшли одне до одного, щоб разом узяти ноту:

— *Dammi il braccio mia piccina...*

Навколо них вібував божественний Париж мистецьким безладом квартир на горищах у сьайві місяця, який опаловими відблисками сягав останніх млинів Монмартру. На терасах дівчата у фартушках з тафти й високих темних черевиках пили золотаве пиво.

Тепер опинились на вулиці. Орlando співав, як завжди, під руку з Мімі, але мізансцену змінили без їхнього відома, й декорації дошкуляли. Вздовж бульварів вибухали світлом кафе й лунав спів, приглушений запітнілими шибками.

Вони причинили двері до Момю, й Орlando навіть не зогледівся, як опинились над італійським каналом — порізаним вузькими мостами плесом стоячої води. Венеція, Верона або Манту. Цього разу тумани затопили місяць так само, як у Парижі: напевне, десь поблизу було багато води — озеро чи лагуна, бо від рожевих плям на облуплених затхлих стінах тягло прісною холодною свіжістю. Рухом плеча Орlando загорнувся в сріблясту накидку поверх камзола. Хтось співав. Голос долинав з-за високих стін найближчого палацу, й цей голос належав йому. «*La donna e mobile*». Він не був цим здивований. У ліхтарях над бруківкою горіли свічки, й Орlando побачив своє відображення — він був сам-один, Шарлотта-Карола залишилася там, в іншій опері. Що буде після «Ріголетто»? Треба було зійти слизькими східцями вуличок, які текли у вологих присмерках до невидимих набережних. Він знайде інші двері, і, як тільки вони відчиняться, увійде в новий світ. Орlando розгледів склепистий прохід і пішов ним, промінь кинув бліду іскру на ефес його шпаги, а від раптового гудіння мотора захиталися декорації... Перед ним розхристувалась італійська ніч. Мостові прольоти один за одним вібували в подвійній грі води та туману, й день, руйнуючи зал, нищив глядачів. Мотор працював, і позаду картонної дзвіниці падуанської церкви з'явилася кімната в Зафенбергу. Диміли тумани, й Орlando прокинувся, впізнавши звичні стіни. Мотор і досі стугонів. Співак підійшов до вікна, розсунув фіранки і визирнув. У північному кутку подвір'я помітив силует Ганса Крандама за кермом спортивної «ланції». Сонце ще не зовсім зійшло, й здалося, ніби хром на радіаторі машини досі зберігає рештки ночі, розрідженої в металі.

Колеса зім'яли траву, й машина зникла за гіллям дерев, яке сховало її від нього. Гуркіт мотора розтанув удалині.

В голові спалахнула думка: якщо Крандам буде відсутній довше, ніж сорок вісім годин, то він, Орlando, зможе забрати звідси Каролу до Відня; зайдуть разом до Куртерінга, й, коли все відбуватиметься так, як задумано, то вони вже ніколи не повернуться сюди.

Орlando розмірковував про це до світанку перед тим, як поринути в оперні сновидіння; саме старий професор був тією людиною, яка знала краще, ніж будь-хто, все, що так чи так стосувалося «Вертера». Орlando мусив його побачити. Якщо всьому цьому було раціональне пояснення, то він один міг його знайти.

Орlando ледве ворухнув в'язами. Здавалось, його мозок стукав у черепну коробку. Не випив жодної краплі спиртного, але надто мало спав. Петер Кюн

пустився в довгий монолог, який переривавсь нескінченними приступами кашлю. Зумів усе-таки пояснити, чому стільки років малював одне обличчя. «Нема нічого цікавішого для чоловіка, як добре знати коханця своєї дружини, пане Натале. Це дивна річ. При цьому знаходиш у ньому все, що не для неї. Цей Тафіф був не бозна-яким красенем, ви бачите поросячі очі, погляньте, я їх відтворив так точно, як міг би зробити лише фотограф. Малював упродовж десяти років це недоумкувате обличчя, та однак саме йому належала Ельза, і через ці портрети я пробував довідатися причину... Захоплююче заняття...»

Орландо засинав, а голос Каролиного діда й далі звучав у вухах... Старий безумець дуже копітко намагавсь розгадати таємницю, але мистецтво, як і все інше, заводило в глухий кут.

Він швидко вдягся й вийшов з кімнати. Не спав і двох годин. Мусив побачити Каролу.

Орландо ввійшов у кухню, й до нього обернулася Маргарет. На ній була червона піжама в зелену смугу, з серцем на кожній сідниці, а обличчя блищало від нічного крему. Те, що вона поглинала величезну скибу хліба з маслом, не зараджувало справі. Її кава з молоком загрозливо коливалась у чашці.

— Добре спалось?

Натале скривився.

— Ваш дідусь був цієї ночі особливо балакучий.

Маргарет засміялася глибоким горловим сміхом, навіть не ворухнувши губами.

— Таке трапляється з усіма рогоносцями,— сказала вона. — Ви шукаєте Каролу?

Орландо знайшов чисту чашку й схилився до кавника:

— Так.

Було марно лукавити. Вона все знала. Бачила їх учора в холі, зрештою, напевне, відчула від початку пахощі любовних інтриг.

— Карола поїхала,— сказала Маргарет.

— Куди?

— До Шорфестена.

Мусив витягати з неї кожне слово. Вона вмочала хліб у свою чашку так, як Тоска прикінчувала у другому акті римського тирана.

— Що їй треба в тому Шорфестені?

— Церква.

— Ви могли б висловлюватися точніше?

Маргарет Кюн пережувала, обсмоктала три пальці аж до другої фаланги, аби стерти всякий слід шовковичного варення, й вимовила, облизавши губи:

— Сьогодні 17 жовтня. Це день смерті нашої матері. Карола поїхала на щорічну панахиду з обома бабами.

Орландо схилив голову. Родинні традиції були міцніші й численніші, ніж він собі уявляв.

— А ви туди поїдете?

— Я заступаю старшу сестру. Може щось трапитися з Гільдою, Петером чи навіть Людвігом.

Усе ще говорячи, вона витягла з кишені згорнутий папірець гірничного кольору. Це нагадало Орландові ринок Капо Д'Істрія, де його мати купувала мідії. Еге ж, папір був саме такий, товстий і жовтий, скручений рурочкою, в яку продавець накидав їстівних черепашок чи креветок.

— Я знайшла це для вас... Бо ви цікавитеся нашою родиною.

Взявши аркушик у руку, Орландо зауважив, що папір пожовк від часу. Чорнило виляняло, подекуди зовсім, на згинах утворились прямі глибокі вм'ятини, які ділили аркуш на чотири частини.

«14 червня 1775 року».

Його погляд ковзнув у кінець аркушика. Підпис був нерозбірливий, потертий на завитках розчерку.

Орландо запитально глянув на Маргарет.

— Музейний експонат,— сказала вона,— це чернетка листа, з яким Шарлотта Гард звернулася до Гете, прочитавши його книжку. Тоді ще писали чернетки.

Наталє сів і обережно розрівняв чернетку на столі.

«Мені видається, пане, дуже легковажним і, може, навіть певною мірою жорстоким використати й оприлюднити те, що стало нещастям цілої сім'ї: щоб цим жити чи, ліпше кажучи, на його основі писати книгу, яку тепер читає багато дехто...»

Чорнило вицвіло, чимало літер стерлось,— Орландо зумів розібрати слова «геній» та «інтерес», хоча й не був певний, що не помилився. Він знову глянув на дату: 1775...

«Вертера» було надруковано роком раніше.

«... Ніхто Вам не давав права описувати жахливу реальну ситуацію, живих персонажів і віддавати все це на поталу юрбі, адже з деякими мій чоловік і я підтримуємо стосунки взаємоповаги й дружби... Якими будуть ці стосунки завтра, після Вашої невірогідної та прикрої неделікатності? А чи подумали Ви про родину того, хто пішов із життя, про людей, які...»

Наталє закінчив читати листа. У трьох останніх рядках висловлювання не викликали сумніву: Шарлотта Гард погрожувала Гете судом. Що сталося потім?

Маргарет вишкрібала ложкою варення з дна посудини. У кутику її губів лишилося блідо-рожеве желе.

— Я хотів би вас дещо запитати,— сказав Орландо. — Ви чули про Вільгельма Тафіфа?

Знову пролунав її невеселий сміх.

— Бачу, мій дід показав вам свої картини... Я погано знаю цю історію. До речі, а ви розмірковували щодо сосисок? Ви все ще не закінчили відповідати на мою анкету...

— Що з ним трапилось?

— Не маю жодного уявлення. Запитайте в діда Петера: коли він натягне свою перуку й намалює брови, тоді до нього, буває, повертається пам'ять. Він повинен усе знати, зрештою, той тип мав якийсь стосунок до нашої родини.

Орландо відставив свою чашку. Кава була гірка. Він підвівся й заховав Шарлоттиного листа до свого портфеля, тоді спитав:

— Можна взяти його на кілька днів?

— Як хочете. Куди ви їдете?

— До Шорфестена.

Маргарет проковтнула великий давучкий шматок скибки й заходилась косити очима. Незважаючи на гримасу, він зрозумів, що вона нещасна.

— Не займайте Каролу,— сказала Маргарет.

Він дійшов до дверей та обернувся перед тим, як переступити поріг.

— Чому?

— Вона не поїде з вами, а Ганс наб'є вам фізіономію.

— До зустрічі, Маргарет.

У садку віяло свіжістю, трава була ще мокра від роси, а набридливе сонце розсипало іскри по краях кожного листка. Дахи замку ще не втратили полиску, який навела на них ніч.

Якщо існують непривабливі місця, то це було одне з них. Але з років дитинства він пам'ятав багато церков. В Аспромонті, а пізніше в Ровіго, проводив у них неділі, нескінченні гамірні ранки й нудні вечори. Після останньої меси, з дзвоном у вухах, відкривав поза папертю сіре місто, на яке спадали сутінки.

Вони були самі, його мати й він, на кінцевій зупинці. Чекали автобуса під довгим муром тютюнової фабрики... Восени вітер то клеїв, то відкривав лахміття афіш, на яких чоловіки розмахували знаменами, позначеними емблемами «Уніті». Священик говорив про бідних і про співчуття, а тут, за кілька метрів од фабричної огорожі, по той бік сяючого ниття дощу, Орландо здавав собі справу, що ніхто не має співчуття до бідних і що якогось дня вони самі його не матимуть. Хлоп'яча рука трималася за руку статечної пані, яка була його матір'ю. Де правда? Посеред цих передмість і фабрик із цегляними димарями лише церква вабила око мармуром, оксамитом, тишею й шанобливістю. Саме там він уперше заспівав.

Але тут, у Німеччині, ніщо не нагадувало італійських церков. Храм святої Геновени було збудовано після війни, і бетон потріскався. Рублений будинок

і храм одночасно. Коли Орlando Натале ввійшов під склепіння, йому здалося, ніби улюблений бог тут — масивний і зморшкуватий ідол, Титан з руйнівним мечем і кам'яними п'ятами.

У нефі не було нікого, відлунювали тільки його кроки. Колишніх святих і янголів змінили кольорові трикутники. Діагональне світло осявало приміщення різкою барвою сизого металу. Масивний, мов надгробок, вітвар набирив такого значення, як витягнута з ефеса шпага, з якою Орlando заспівував «Di quella rìga!» У другому акті «Трубадура».

Всі три жінки були в одній з бічних капличок.

Карола стояла навколішках між бабцями. В обох старих паній однакові чорні сітки підтримували однакові кублики рожево-лілового волосся. Орlando прихилився до колони й глянув на жінку, яку кохав. Карола поринула в думки...

Як дивно було усвідомлювати, що можеш довірити комусь свою долю. Це створювало відчуття підбадьорливої непевності. Кохання, якщо воно існувало, повинно надихати на життя. Орlando так добре жив без цього дотепер, аж важко було визнати, що цієї миті весь його всесвіт зводився до жінки, яка молилась у нужденній сільській церкoviці і в якої, він це шойно побачив, були недавно підбиті підметки. Під плащем угадувалась лінія міцних ніг і гнучкої талії. Незабаром вона поверне голову і, коли їхні очі зустрінуться,— що тоді? В Гете для цього були слова: «непритомність», «зворушення», «блаженство», «небесна музика»... Але що таке слова — вчорашні вже вмерли, а сьогоднішні втратили сенс. Лишилась музика, погляд, посмішка, лишилась Карола.

Так упевнено, наче то рибалка вів рибину до берега, обличчя молодой жінки обернулось у цей бік.

Коли вона підвелася з колін, лава для молитов зарипіла голосом старого розстроеного органа. Це також був спогад з дитинства — перебільшення звуків: найменший шерех викликав громи. Кожен рух був вагітний буркою. Карола підійшла до нього. Карола, яка вміла вдавати незворушну, Карола, яку він, сам того не знаючи, мусив шукати в глибині кожної ноти. Вона була нескінченним довірливим чеканням Чіо-Чіо-Сан біля застиглого моря, сміхом Манон у миготливій пишноті Кур-ля-Рен, баркаролою, яку мугикає Жульетта, крадійка тіней у душі Гофмана-поета; вона була царською пристрасстю Аїди, була Леонорою, коханкою Трубадура, була Джульеттою й Маргеритою, Кармен і Мелізандою, яка спить біля фонтанів у країні Аллемонда.

Орlando відступив крок, і, прикриті колоною, вони обнялись.

Він відчув, як розтулилися її губи, й вирости раптом ефемерні вічні сади, короткочасні, наче бризки стоячої води під крилами метелика, незмінного, мов сон гір на гранітних островах. Бетоновий храм несподівано закружляв у вальсі. Карола пригорнулася до нього так міцно, що він зрозумів: для неї храм теж крутиться, вся планета вальсує.

Вона припала щокою до його грудей.

— Маю таке враження, ніби ви мене допіру обіймали,— прошепотіла Карола. — Це стає звичкою.

— Ви погано боронитесь,— дорікнув він теж пошепки. — У святому місці не повинні б ніколи дозволяти собі таке.

Шерех сукні об колону прозвучав попередженням. Човгаючи підметками поношених черевиків, до них підходили обидві старі панії. Інґрід Волленгауз простягла руку в рукавичці. Орlando нахилився й поклав губи до смужки пергаментного зап'ястя. Волосся Ельзи пінилося під синюватим світлом — пилок глибої соломи, мов повітря в жнива.

— Яка несподіванка, пане Натале! І яка радість!

Вона сказала це навмисне — а чи до неї повернулась дитяча наївність? Ельза, яка могла бачити стократ повторене обличчя свого коханця в чоловіковій майстерні... Завжди важко повірити, що дуже старі панії могли зазнати колись великого кохання... Як зуміли вони в цих немічних тілах і цих зашкарублених душах умістити стільки божевілля...

— Чи можу я пройти з вами декілька кроків?

Усмішка розірвала рум'яна безліччю зморшок. Усі вчотирьох подолали проліт арки; він пропустив бабусів уперед, затримуючи Каролу.

Зараз або ніколи.

— Я від'їжджаю до Відня,— сказав він. — Їдьмо зі мною. Втечемо. При-

думайте привід. Маргарет може залишитися, щоб доглядати за іншими... Ганс поїхав, вас нічого не затримує, але в нашому розпорядженні лише сорок вісім годин.

Обидві старі панії зупинилися при виході, раптом потемнілі проти світла. Чекали на молодих.

Орlando обернувся до Кароли.

Мусив прочитати відповідь у її очах. Можливо, такою була умова.

— Погляньте, пане Натале, як це нагадує театральні декорації, еге ж?

Інґрід Волленгауз простягала манірно палець у рукавичці в бік гір, котрі обступали дахи.

Карола підняла на нього очі барви зеленого плеса. Серце Орlando забилося.

— О'кей,— сказав він. — Від'їзд узавтра вранці.

Рука молодої жінки легенько діткнулася до його щоки. Вперше її голос прозвучав з надривом. Старі сестри пильно дивилися на них з відстані кількох метрів.

— Якщо ви мене не кохаєте, то зупинімося,— сказала вона. — Це не гра.

— Завтра вранці, на світанку,— повторив Орlando.

Карола рішуче підійшла до своїх бабусь і взяла їх під руки.

— Пан Натале частує нас струдлем,— сказала вона,— скористаймося за прошенням.

Обидві панії закректали. Цього ранку Карола була така гарна, що він зрозумів: якщо вона його покине, то настане кінець світу й, незважаючи на способи та бронь для душі, які вигадала цивілізація, щоб зменшити журбу, тільки Вертер мав рацію. Треба або любити, або вмерти.

Вони входили в місто через одблиски дверей величезної старовинної кав'ярні. Дзеркала відбивали нескінченні аркади, темні бенкетки, а пальми в горщиках прикривали товсті колони, які піднімались до ротонди з плафонами, ніби кава моко у святкову неділю.

Орlando пригорнув її. В хворобливому світлі цього осіннього ранку вона мала очі жінки, для якої ніч була святом. Надворі все ще сіяла мжичка.

Вони були у Відні, серед аромату булочок півмісяцем та гіркою шоколаду. Там, за вікнами, лежало імператорське місто й іскрився мокрим асфальтом Ринковий майдан. Вона розповідала йому, що вперше приїхала сюди дівчинкою-пансіонеркою: білі короткі шкарпетки, пелерина й голубий берет. Якось упала, біжучи алеями палацу Шьонбрюнн. «Панно, ви будете позбавлені права виходу в місто на наступний вихідний». Відень запам'ятавсь цим покаранням.

Вона більше не пригадувала майже нічого. Хіба що величезні жовті автобуси на проспектах без кінця та краю, й музей, де приклеїла жуйку до п'яти великого, в натуральну величину, мармурового Аполлона. А ще вона билася зі старшою за себе третьокласницею, яка її штовхнула, коли автобус рушав... Карола дала дівчині кулаком в око. Це був останній спогад. Хто каже, що тільки хлопчачки люблять бійки?

Орlando сміявся, розпитуючи її. Так, вона була забіяка, легковажна, школа її не цікавила. Надто любила розважатися, гратись. Орlando уявив собі дитину з великими очима, яка шодуху радісно біжить, блискаючи круглими литками.

На частку секунди їх роз'єднувало срібло таці, чи фарфор, чи гарячі пиріжечки... Карола смакувала губами солодкі збиті вершки, показуючи емаль зубів, покритих вишуканим лаком... Ось жінка, яку він кохав цієї ночі шалено. Боже мій, хоч би що трапилося, вони мої, ці години віч-на-віч під важкими фалдами балдахіну. Це божевілля, ця ніжність, шовковисте згасання неблаганних любовних пристрастей, цей дрейф: Карола, мій човен, мій корабель, моя німецька дівчинка. Поласуй ще тістечком...

Вона кусала ламкий золотаво-жовтий струдель, а співак вирішив одружитися з нею. Неодмінно; розлучення, одруження, все зовсім просто, крім того, Крандам — кретин, це полегшить справу. Й тоді всі світанки будуть подібні між собою, вони пахнутимуть кавою «Фройюнг». І всі ночі нагадуватимуть цю ніч, коливаючись від снів калачиком, як у дитинстві, до шаленства, яке роздають дівчата з гарячих кварталів: Карола, моя повіє, моя ненаситна...

Там, біля фаянсової грубки, якийсь чоловік у чорному пальті та круглих окулярах читав товсту жовту книжку. Старовинне видання. Орlando нахилився.

У жодному іншому місті світу старі чоловіки не носять таких темних пальт і не читають удосвіта таких старих текстів у таких великих кав'ярнях.

Карола сміялася, потягалась. Крізь шибки вікон здавалося, що туман розсіявся. Можливо, це на ясну годину. Сонце над Віднем? Хіба не все одно?

— Щоб познайомитися з Віднем,— сказав Орlando,— треба відвідати всі кав'ярні, в них можна зустріти привиди старих добродіїв з бородами, розірваними комірцями, годинниками на ланцюжку, целулоїдними манжетами й лисими черепами. Вони похмурі й гордовиті. Їхні імена — Фрейд, Вітгенштайн, Малер, Шніцлер, Клімт, Шьонберг... Вони були в моноклях та смішних черевиках і мали ще одну своєрідність, яку зауважуєш, коли дивишся вглиб їхніх очей: вони веселуни. Незважаючи на пенсне, капелюхи та густі брови, відчувалося, що ці люди домагались одного — втечі від світу. На жаль, вони були генії і до них ставилися серйозно. Внаслідок, замість прожити блазнями, створили сучасний світ. Відень зведено на цьому безглузді.

— Ти справжній гід,— озвалась Карола. — Нагадай мені, що в нас далі за програмою?

Орlando відхилив голову назад. Над ним крутилися тістечка плафонів з маслянистого штучного мармуру, збитого на сніг.

— Місто,— відповів він. — Місто й ти.

Вони підвелися. Біля підніжжя пілястрів розташувались інші відвідувачі, розгорнули газети,— в них були напружені обличчя закоренилих професорів... Карола Крандам й Орlando Натале подолали дверний тамбур. Сіре світло обвело навкруг них коло, а під шатром неба спідниця молодої жінки стала ще білішою; таке небо пасувало саме для того, щоб на старому цвинтарі відвідати могилу туберкульозного ерцгерцога.

Вона взяла його під руку, й вони пішли. В кожному кубічному міліметрі повітря звучали всі вальси Австро-Угорської імперії, жили всі пахощі, які стягав до себе Дунай,— від Швабських гір до берегів Чорного моря.

— Ми боги,— сказав Орlando.

Карола звела на нього очі. Очі нефриту та бронзи.

— Навіть більше,— додала вона.

Вони опинилися в центрі Стефанплацу. Дзвіниця здіймалась над поверхами будинків до першої палітри хмар.

— Я тобі пропоную щось безсоромне,— проказав Орlando. — Повертаймося до готелю фіакром і кохаймося цілий день.

Карола зітхнула.

— Боюся, від цього постраждають мої знання про Габсбурзьку імперію.

— Вони були божевільні, носили довгі бакенбарди, куртки з петлицями й танцювали в штанях на штрипках і при шаблях. Якщо ти це знаєш, то знаєш основне.

— Тоді їдьмо,— відповіла Карола. — Зараз, коли я знаю все, то менше боюся згайнувати час.

Вони пішли центром навпростець... Бавернмаркт, Крюгерштрассе... Відра води, вилиті на льоту з порогів ларків і крамничок, текли по бруківці. Щокілька метрів стояли вуличні торговці... Відень пах пореем, зимовою трояндою та морквою. Вони проходили серед виставлених товарів усіх барв веселки. На розі котроїсь вулиці з майстерні цирульника до них махнув рукою чоловік і зірвався з крісла. Він підбіг, аби потиснути Орlando'ві правицю, золотий передній зуб блищав, коли чоловік висловлював своє захоплення. В якусь мить Каролі здалось, ніби він почне співати, вона розуміла — чоловік говорить про оперу «Воцек» і Альбана Берга. Відень зобов'язував. Він бачив Орlando, коли той співав у Берліні, чотири чи п'ять років тому... Це було в вересні... Натале усміхнувся, кивнув головою, спробував утекти, й вони пройшли втрюх пліч-о-пліч кроків п'ятдесят... Той нишпорив по кишенях — ніякої ручки, ані клаптя паперу. Мати автограф було його мрією. Якби ж то він знав! Але як міг би знати? Він, що має всі платівки... Він привезе завтра один запис у готель, пан тенор його підпише? Та звичайно, це занадто, я ніколи не посмію, дарма, я принесу «Тоску». Ви любите тістечка? Над усе,

особливо пані. Моя дружина спече для вас, я вам принесу. У вас не знайдеться часина, щоб чогось випити? Ні, я повинен зайнятися з панею любов'ю. Ах так, вибачте мені, я принесу платівку сьогодні ввечері чи коли скажете. Я такий радий, безмежно. Ще раз дякую. Ви не хотіли б відпустити мою руку? Звичайно. Вибачте мені ще раз...

Орландо й Карола втекли між квіти та овочі. Переслідування тривало. Вони обернулися. Передній зуб блищав тисячею вогнів.

— Це знову я. У якому готелі ви замешкали?

— У «Бельведері».

— Чудовий готель. Тож іще раз дякую, я принесу «Тоску». До речі, ви не маєте наміру незабаром співати у Відні?

— Найближчим часом — ні.

— Я вам бажаю гарно відпочити в нашому місті, ви його знаєте?

— Напам'ять.

— Чудово, ще раз дякую.

Вони знову кинулися в переповнені вулички. Квіти тут були блідіші, ніж деінде. Надто слабкий сік не надходив аж до пелюсток. Бідна кров часів занепаду династії, Габсбурзькі троянди, німечні й прозорі, хворобливо білясті або тьмяні, мов мундир офіцера, пораненого вранці на полі бою...

Вже протягом століття Відень повільно вмирав, у нього була невидима кровотеча. Часом, у яскристому світлі дня, він нагадував труп. Сиву пані, яка згасала під звуки старих вальсів, у палахкотінні барв на картинах божевільних художників.

У ліфті, обтягнутому кретоном кольору лаванди, Орландові пальці заплуталися серед її кнопок і гапликів. Цього ранку на ній виявився складний корсаж із хитромудрими застібками.

— Прикмета країни,— сказав він,— любитимемось по-віденському.

Руки Кароли гладили тканину джинсів коханого.

— А по-віденському — це як?

Він ліг обличчям на подушки, відповів:

— Гарно й довго.

Й поцілував на її губах пуп'янок усмішки. Схитнулися порт'єри. Ця жінка — моя земля, моя пам'ять і моє чекання. Час зупиниться. Нарешті зупиниться...

О другій пополудні прийшла покоївка з гарячим омлетом, який вони запивали холодним і гірким угорським пивом. Жариною німецької цигарки Карола випалила дірку в простирадлі. Вони з годину поспали й прокинулись одночасно.

— Ти казав, що ми робитимемо по-віденському... — муркотіла Карола.

Орландо сміявся, потягаючись.

— Які жінки безжальні.

Отож, відтепер Віднем для нього стане ця пісня, що вийшла з глибини тіла й звучала в цьому кутку кімнати. Мереживо, що відбилося на щоці, оті неспокійні очі, весь порив, і сльози, й сміх. Боже милий, зроби так, щоб я ніколи не забув цього... Можливо, якогось дня прийдуть страждання, нахлине байдужість, яка доводить до відчаю, але хай у пам'яті буде ця мить... Двадцять хвилин на сьому вечора.

Вони навіть не зогледілись, як настала ніч і блякла рожевість стін стала темно-гранатовою. Карола відсунулася, проводячи долонею по простирадлі. Моє австрійське кохання...

Ми кохатимемося в кожній столиці, скрізь і завжди...

Двадцять одна хвилина на сьому.

Орландо здригнувся. Лишилось менш як сорок хвилин до зустрічі з професором. Він відшукав номер телефону в старому записнику. Навіть дивно, що ця картка із загнутими кінцями збереглася. Орландо відразу впізнав професорів голос. Чому він зателефонував? Мандрівка, ніч, із кожною годиною Карола розвіювала тривогу. Шарлотта вже давно померла; та, яку він обіймає зараз, справжня, як життя. Навіщо тоді розшукувати ловчого привидів? Та однак домовлено про зустріч, і він знав, що десь у кав'ярні Кестлера вже сидить старий чоловік і дивиться, як голки дощу проштрикують оксамит міста.

Так, Густавус Коломар Куртерінг чекав.

Міф і психоаналіз. Стара тема, та все ж я пірнула в неї ще 17 жовтня, відтоді як Карола сюди прибула. Я поринула в густу, примарну рідину, наповнену злинялими відблисками минулого, але геть скаламучену.

Міф, як і невроз, ґрунтується на основній забороні, як-от: кровозмішення — для Едіпа, неможливість літати — для Ікара... володіти жінкою, яка належить іншому, — для Верґера... Гете вигадав історію, яка цілком відповідала моногамному Заходові. Цікаво, що це сталося в розпалі вісімнадцятого століття, але у тому нема нічого дивного. Під час уранішнього сеансу Карола була чимось наче збентежена. Саша запізнився, покружляв навколо нас, а потім узяв стілець і прилаштувавсь під стіною. І я відчула, що Карола страждає; вона пересіла на метр далі, пояснивши на мигах, що хоче затулити прогалину. Розрив кола, таким чином, став менш явним. За годину, виходячи з кімнати, вона кинула на Сашу, якого звичайно «не бачить», дивний погляд. Опаловими зіницями, ніби вся рідина очей раптово замерзла. Я й далі веду з нею «бесіди»... Розмовляю годину, іноді більше, купаюсь у світлі, яке вона випромінює. Цього похмурого ранку дивлюся на садок і не хочу думати, що ці місця будуть останні, які вона будь-коли побачить. Ми не настільки сильні духом, щоб не благати. Мені часом хочеться стати перед нею навколішки, взяти її руки в свої й благати припинити цю гру, повернутися до попереднього світу, підхопити заново тягар життя, не виключатися з нього. Чому я нею так переймаюся? Чому з чотирнадцяти моїх пацієнтів вона, зрештою, єдина, хто для мене має значення, єдина, кого просто мушу вилікувати? Що в мені відбувається? В чому причина? Можливо, в тому, що я незаміжня, зрештою, хоч у цьому боляче зізнаватись, жінка, яку не кохають. І тому що вона — Шарлотта-Карола, та, через яку сталася драма, та, яку так любили, що про це пам'ятають століттями... Може, саме надмір любові пояснює все, можливо, власне той намір був нестерпний. Однак тоді хто зможе тебе вилікувати, Кароло?

VI

АЛЕ ЙОГО ОЧІ МАРНО...

Дощ і ніч переплелись у єдиний клубок. Ліхтарі на Ринковому майдані, віддзеркалюючись у калюжах, подвоїлись, у величезному морі мокрого асфальту відбилися ціле місто. Карола, закутана в плащ Орландо, бігла, обминаючи калюжі.

Він підняв комір куртки, щоб застерегтися від водостоків на Елізабетштрассе. Вікна були освітлені, пориви вітру відбивались од фасадів, і по шибках магазинів збігала вода, наче звивинами текли вертикальні ріки. По всій вулиці крамнички стали однаковими, бо кожна з них тепер нагадувала акваріум, у якому плавали блискучі рибки...

— Добралися...

Карола засміялась. Про це він торочив усю дорогу. Вони не ввіймали таксі, й він пояснив їй, що дістануться туди дуже швидко, пройшовши через Ратгауз. Відтоді вони бігли під зливою, здіймаючи бризки, яким світло надавало веселкових барв.

— Це там, у кінці, повернемо — і все...

Вона витерла свою мокру щоку такою ж мокрою долонею, сказала:

— Ах ти сякий-такий!

— Я віддав тобі свій дощовик.

— Він мені не пасує.

На розі Крюгерської він зупинив її й обійняв. Шквал захопив усю вулицю поздовж і шмагав їх водяним полотнищем, що гойдалося на льоту.

Дощ, вітер і світло переливались у зелених Каролиних зіницях. Він потяг її на нерівну бруківку якоїсь вуличкї. Крізь пасма дощу, які стали тепер прямовисною стіною, вона помітила невеликий майдан і загразовані вікна.

Вони щодуху побігли до низьких дверей, блискучих, мов нагріта смола, й увійшли в тиху кав'ярню Кестлера.

Це був різкий перехід з одного світу до іншого. Тут панував делікатний затишок з гамами ледь чутного піаніно, тугістю оксамиту й солодкими пахощами гарячого шоколаду. Карола розстегнула мокрий плащ і помітила за одним із столиків біля вікна тендітного чоловіка з бляклими очима. Він підвівсь і виявився на зріст майже до кумедного маленьким, але його посмішка була така щира, ніби він відкривав Каролі своє серце. Часом трапляються люди, які випромінюють нездоланну притягальну силу. З першої секунди Крандам стала другом старого Куртерінга. Зрештою, він для неї — теж; він ніколи не забуде цієї жінки, яка прямувала до нього, її кучерів, що спадали на чоло, і неможливо було відгадати, де чаїться легкий і проникливий танець, який жив у ній. У фарфоровому зблискові усмішки, у вологому теплі погляду, у вишуканих контурах носа... Куртерінг одразу відчув, що вона тільки на порозі тієї пристрасної й ніжної таємниці, яку ніколи не зможе розгадати. Й одночасно, не ризикуючи схибити, що ця молода жінка, яка простягала йому руку, була цієї миті найщасливішою людиною з тих, яких він будь-коли зустрічав.

Вони кохалися. Це було очевидним, навіть коли дивились одне на одного, коли вона шукала свої цигарки, коли співак милувався через шибку ниттям дощу, яке обвивалося навколо Відня, хворого на нежить...

Натале говорив про запис «Сільської честі» в студії Лос-Анджелеса, про обуреного Каторова, голос якого критик назвав шоколадним, а Микола Каторов ненавидів шоколад і пив тільки польську горілку, аби забути Росію... Куртерінг посміхався. Карола дивилась на полум'я в каміні. Дошовики висіли на старомодній вішалці, геть обставленій внизу блискучими чорними парасольками... Немає нічого чорнішого за мокру парасольку. Подібні слова спадали на думку, коли вона поволі занурювалась у затуманений і приглушений затишок... Карола заплющила очі, відчувала стегно тенора біля свого й горіла до нього бажанням, яке, здавалось, прийшло до неї з іншого кінця Всесвіту: бажання-караван, народжене по той бік пустелі. І ніщо не могло здолати тієї жаги, що приплинула так здалеку й бродила в ній...

Чоловіки, розсівшись у старому оксамиті Кестлерової кав'ярні, читали в сутінках газети з вузькими колонками, й було чути лише шелестіння сторінок серед нестихаючого шпунання дощу по шибках.

— Я хотів би дещо довідатися, професоре. Звертаюся до вас як до знавця Гете й разом — Массне.

Що мав на думці Орlando? Знову Вертера... Родину Кароли... Це не мало ніякої ваги, вона дозволила голосам заколисати себе, слова були не більше ніж звуки, вона любила низький металевий голос Орlando. Він уразив її з їхньої першої зустрічі. Співаки мали два регістри. Розмовний голос і голос для співу. Це були двійники. Коли того вечора він співав у дуєті з бабусею, Карола почувала, як у глибині його горла з'являється мінлива тканина, матерія, багата на розкотисті муарові співзвуччя, які можуть лунати вільно, розкішно, каскадно й непоборно; сила звуку наростала, здіймалася з глибин срібного озера.

Вона відчула, як її поборює сонливість. У старій кав'ярні на березі Дунаю було добре й затишно. Розмовляючи, Куртерінг погладжував м'який зношений комірць своєї сорочки характерним дідовським порухом. Світло тьмяніло, дощ ущухав, щораз тихіше тарабанячи по шибках, і старому здалося, ніби помітив там, де зникала річка, нерухомі відсвіти, які теж розчинялись у темній одноманітності. Відень плавно входив у розпливчасту п'їтьму, якнайповільніше кружляв у ритмі вальсу, але зі смертю скрипок усе зупиниться; тим часом вони поволі гинули, завмирили їхні смички, під якими згасали останні ноти мелодії...

— ...Шарлотта Гард.

Каролу збудило це ім'я. Можливо, тому, що, мимоволі вимовляючи його, Куртерінг підвищив голос, або через те, що воно викликало в Кароліній пам'яті щось важливе чи несподіване; щось таке, що могло перервати її сон.

Вона трохи випросталася на сидінні й була вражена напруженим обличчям Орlando. Він сидів, нахилившись до свого співрозмовника, спершись ліктями на стіл. Карола досі не бачила його таким уважним. Вона майже роз-

чулилась, відкривши для себе цей глибокодумний погляд школяра, який з усіх сил слухає вчителя, щоб закарбувати в пам'яті кожне його слово.

— Ця історія набагато дивовижніша, ніж ви собі уявляєте...

Старий професор зробив паузу. Під бляклою позолотою університетських амфітеатрів він оволодів мистецтвом розповідати й тішити сподівання. В такий спосіб досягав немодних, але корисних наслідків. Що знав старий учений про Шарлотту Гард? Про справжню Шарлотту й ту, на руках якої вечами вмирав Орlando на сцені.

— Її дитинство не привертає особливої уваги, воно було таким самим, як у всіх дівчат із того середовища останньої чверті XVIII століття. Грає на клавесині, керує господарством або хазяйнує сама, ходить до церкви, де співає в хорі. Наявні докази дозволяють говорити, що має великий хист до співу та музики взагалі. В якийсь проміжок часу від родини, здавалось, одвернулася доля, й родина змушена розпрощатися з маєтками та землею в Вецларі й Еренбрайтштайні. Деякі джерела стверджують, нібито батько, колишній урядовий чиновник, посаду якого було скасовано, почав заглядати в чарчину. Власне тоді, більше з необхідності, очевидно, ніж зі справжнього кохання, Шарлотта виходить заміж за Герберта Гарда. Він багатий, володіє рентою, родовим маєтком у центрі Вецлара і, безперечно, давно закоханий у гарненьку Шарлотту, яку знає з дитинства. Вінчання відбувається в старій капличці Зіборга, куди під перегук дзвіночків піднімаються повози й фіакри 21 жовтня 1772 року. Того дня стояло на годині, а пагорби, певна річ, переливалися червоним і золотим, бо це щороку буває в цих краях. Є підстави припустити, ніби Герберт Гард являв собою в ці години досконалий взірць веселуна й щасливої людини; він був далекий від думки, що майбутні століття збережуть його в пам'яті, забувши справжнє ймення. Він носитиме нове ім'я — Альберт, котре назавжди вособлюватиме людину-перешкоду, яка самою своєю присутністю розбиває щастя, бо заважає коханням поєднатися.

Потеплішало, під стінами зазеленіла травичка, ніби й тут, у приміщенні, її безперервно лакував дощ. Ніхто й ніяк не зумів би зараз зупинити Густавуса Коломара Куртерінга, й Карола милувалася, з якою пристрастю цей старий чоловік розшифровує минуле, котре завжди здавалось їй задушливим, неворотним і непроникним, наче ліс Алькена, мов таємниця Німеччини...

Орlando сахнувся назад, щоб обпертись на бильце бенкетки, й під столом налапав руку Кароли.

— Я не накидату вам детальний виклад цієї історії, яка поєднує долі. Я знаю, пане Натале, що ви в курсі основного...

Викликали подив ці юні бісики, які стрибали іноді в його очах. Тендітний чоловік, учений і трохи баламут, людина, зліплена зі знань і фарфору, й раптом — ці веселощі, поява яких ще більше прояснювала бліді зіниці...

— Вточню вам тільки дві подробиці, які стосуються нового персонажа, що вийде на сцену. Гете назве його Вертером, а справжнє ім'я його Карл Вільгельм Єрузалем. Він студент. Уже мав якісь сердечні справи, належить до веселого товариства з Вольпертсгаузена, в якому він, здається, є заводієм і жартуном. Можу сказати, що я присвятив більшу частину свого життя цим дослідженням... Можу заявити вам, пане Натале, що справжній Вертер був повною протилежністю романтика-самогубця, зрештою він зовсім не накладав на себе рук.

Карола зиркнула на Натале. Його профіль вимальовувався на шибці, обведеної світлом, яке розсіювали ліхтарі аж з набережних...

— Отже, Гете вигадав усю цю історію...

Короткий сміх проторохтів у горлі Куртерінга. Його ноги танцювали під столом.

— Зовсім ні, Гете щиро повірив у те, ніби Вертер-Єрузалем застрелився. Про це свідчать його листи, — саме це його вразило, — тож він вирішив переінакшити факти: хай юнак помирає від кохання! Яка щаслива знахідка! Поліційні ж протоколи згадують, що Карл Вільгельм Єрузалем заподіяв собі смерть напередодні Різдва року Божого 1773-го.

— А цього не було?

— Звичайно ні.

Карола простягла руку, й пальці забілили в круглій плямі світла, яке падало з-під абажура.

— Пане Куртерінг,— сказала Карола,— Вертер помирає від пострілу з револьвера. Поліція говорить про самогубство, всі говорять про самогубство, навіть через два століття все ще говорять про самогубство. Але якщо Вертер не звів на себе руки, то як він помер?

Настала черга випростатись Куртерінгові. Його біле волосся спінилося, й Орlando здалось, ніби дрібненький професор здригнувся всім тілом.

— Панно,— сказав професор,— ви поставили цікаве запитання.

Карола не могла пояснити чому, але мала таке відчуття, ніби десь далеко тільки-но розчахнулися двері й вітер, який долинув аж сюди, подолав багато дивних країв для того, щоб обдати морозом її серце.

Маргарет дуже обережно підняла кішку, що спала в неї на колінах. Інґрід, яка куняла в глибокому фотелі, розплющила око, здивована такою незвичною делікатністю внучатої племінниці. Маргарет пройшла легким перевальцем, трохи зігнула в колінах ноги й розтулила руки. Тварина злетіла в повітря, випустивши кігті, й дико занявчавши від жаху, схопила на льоту порт'єру, зачепилася за неї, потім, отримавши удар по спині, впала на лапи й шаснула під крісло.

Інґрід Волленгауз безгучно розсміялась, від сміху потріскалися рештки вранішнього макіяжа.

— Колись ти її отак і вколошкаєш.

Маргарет стонула плечима. Вона не зносила Бабусі. А відколи Карола поїхала з Орlando — ще дужче зненавиділа. Не мала бажання дивитися на настінний годинник: було вже пізно, настала пора кохання. Ті зараз, напевно, в кімнаті. Відень для двох. Маргарет уявляла собі це божевілля насолоди. Хоч не любила жодного чоловіка, які володіли нею... Навіть того торішнього фіна, такого тендітного, з дівочими руками. Карола завжди мала те, що хотіла. Й ось цього разу підхопила мандрівника. Вона не повернеться більше до Зафенберга. Навіщо? Щоб знову бути поряд з цими недомкуватими й цим Крандамом, таким дурнуватим і тупим, що не зміг навіть...

— Людвігу! Маргарет хотіла вбити кицьку!

Голос старої був такий гучний, що долинав крізь стіни. Іноді вві сні вона репетувала пронизливо, мов дівчинка.

— Вона в мене на очах кинула нею так сильно, що ледве не...

Людвіг Кюн увійшов до салону й насилу присів навпочіпки перед каміном. Скельця його окулярів перетворилися на два червоні кружальця.

— Зима буде холодна,— сказав він.

Маргарет підвелася, й на неї раптово наплинуло те, що вона в собі ненавиділа. Не знала, чого хоче, в душі зяяла величезна порожнеча, яку ніщо не заповнить. Таке з нею траплялося часто, але в цій кімнаті вона відчувала його найгостріше. Забагато сутінок під плафонами, забагато килимів, забагато старих людей, а ще ця долина, яка знову замикала її в своїх лабетах...

Інґрід ляснула в долоні, ляскіт пішов луною, сухий і швидкий, наче в безлюдному театрі.

— Усі вже сплять?

Людвіг пильно дивився на вогонь. Його череп блищав, наче рожевий гладкий павук, він простяг пальці до полум'я. Так, усі повинні спати. Проминаючи кімнату свого батька, він чув шамотіння, напевне, взявся до малювання.

— Карола повернеться? — озвалась Інґрід Волленгауз.

Маргарет обернулася до бабиної сестри. У відблиску полум'я волосся старої здавалося брудно-рожевим. Губи були заслинені.

Усі божевільні. Всі хворі. Треба тікати звідси.

У вогнищі тихо обвалилося поліно, та Маргарет здригнулась не від цього. Хтось стукав у стіну. Ритмічний стукіт долинав згори.

Коліна Людвіга зарипіли, коли він підводився.

— Здыхайте,— вигукнула Інґрід,— усі здыхайте!..

Барабан смерті бив чимраз гучніше, й Маргарет подивилася на батька. Відчула, що він раптом вирішив заклакнуту й перебути тут, стоячи спиною до вогню, поки все втихне.

Яскраві конуси з-під абажурів продірявлювали темряву Кестлерової кав'ярні. Світло ледве сягало облич, однак Карола чудово бачила професора Куртерінга, можливо, тому, що він схилився над столом у запалі розмови...

— Якогось ранку знайдено труп Карла Вільгельма Єрузалема. Його виявила Шарлотта. Власне тут переінакшено хід подій, зроблено дві художні підміни: в Гете Вертер-Єрузалем помирає в своїй кімнаті, він ще живий, коли прибуває лікар за шість годин після пострілу. В Гете, в його шаленому романтизмі, є велика доза реалізму, він відшукує точні штрихи, щоб надати розповіді більшої правдоподібності. Підкреслює, що куля пролетіла над правим оком і продірявила голову. Массне, чи радше автори лібрето опери, йдуть ще далі, бо в них Вертер умирає поза домом, у снігопад, в обіймах Шарлотти. У кінці опер добре пасують дуети...

Карола зауважила, що Орlando запалив уже третю цигарку відтоді, як сюди ввійшли.

— Отже,— сказав Орlando,— цей Карл Вільгельм Єрузалем закохується в Шарлотту Гард, свою господиню. Бувши одруженою, вона відштовхує його, а за кілька місяців знаходить його труп з кулею в голові, пістолет лежить поряд, і розслідування доходить висновку: самогубство. Та все ж можна припустити, що люди, які його провадили, мали свої мотиви й що...

Обличчя Куртерінга зморщилося, Карола мала перед собою глиняну маску, яка могла б називатися «Тріумф». Коли він заговорив, його голос піднявся на цілу октаву:

— Ви нехтуєте однією подробицею, пане Натале. На перший погляд вона ніби не стосується справи, але власне через неї все прояснюється: Герберт Гард, чоловік Шарлотти, обіймав на час подій високу посаду в магістраті.

Через кілька столів од них якийсь відвідувач зашелестів газетою й порушив тишу.

— Чи не натякаєте ви на те, ніби сам Гард і керував розслідуванням?

— Фактично — керував. Формально справу доручили іншому судді. Понад двадцять років тому я виявив, що то був близький приятель Шарлоттиного чоловіка. Приятель і колега.

Орlando пахнув голубим димом, який наповнив конус світла й піднявся під абажур, наче жадав яскравої лампи.

— Я тримав у руках матеріали справи,— вів далі Куртерінг. — Вони досі зберігаються в архівах суду. Й можу вас запевнити: не велося ніякого справжнього розслідування. Наведу декілька очевидних протиріч і величезних помилок. Навіть не взято до уваги факт, що Єрузалем мав піти наступного дня на весілля до своєї родички й що напередодні він гуляв у кабаре «Золота альтанка» в Шорфестені, й що...

— Гадаєте, було вчинено злочин? — перебив його Орlando. — Тоді хто вбивця? Хто застрелив Вертера?

Куртерінг стеноу плечима.

— Бракувало небагато, щоб ця історія перетворилась на водевіль. Для цього вистачило б трохи менше кохання, трохи більше гумору, менше ревнощів, бо різниця між драмою та комедією завжди полягає в дозуванні того чи того. Маємо три дійові особи: чоловіка, дружини й «майже коханця»... Два століття тому в провінційній громаді, зв'язаній безліччю передсудів і традицій, не можна було бодай припустити, що суддя — вбивця. Навіть якби його притягли до суду, Герберта Гарда було б виправдано. Вбиваючи Вертера, він усього лише захищав гідність дружини й разом — свою власну честь. Але версія самогубства дозволяла уникнути скандалу,— того, що було стократ гіршим за смерть, того, проти чого годилися всі можливі засоби: брехня, компроміс, зрада й навіть убивство.

Але Гардові не поталанило. Коли емоції, викликані смертю Вертера, вляглись, у своїх грубих черевиках з'являється Гете й кидає в баюру камінь своєї книжки, знову витягаючи факти на очі публіки. Відтепер для нащадків Герберт Гард перестав бути вбивцею, але залишився майже рогоносцем. А це не додало йому слави. І якщо це менш серйозно, то явно набагато принизливіше.

Орlando струсив гарячий попіл у попільничку... Генріх Валлен про це здогадувався.

Інтуїція старого співака викликала подивування. Зігравши роль Альберта

кількасот разів, він збагнув справжню натуру свого персонажа. Можливо, Массне це теж розумів. Між наданням людині інструмента для самогубства та її вбивством різниця не така-то й велика, й Альберт переступив цю межу.

Орlando подумав, що надалі гратиме Вертера інакше. Палке кохання, яким юнак перейнявся до Шарлотти, не було хворобливою, млосною чи обтяжливою пристрасстю. Сьоме чуття підказувало Орlando, що в гармонії нот і слів пульсує повнокровне життя. Відтепер він укладатиме в голос більше мужності.

Карола заплющила очі. Її предок був убивцею. Й що з того? Мав значення лише цей ось чоловік, якого вона покохала, і це божевілля, яке охопило їх учора ввечері й повернеться до них цієї ночі у виблискуванні дзеркал. Й здалося, ніби іскра, заблукана серед невпинного спливання бульбашок у келиху золотого шампанського, висвітила обійми їхніх віддзеркалених тіл. Його пальці рухалися по ній, і ці пестоші доводили до шалу. Прийшовши здалеку, Орlando постирав геть сірі силуети Інгрід і Ельзи біля альтанки, Петра, який штовхав крісло з Гільдою Брамс, і Людвіга на кам'яній лавці перед скульптурою Діани... Все зникло, залишилась тільки вона, Карола, в обіймах чоловіка, який не був Гансом Крандамом. Чи я все ще Карола? Кого ти пригортав до себе, мій співаче, тієї віденської ночі? Як зумів перетворити мене на жагучу жінку? Мої долоні відчували піт на твоїй спині. А як кохалися колись? Чи був знайомий їм такий шал, такий сміх...

Альберт не пробачив. А чи пробачить Крандам?..

Озвався Орlando:

— Я згадав, що так і не познайомив вас. Карола Крандам — дуже далекий нащадок Шарлотти Гард.

Куртерінг ледь помітно здригнувся, проте це не потьмарило його ясної усмішки.

— Боги часом улаштовують дуже дивні бали,— промурмотів він. — Ось і сьогодні розважаються, ще раз звівши Шарлотту й Вертера.

На якусь мить старий ніби завагався, та потім докинув:

— Зважайте на Альберта.

Орlando стиснув Каролину руку.

— Альберт є,— сказав він,— але ми незабаром поїдемо з Німеччини. Після «Богемі» в Мюнхені я співаю «Вертера» в «Ла Феніче». І завершую сезон у Нью-Йорку.

Карола розслабилась. Усе могло піти прахом і все могло вдатись. Існував вибір: або ночі поряд із перестарками, млява монотонність подібних між собою днів, або блиск осяяних вогнями палаців і ночі, несамовиті ночі, ніби весняні водоспади на порфірових поверхнях Ротенфельса. І я, Карола, інша, нарешті цілком справжня до кінчика кожного пальця, така переповнена собою, що аж ніби не вміщуюсь у власній шкірі. Далеко від туманів, що зводяться з долини, далеко від безкраїх вечорів мигтять аеропорти, театри, всі міста світу! Хто тут вагатиметься?

— ... І в наші дні зводять рахунки з життям через кохання, але мотиви теж, очевидно, зовсім інші. Адже в проміжку між Гете й нами зроблено один винахід... пробачте мені, пані Крандам, цей винахід називається сексом.

Старому професорові була притаманна старомодна гречність, що належала іншому вікові й потішала Орlando.

— І ви вірите, що це справді винахід?

— Цілком. Секс — це зовсім нова й очевидно деформуюча призма, через яку чоловіки дивляться на жінок. У часи Вертера такого не було. Наше століття наділо чудернацькі окуляри. Саме про це нам сказали Фрейд та інші, хоч ми їм не зовсім повірили. Вертер дивиться на Шарлотту без бажання. Всяке бажання викликало б у нього почуття провини й нещадно поборювалося б.

— Але він шукає нагоди для поцілунку. В третьому акті, як і в останньому, зрештою, їхні губи зустрічаються...

Маленькі руки стукають по освітленому кругові.

— Символ, пане Натале, чистий символ. Можна закластися, що в ліжку з Шарлоттою Вертер був би настільки переповнений своєю безмежною любов'ю, що був би безпорадний...

Голоси здаленіли. Молода жінка заціпеніла. Вихор утих так само, як утихають вальси. За тисячі кілометрів од себе вона почула сміх Орландо. Густавус Коломар Куртерінг теж сміявся. Густавус Коломар, кумедні імена, занадто великі для такого маленького чоловічка. Ще двадцять чотири години в цьому місті. Вони від'їдуть узавтра, вночі. Орландо співає в Мюнхені, а вона мусить повернутися. Хіба це слово «мусить» треба вимовляти? Так, безперечно, вони всі такі старі. Часом виникає враження, ніби вони ніколи не помруть, ніби я доглядатиму їх до кінця світу, бо такий мій хрест. Моє місце там, посеред гір, у тому будинку, звідкіля ніхто не повинен мене виривати. Одна з цеглин у вимуруваній стіні. Не чіпайте мене, не роз'єднуйте з іншими, бо все розвалиться. Ганс це розумів. Він знає, що я — частина ансамблю, він із цим змирився й не пробував більше витягати мене звідси. Нічого не скоїться, поки належатиму до того світу. Треба буде позрізати плющ під дахом: пагони пнуться вгору й потроху зривають черепицю. Я повинна вмовити Ганса це зробити, та завжди забуваю. Не знаю чому, але тут так тепло й мені так добре...

Куртерінг побачив, як повіки затуляють очне яблуко. Вони піднялися на якусь мить, трохи відтуливши зіниці, подібні на перевернутий захід сонця на тлі білого неба. Потім усе зникло. Повіка була гладенька, облямована густими акуратними торочками. Сон обертав деяких дорослих у дітей. На мить Куртерінг позаздрив Орландо, бо той міг бачити її сплячою й будити бажання в такому чистому створінні.

Отже, ця жінка, яка допіру задрімала, — далекий нащадок Шарлотти...

— Доля Шарлотти Гард була надзвичайно трагічна. Ніщо не дозволяє нам стверджувати, ніби Шарлотта любила того молодого студента, який мешкав у їхній оселі. Можна бути більш упевненим у тому, що вона дізналася: її чоловік — убивця. Вихід у світ книжки Гете завдав молодій жінці ще одного удару. Тепер уже по-справжньому вибухнув скандал, який був їх обминув.

Орландо покрутив туди-сюди чашкою в блюдечку:

— Що з нею сталося?

— Герберт Гард просив посаду в суді Карлсруе, але не отримав, і подружжя відчуло, як для них одні за одним зачиняються двері добропорядних родин міста. Повна ізолюваність. Шарлотта мала троє дітей, одне дитинча померло від лихоманки восени 1780 року. За рік у неї з'явилися перші ознаки душевного розладу, який, по десяти роках після подій, описаних Йоганном Гете, закінчився тим, що її відправили до будинку для божевільних. Там вона й померла в вельми похилому віці, за тридцять років жодного разу не покинувши своєї палати. Її поховали на цвинтарі, який досі існує поряд із лівим крилом сучасного психіатричного госпіталю в Гайдельбергу. Герберт пережив Шарлотту на добрих п'ять років.

Орландо Натале схилив голову. Ця жінка часто приходила в сни поколінь, вона була тією, через кого стрілялися, наймудрішою, найшаленішою. Була найніжнішою з усіх закоханих, найцнотливішою серед жінок. Узірець досконалості. Набирала рис найславетніших дів, найвідоміших співачок. А в глибині притулку-в'язниці, серед чотирьох стін, згасала самотня, забута всіма стара жінка з мертвими очима. Моделі не завжди притаманний той блиск, яким нащадки наділяють її в міфі. Бідна Шарлотта, нещасна божевільна.

Обидва чоловіки заворушилися одночасно. Кестлерова кав'ярня майже спорожніла. Можливо, декотрі відвідувачі зайшли лише для того, аби сховатися від дощу, й, коли дощ закінчився, попрямували мокрими вулицями до своїх домівок.

Карола потяглася й посміхнулась до професора:

— Пробачте, я, здається, задрімала на якусь мить.

Куртерінг схрестив у сьайві лампи фарфорові пальці:

— Шиллер сказав приблизно таке: якщо жінка, яка спить, мене зворушує, то це означає, що мої дні ще не згасли... Я не такий оптиміст, як він, але був щасливий бачити вас якусь хвилюк сплячою. Чи не міг би я дечим поцікавитися, якщо моє запитання не здасться вам неделікатним?

— Будь ласка...

— Ваша родина й досі живе в тому самому будинку, де все це трапилось? Карола посміхнулась.

— Ми й досі живемо в Зафенбергу.

Орландо обережно випростався на сидінні.

— Зрештою.— докинула вона,— пан Натале провів декілька ночей у кімнаті, де було вбито Вертера.

Куртерінг обернувся до Натале; незважаючи на тінь, яка ховала обличчя тенора, Куртерінгу здалось, ніби риси обличчя тенора загострилися.

Крізь шибки було видно, як мільярди кинджалів падають на місто, проти-наючи чорний асфальт.

Над Віднем знову дощило.

Маргарет підняла голову Петера Кюна, наче важкий камінь, що перетягав коромисло терезів. Може, потрібно, щоб він добре сів. Вона пригадала — після одного такого серцевого нападу лікар нібито наполягав, щоб голову хворого підперли подушками. Але тіло було надто важке.

Через коридор долинув голос Людвіга, який викликав лікаря. Поки лікар доїде з Шорфестена, може бути по всьому. Мала таке враження, ніби смерть уже настала, й, водночас, що Петер Кюн ніколи не помре.

Перука старого художника з'їхала на лоб. Маргарет намірилася її зняти, але схаменулась. Петер жив із цією шевелюрою й не міг умерти лисим, це було б неабияким пониженням.

— Як він?

Донька не відповіла батькові, який стояв досить далеко від ліжка, ніби боявся підступити. Груди вмирущого здіймалися надто часто: смерть — це не що інше, як прискорення життя, гарячковість, останній натиск, який ніщо більше не приборкає і який за декілька секунд спалить те, що лишилося від енергії. Існування — це ощадливість, і раптом організм вирішив витратити все разом: завершальна оргія повітря та крові.

Й саме не було вдома ні Кароли, ні Ганса Крандама. Я не люблю свого діда, ми з ним ніколи не могли обмінятися й десятком слів, але ще більше я не люблю бачити, як помирають...

Настало якесь затишшя, й Людвіг наблизився до батькового узголів'я. Старий ще тримався.

— Лікар ось-ось прибуде.

Вони говорили всі, щоб нічого не сказати. Особливо старалися сестри.

— Він хоче говорити.

Людвіг одступив назад, ніби не хотів чути, що намагається йому сказати батько. Паперові губи ворушилились, але голосу не було. Маргарет провела рукою перед очима, які не мигнули. Вона ніколи не бачила, якого вони в нього кольору, але зараз очі були так близько, що онука змогла розгледіти дивну іржу, яка охопила зіниці. Можливо, колись ці очі були інші, з живого металу, тепер їх зруйновано часом.

— Кароло...

Йому пощастило створити слово. Старий кликав не її. Це було логічно. Карола завжди вешталася поряд, вона ніколи не полишала Зафенберга, остання жива опора проти сутінків... Каролі завжди віддавали перевагу.

Дідова горляна завібрувала. Здавалось, під шкірою сіпається поранена тварина з маленькими безпорадними лапками. Маргарет нахилилася до діда, аж пасмо її волосся впало на кістяну старечу вилицю. Маргарет розібрала шепотіння й поволі підвелась.

— Що він каже? — спитав батько.

В голосі його забринів острах, виразний острах. Людвіг Кюн механічним рухом поправив окуляри на переніссі, й щось на зразок жалю охопило дівчину.

— Так, пусте,— промовила вона. — Він марить.

— Що він тобі сказав?

Це не мало жодного значення, ніщо ніколи не мало для неї сенсу, навіть агонія її не стосувалась.

Вгорі, над комодом, обличчям до ліжка, висів портрет чоловіка, якого Петер Кюн ніколи не переставав малювати, й вона обернулася саме до картини, щоб відповісти батькові.

— Він мені сказав: «Це не я вбив Вільгельма Тафіфа».

Декілька вимовлених слів. Це не така-то й велика перемога. У перші роки своєї роботи в Гайдельбергу я не могла приховати триумф, коли пацієнт починав говорити, артикульовано чи ні. Найпростіше белькотіння — і я, опираючись на науку, відчувала, що вийшла на довгу дорогу, яка веде до одужання людини. Досвід підказав: я помилялася. Розрив мовчання — це не підступ до мислення, в більшості випадків — це тільки ускладнення недуги. Інакше кажучи — можливі розгалуження все ще не виявленого психічного розладу. Та хай там що, а вона заговорила: попрохала добавки рису на молоці.

Заходив Каролин батько. Нічого цікавого для мене він не розповів. У нього обличчя й хода старого чиновника із засклених коридорів. Складалось враження, ніби він більше приголомшений тим, що протягом цілого тижня його прізвище не сходило зі сторінок преси, ніж тим, що його дочка опинилась у нашому закладі.

За його словами, дитиною вона була звичайною. А що знав цей нетяга Людвіг Кюн про інших дітей? Смерть дружини, очевидно, його не потрясла, він досі переконаний, що вона була з ним щаслива.

Характеристика з вуст пласких персонажів — це спроба розплющити інших... А може — вирівняти? Пан Кюн, не будучи складною натурою, ніколи не помічав складнощів навколишнього світу. Життя як квитанція. Він мусив докласти зусиль, аби стерти з Кароли та решти родичів усякі нерівності, всяку рельєфність, які надають їм рис реально живих істот. Пан Людвіг Кюн позбавляв їх особливостей, інстинктивно звівши до загального знаменника. Він мені розповідав про Каролині відзнаки, коли донька навчалася в коледжі Бад-Годесберга, про її саможертвність, коли вона почала вести господарство дому й піклуватися про всіх родичів. Жодне слово не додало до портрета Кароли жодного живого мазка. Він сухим стрижнем окреслив гравюру, таку мертву, що далі нікуди. Вони зустрілись у парку. Вона не заговорила до нього. Для неї він був набагато маловажнішим від порції рису на молоці. Я не думаю, що Карола його впізнала. Він пішов, надівши шапку аж за решіткою огорожі. Його череп блищав, незважаючи на сірий вечір, що спадав на землю.

Кароло, моя загадка... Через тебе я заново звертаюся до книжки Ньюкасла про спадковість, хоча все це просто неможливе.

VII

... ШУКАТИМУТЬ МІЙ ТРИУМФ

Орландо перевірів свій зовнішній вигляд на одному з контрольних екранів, прихованих у кулісах. Це були новітні дзеркала. Здавалось дивним співати посеред усіх цих відображень. Публіка ні про що не здогадувалась, як і раніше вірячи в абсолютну самотність артиста. Самотність існувала, але дуже відносна. Однак, перед тим як підніметься завіса, була мить, яку не могла витіснити жодна техніка, божевільна тривога: а раптом пропаде чи захрипне голос? Натале вже давно знав, але сподівався, що знає про це лише він сам, ніби на кожній виставі тембр голосу — інший. Більш металічний, більш носовий чи пласкіший. Од одного вечора до другого внутрішнє вухо відзначало найменшу відмінність. Хто ще завважував такі нюанси? Тільки дехто з фахівців міг би йому сказати, що його вібрато було ширше 12 вересня ніж 17-го, а низькі ноти — більш упевнені чи навпаки. Голос невловно змінювався. Залезав од настрою, від більшого чи меншого хвилювання. Як буде цього разу? Орландо довідається про це тільки після першої взятої ноти, коли вже підніметься завіса. Часом він мав свій голос, часом — ні, й такі вечори вважались поганими. Це траплялося рідко.

... У залі стояла темрява.

Орландо ослабив краватку, зав'язану бантом, щоб вивільнити шию, й крізь вельветову куртку промасував живіт. Спіральні сходи вели до декорацій. Це було царство містків і прожекторів; канати старовинних трищоглових су-

ден висіли в порожнечі. Запаморочливі місця, висоту яких він не міг визначити. Все однаково пахло порохом, деревом і клеєм. Завод-собор з маленьких металевих балок...

Там, на протилежному кінці судна, наростала хвиля оплесків: Джузеппе Санолі ставав до пульта. Його популярність міцніла, Джузеппе називали новим Тосканіні, він піднімав оркестр до реєстрів розгніваних бур та підкреслював повільність адажіо, вставляючи свинець у смичок віолончелей. Під його диригуванням Орlando двічі співав «Тоску», вони виривали один в одного несамовите ламенто — Санолі переслідував ридання так само, як ноту. Він закінчував диригування виснаженим, зі зліпленим від поту волоссям, наче тенісист — після фіналу в Уемблдоні.

До нього долинула музика, ще приглушена товстою завісою, яка відокремлювала його від оркестру та залу.

— Добродії Натале й Велтон — на сцену, будь ласка.

Орlando піднявся східцями, штовхнув фанерні двері, й дахи Парижа ринули на нього через відчинені дахові вікна та скляні покрівлі. Він перебував на першому поверсі мансарди. Внизу стояв Велтон, спиною до публіки, обличчям до величезної картини, яку він нібито намалював. Баритон підняв голову й підморгнув тенорові. Орlando обійшов купи умовних старих книжок, накиданих на підлозі, навпроти базилики сів до старого столу, загромадженого папером, і взяв ручку. В чорнильниці навіть було чорнило. Томбі вмів дібрати собі добрих аксесуаристів. Уже годі відволікатися, я — Родольф. Увертюра закінчувалась. Лишилися чотири такти, Санолі підсилив звучання духових, і знялася стоголоса буря. Ще кілька секунд — і він вирушить у мандрівку. За тридцять метрів перед собою побачив, як прямовисна стіна завіси здригнулася й почала підніматись. Орlando заплющив очі. Промені прожекторів падали на нього з колосників, тоді як на сцену накочувалось гаряче повітря залу. Судно покидало причал. Діафрагма Орlando стиснулася, і, як завжди, потилиця відразу змокрила.

— Я у сірому небі.

Я бачу, як стелиться туман...

Ось тепер він знав, який у нього голос цього вечора. Все буде добре. Він почув щось подібне до неспокою в високих звуках і з радістю поринув у змагання з трубами та ріжками.

— Я вітаю тебе, Париже!

У Мюнхені цього вечора ставили Пуччіні...

Ельза й Людвіг ішли за катафалком на чолі процесії. Дружина й син покійного. Карола й Маргарет вели Інґрід Волленгауз, яка безліч разів спотикалася на гравії алеї, мовби відсутність поруч неї сестри порушувала її рівновагу. Прабаба лишилась у великому салоні Зафенберга. Перед купкою сусідів і цікавих самотньо йшов Ганс Крандам у костюмі сталевого кольору, який добре гармоніював з барвами млистого ранку. Ділянка землі тяглася поміж гранітними плитами до перших ялин, верхи яких зникали в серпанку останніх туманів. Здавалось, холод посилюється з вітром, який приклеював до ніг чорні спідниці жінок. Ніяких кольорів. Усе об'єдналося, щоб провести небіжчика в останню дорогу: небо з темного свинцю, хрести й статуї, які піднімались до таких густих хмар, що теж здавалися зліпленими з тієї ж гіпсової речовини, з якої збудовано надмогильні пам'ятники. І всюди бліді обличчя, жалобні пов'язки й накидки, клапті імлі, розірвані об гірські скелі й гілля вирубаних лісів. Навіть вінки стали подібні між собою в сірому ранку й видавалися позбавленими смаку жмутками в'ялого зілля. Процесія пододала половину шляху й проходила попри склеп, на якому кірасир з оголеною шаблею, застиглий на вічному посту, кидався вперед у гранітному пориві в бік затуманеного видола.

Маргарет спотикалась у своїх черевичках на високих підборах. Черевички їй муляли, вона позичила їх у Кароли на час церемонії. Сестри трохи поговорили, розшукуючи необхідні папери. Старий лишив заповіт. А ще виникла проблема: що робити з усіма дідовими картинами, з отими портретами Вільгельма Тафіфа?

Розпорядник зупинив процесію. Все кругом було нерухоме, застигле, наче на малюнку школяра. Малюнок зроблені на сірому папері, чорнилом і

оливцем. Людвіг щось сказав матері, яка його не слухала. Вони стали окремо від інших, біля машини, з якої витягали домовину.

Ганс Крандам підійшов до трьох жінок і став біля Кароли. Він прибув рано-вранці літаком. Орlando теж хотів приїхати, але Карола відрадилла. Це не привело б ні до чого доброго. Зрештою, навіщо провокувати скандал? Вона ще не відала, що знає й чого не знає чоловік, але не тишила себе ілюзіями. Ельза, Інгрід чи навіть Маргарет розкажуть йому. Котрійсь бабусі чи молодшій сестрі прийдеться до слова, навіть без особливої прихильності до Ганса Крандама. Вони будуть раді просвітити його. «Карола поїхала з тим артистом, з тим співаком. Вони втекли до Відня, там таке кохання...» Мені байдуже... Я поїду, я покину цю холодну землю, в якій відтепер тлітиме Петер. Незабаром інші підуть услід за ним, Гільда — перша.

Яка буде користь від того, що я поховаю себе в сутінках Зафенберга? Я хочу жити, Орlando, забери мене звідси. Навіть цей цвинтар не для мене. Однак вони всі поховані тут, у склепі, всі після Шарлотти. Яюсь мати сказала мені, що я маю своє місце серед Кюнів. Я назавжди запам'ятала її погляд тієї миті: це було врочисте, тріумфальне повідомлення. Баба Ельза закашляла.

Належало берегтися на цьому крижаному вітрі, який гуляв пагорбами. Треба буде дати бабі антибіотики, коли повернемося. Я знаю, що потрібно. Це дивацтво — думати про зустріч із мертвими на тому світі. Я не вірю в потойбічний світ, але ніколи не переставала уявляти собі небуття, як копію цього світу. Існує другий Зафенберг, подібний в усьому на мій, і, коли один порожніє, другий поповнюється. Дід Петер саме приєднався до них у великому салоні, де сидять інші жінки, а на почесному місці — Шарлотта Гард. Саме вона, як і раніше, веде дім. Нічого не змінилося, таке саме небо височіє над такими ж лісами. Навіть їхній одяг схожий. Саме це хотіла пояснити мені мама, коли говорила про моє місце.

Мотузки натяглися, тручись об дерев'яну домовину, яку опускали в яму. Купка людей знерухоміла, мов на світліні. Каролі раптом спало на думку, що вона вперше бачить Маргарет у сукні. Карола взяла кропило, яке простягла їй Ельза, зробила над могилою знак хреста й передала кропило своєму чоловікові. Чому саме цієї миті вона пригадала собі, що Ганс і покійний, здається, були зв'язані якоюсь таємницею? Вечорами, коли Ельза співала, обидва чоловіки, бувало, ставали поряд, і серед загальної тиші вона чула перешіптування. Що могло бути спільного між дідом з намальованими бровами й цим молодим технократом у сірому костюмі? Світло до них не сягало, вона розрізняла пантофлі небіжчика й начищене взуття свого чоловіка; шнурки в нього були так міцно затягнуті, що, здавалося, він ніколи не зможе їх розв'язати. Відтепер, коли співатиме Ельза, на диванчику сидітиме тільки Ганс.

Грудки землі гуркотали по віковій домовині й ударились об латунний хрест... «Requiescat in pace...»¹

Губи Маргарет торкнулися волосся Кароли.

— Це не він убив Тафіфа.

Карола здригнулась:

— Що ти кажеш?

— Те, що він сказав мені перед смертю.

Карола хотіла відповісти, та помітила, що Ельза відійшла від юрби і застигла над ямою, яку гробарі вже майже засипали. Карола бачила бабусю зі спини. Серед ритмічного шуму груддя, яке розбивалось, піднімався тремтливий голос, смішно напружений і нечистий. То була арія з останнього акту «Вертера», але надто висока нота зірвалась у холодному повітрі.

Ельза Кюн співала арію смерті.

Національний театр у Мюнхені. Орlando відчув, як провалюється зал. Величний і невловний рух — співак сприймав його як пересторогу — натовп застиг у чеканні. Мій голос — моя кладка між ними й мною. Еміліана Партоні бігала навшпиньки, мов балерина, сукня хвилювалась у місячному промінні: Мімі ще втікає від кохання, хоч воно вже веде її в обійми Родольфа й занастить... У кінці опер завжди вмирають. Підійшовши, Орlando взяв її руку й

¹ Спи спокійно (лат.).

під спадаючі звуки оркестру повільно підніс під промені прожектора. Еміліана розтисла п'ястук, і світло впало на білу відкриту долоню. Там, за дахами, спав Париж, літньої ночі можна було помітити, як заглядає у вікно гілка бузку, закриваючи баню базиліки на Монмартрі. Руки Родольфа й Мімі переплітаються... «Пальці, Орlando, ти цілуєш її пальці, на сцені нема нічого, крім них».

— *Che gelida manina
se la lasci ricordar...*

Велика арія з «Богеми». Люди прийшли сюди здебільшого через неї. В нього часом виникало відчуття, що це якийсь язичницький ритуал: золото й люстри залу зникали, відблиски пластронів, коштовностей, лаків блякли, публіка змінювалася, стаючи юрбою «звідти», з давньої ночі. За винятком кількох фахівців, більшість глядачів проходила тільки для того, щоб послухати бравурні арії, які мали щось спільне зі спортом, стадіоном, де всі схоплюються на ноги при забитому м'ячі, щось спільне з акробатичними стрибками воротаря. Цієї миті більшість чекала на контр-до тенора, контр-ре сопрано, вони були тут, щоб спостерігати, з якою досконалістю беруться найвищі, найскладніші ноти. Це був атлетичний бік опери.

— *Ci son? Sono un poeta.
Ci cosa faccio? Scrivo.
E come vivo? Vivo...*

Еміліана Партоні легенько вивільнила свої пальці, й Орlando, непомітно перемістившись, потрапив на освітлене місце, тоді як вона відступила в тінь. Піт стікає по скронях, змиваючи грим. Орlando ступив два кроки до авансцени, краєм ока стежачи за собою на відеоекранах, схованих серед куліс.

Світло від пюпітра борознило вилиці диригента, який уводив віолончелі. Пуччині... Він зумів укласти в бриніння струн усе кохання світу, перекинув пристрасть на музику, й мелодія, мов той вітрильник, здавалось, вийшла у відкрите штормове море. Орlando відчув, як тремтять м'язи стегон. І знову те ж враження, ніби він уже ніколи не співатиме краще, ніж цього вечора; його голос, наче голий меч, як жіноча ласка, сила й ніжність, голос — це Карола.

Він відчув перед собою завмерлий зал, голосові зв'язки напружились.

— *La speranza!*

Контр-до. Орlando взяв його відразу, миттєво, регулюючи коливання, наче водій — режим двигуна. Нота злетіла, розкішна, ніби вибух світла. Він наповнив нею простір, мов перенапружена лампа, й утримав силу звуку, переважаючи оркестр. Затамувавши подих, зал слухав, як піднімається єдина висока нота; здавалось, вона видирається до склепіння театру, потім ще вище, — голосна, горда й, однак, розбита посередині, з довгим сяючим діамантом у прозорій оправі, подібним до стримуваної сльози. Орlando послабив напружені м'язи й ніби повернувся на землю.

Якусь мить панувала приголомшлива тиша, й Санолі махнув своєю паличкою в крещендо овацій.

Орlando витримав паузу, овації могли тривати довго. Схиливши голову в стриманому поклоні, він відчував, як піт струменіє по боках. Орlando заплющив очі перед бурею вигуків, які переповнювали зал. Хоч груди ще пориви-сто піднімались, усвідомив, що, незважаючи на намагання забути Каролу, співав до зеленого світла очей коханої жінки.

Санолі посміхнувся до нього й підняв паличку; Орlando відступив назад, до Еміліани Партоні, — надійшла її черга. Дотримуючись мізансцени, він сів на другу сходинку, в ногах співачки.

— *Si... mi chiamo Mimi...*

Вона модулювала голосом більш оксамитовим, ніж звичайно. Подейкували, нібито має нового коханця, перуанського скульптора, всі роботи якого скуповує, переповнивши ними салон своєї вілли в Сиракузах. Орlando не був цього певний, знав, як вона вміє поширювати всілякі чутки, аби створювати собі імідж незалежної жінки з дещо скандальним ореолом. Це її тішило. Якогось дня він познайомить її з Каролою, обидві мали щось спільне: вільний погляд — їхні очі були розплющені для майбутнього, променіли багатьма сонцями, хоч іноді з раптовою обривистою тріщиною, давньою раною, що прийшла з незнаного минулого, мов потайна й похмура кіннота, яка пронеслась сонячними долинами, тягнучи за собою саван ночі.

Якщо все відбуватиметься так, як він хоче, то цей вечір буде останній, коли він співав далеко від неї. Незабаром вони зустрінуться після вистави, ходитимуть вечеряти до якогось палацу чи дешевої ідальні. Він повезе її в Рим до Мантореллі, у діру в стіні позаду П'яцци Новара, де між чотирма за-смальцьованими стінами всього шість столів, покритих цератою, але найкращі в світі спагеті, які принесе худючий, мов тріска, господар, що точить з діжок найкраще в усій Тоскані к'янті. Нью-Йорк; тут вони закінчать вечір у Сарді, а потім Орlando на кілька місяців перерве турне, й вони вдвох вирушать у мандрівку: на якийсь острів у Тихому океані; час спливатиме далеко від Зафенберга, вони провадитимуть разом довгі години біля моря, в тамтешні теплі ночі забудуть і згадувати про чорні німецькі пагорби й про драму, яка й далі бродила під стелями старого будинку,— ніщо не зможе проти-стояти цим довгим годинам між небом і водою.

— Sono la sua vicina
che lo vien fuori d'ora
o importunare...

Арія Мімі закінчилась, Орlando підвівся, побіг до партнерки, взяв у свої обійми, вона обернулась, двері відчинилися, Марсель, Коллін і Шонар убігли на сцену.

Зараз почнуться веселощі; Еміліана Партоні дивилася на тенора: ніколи раніше не бачила в його очах такої сили й радості.

— А чому він малював лише цього, Тафіфа?

Людвіг підвів на Каролу очі. За скельцями його далекозорих окулярів танцювали надто великі для такого вузького обличчя зіниці.

— Я не знаю.

Вони були в майстерні покійного художника, й ніч проникала сюди вітражами веранди.

— Чому дід сказав перед смертю, що не вбивав його?

Людвіг Кюн подивився на дочку. Він знав цей вираз обличчя, вираз упертої дитини, який іноді з'являвся в неї й досі і який їх усіх уражав своєю силою, нездоланною затятістю, яку ніщо не могло збороти. Він пам'ятав день, коли Карола відмовилась декламувати вітального вірша до роковин бабусі Ельзи. Людвіг Кюн знову пригадав розлючену, зі стисненими вустами, дитину в центрі кола, ту незрушну й несамовиту затятість, яку ніщо не могло похитнути. Карола провела вісім днів у своїй кімнаті, мати її біла, втрутився й він, аби не загострювати ситуацію. В очах дівчинки не було ні сльозинки, вони не кліпнули жодного разу під зливою ляпасів. І цього разу Карола теж нічого не випустить з рук: вона хотіла знати й вона дізнається. Однак Людвіг Кюн не міг говорити: на це не мав ні сили, ні... Це було неможливо, він упродовж стількох років беріг таємницю...

— Я не знаю.

Ніколи її очі не були такими світлими, наче два величезні й немилосердні смарагди.

— Я хочу знати.

— Є речі, про які краще не знати.

Людвіг відчув биття власного серця. Деякі слова не можуть бути вимовлені, бо якщо вони долають бар'єр губів, то стають страхітливими комахами, яких можна побачити у фільмах із серії «В». Липкі слова, мов ларви й таргани, які атакують людей і спричинюють невиліковні рани.

Карола сіла на ліжко. Її рука легенько торкнулася батькового плеча.

— Він був коханцем твоєї матері, так?

Людвіг здригнувся. Ось кімната наповнилася повзучими несамовитими привидами. За скельцями окулярів хвилювались його очі.

— Що ж сталося насправді?

Безлад. Це найжахливіше з того, що було; на той час він був уже вийшов з дитячого віку, але йому здавалося, ніби якась тварина проникла в будинок і гризе шпалери, ніжки меблів у салоні, а всі рухи фальшиві. Всякий рух ставав брехнею, й причина цього повільного розпаду мала ім'я: Вільгельм Тафіф. Людвіг не часто його зустрічав, але той був присутній у всьому: в кожному закутку, в кожному слові, навіть найнезначнішому, особливо — в нічній

тиші, коли Людвіг відчував, що в темряві за зачиненими дверима спальні батьків їхні очі залишилися розплющеними. Не стало ні сміху, ні ласки... Можливо, саме це поволі руйнувало стіни будинку. Каміння, стеля, щоб існувати, повинні поглинати щасливі зітхання, а брехня, здавалось, утворює в грудях щось подібне до спаленого кисню, який убиває кольори, й повітря стає заважким для життя. Людвіг пам'ятав, як протягом літа 1937 року провів дві ночі в парку, боячись бути розчавленим під руїнами кімнати... Зафенберг виганяв самозванця, що вселив божевілля в розум і тіло Людвігової матері, вродливої Ельзи, яка металась туди-сюди по сходах і яку зайда намагався вирвати з цього вічного дому.

— Чому вони не поїхали?

Довгі сліди на долівці. Хрущали панцирі, швидкий і жорстокий натовп отруйних, смертоносних мандібул заповзав під килими й стільці.

— Вони поїхали, декілька днів тому...

Він так ніколи й не дізнався, куди втекла мати з чоловіком, який її любив. Людвіг пам'ятав ті сонячні літні дні. Його батько не припиняв малювати в своїй майстерні. Крісло баби, здавалось, назавжди вросло під каштаном. Людвіг мав таке враження, ніби вона чекала повернення Ельзи, хоча це повернення не матиме ніякого значення.

Й Ельза повернулася. Людвіг був ще хлопчиком, однак кожного ранку, розчісуючись біля материного туалетного столика, бачив між зубцями гребінця жмутки мертвого волосся, білі, невідчутні на дотик трупи були розсіяні по подушці та комірцях її нічних сорочок, і його охоплював жах від цієї занедбаності. Щось втікало, відбувалася безладна, безповоротна біологічна втеча... Він теж зовні змінився, літери, які виводив у своєму шкільному зошиті, тремтіли під пером, ставали розпливчастими знаками, наділеними власним, майже тваринним життям, ніби молюски в глибинах неспокоїного моря, які розтривожив невідомий бурун...

Людвіг ніколи не чув ні крику, ні сліз... Якогось вечора, саме коли повертався з коледжу й повільно плентав селом, щоб відтягти мить повернення додому, на котрійсь вуличці помітив машину, яку бачив уже не раз і яка належала Вільгельму Тафіфу: коханець повернувся, й на паркеті кімнат знову почали вовтузитись отруйливі створіння.

— Й що трапилося далі?

Тепер Карола стояла навколішках перед батьком, хотіла знати й мусила дізнатись. Але щось зачинилося на обличчі Людвіга Кюна, жодне благання, жодна погроза не змусять його говорити.

Позаду неї відчинилися двері, й Людвіг підвів голову. Карола обернулась.

— Це я його вбила,— озвалась Ельза.

Її голос співав на верхньому регістрі. Вишукана бабуся, постаріла дівчинка, вичепурена й смішна.

— Чому? — видихнула Карола.

Стара пані залилася мелодійним сміхом, беручи високу тремку ноту.

— Він хотів поїхати й забрати мене з собою,— сказала вона.

Божевільна, буйно божевільна. Карола знала продовження, чула розмови про самогубство... Тафіфа знайшли мертвим за кермом власного автомобіля з пістолетом у руці. Дід Петер був змушений перевезти тіло й поховати. За день по тому почав малювати портрет чоловіка, якого вбила дружина, Ельза.

Карола звелась на ноги. Ельза сміялася, стоячи на світлі, й під зморщеними повіками дитячий погляд випромінював невинність. Вона ніскільки не плакала з приводу смерті чоловіка. Чи були в неї сльози для іншого?

Карола вийшла з кімнати. Я хочу бачити Орландо. Цього вечора він співає в Мюнхені. Треба виїхати, покинути цих людей і ці місця, треба жити деінде, на світлі, розмісти ніч і тіні. Тільки він може допомогти: в ньому життя й сила.

Обидва прожектори освітлювали позолоту готелю.

Під камерами було гаряче, Орландо відступив убік: техніки відрегулюють освітлення без нього. Джанні надав їм годину, але ремонт затягся. Так бувало з будь-яким європейським телебаченням. Міхель Волькольф нервово гортав якісь папірці на бильці крісла. Інтерв'ю мало тривати лише сім хвилин, а йому надали тридцять друкованих сторінок з матеріалами, якими він не зможе скориста-

тися. Початково передача повинна була зніматись у фое оперного театру, але виникли непорозуміння з адміністрацією. Натале погодився зніматись у великому салоні. Глибокі крісла вісімнадцятого століття й комоди з білим і позолоченим оздобленням спускали свої товсті закрутки до ясно-червоних килимів. За шибками холу зібралось декілька цікавих, які впізнали співака. Волькольф витер долоні й легенько провів ними по поверхні свого важкого носа, так ніби ніздрі були з дорогого фарфору. В університеті його прозивали «Базікою». Але це минулось, сьогодні він спілкувався з найславетнішими людьми. Меломани любили стиль запитань, які він ставив: утомившись від вродливих юнаків з бездоганною дикцією й емальованими зубами, вони захопились цією незграбною, блазнюватою потворою, яка не тямала до пуття зав'язати краватки, хоча та нечестивість була вмисна й старанно підготовлена. Публіка знала, що Волькольф може бути немилосердний і вміє поганяти міністром, чемпіоном чи «зіркою». Рейтинг інтересу до його передач не переставав зростати, й кожен з тих, що опинилися перед Волькольфом, з першої ж секунди знали: коли він особливо вагається ставити запитання, то це власне те, що дошкулить найболючіше.

Журналіст потиснув Орlando Натале руку, але не встановив контакту зі співаком, бо не любив, коли реальна зустріч відбувається до початку зйомки: відкриття мало бути взаємне, була певна перевага в тому, щоб почати першим, особливо, якщо маєш чимало помічників.

Натале подав знак Джанні, той попрямував до бару в пошуках склянки води. До літака лишалося ще три години. Він повинен був відмовитись од пропозиції телебачення й летіти попереднім рейсом, вставши о шостій годині ранку. Та Джанні запротестував би проти такого нехтування телебаченням і сном одночасно, хоч Орlando був би вже десь майже біля неї.

— Телеграми для пана Натале.

Джанні перехопив руку молодого посильного, забрав депеші й простяг Орlando прозору склянку. Відблиски вигравали на шовковистих орнаментах його голубуватої сорочки. У нечасті миті свого дозвілля секретар спустошував найславетніші модні крамнички великих столиць. Не було елегантнішого чоловіка за того, кого Орlando називав «відданим сицилійцем».

— Цього ранку преса одностайна — декілька зауваг щодо диригування оркестром, а «Цайтунг» не оцінила роботи над мізансценами. Зате про тебе — самі дифірамби. Я тобі залишив...

— Пробачте, — перервав його Волькольф, — ми можемо вже починати.

Орlando посміхнувся до карлика; якщо від його краватки не вибухнули ще екрани всієї Західної Німеччини, то тільки завдяки міцній телемережі.

Орlando сів, схрестив ноги й закліпав повіками від сильного освітлення. Перед ним примушував танцювати пальці правої руки навколо свого носа Міхель Волькольф.

— Орlando Натале. Інтерв'ю. Перша проба.

— Мотор.

Волькольф посміхнувся.

— Пане Натале, я, безперечно, більше ніж ви співав «Тоску», «Фауста» й «Паяців». Єдина між нами різниця полягає в тому, що я співаю у власній ванні, а ви — в «Меті», в «Пале-Гарньє», в Національному театрі, як-от учора ввечері. Отож я ставлю вам запитання: якщо я працюватиму більше, чи зможу опинитися на вашому місці, а коли ви перестанете працювати, чи зможете опинитися на моєму?..

З тих, що завжди на першому плані. Це був представник нової телевізійної генерації. Перед такими садовили вченого, хірурга, триразового Нобелівського лауреата, геніального письменника, танцюриста, математика — людей з невимірними знаннями, безмежно талановитих, абсолютно шляхетних, винятково інтелігентних, а телерепортер проголошував чотири гумористично зухвалі запитання, робив три гримаси й ставав знаменитішим од запрошеного, відразу ж забутого. Ці ведучі стали новими богами. Їхня техніка була досконалою й випробувана, такі собі фахівці з миттєвого зваблення. Великі споживачі...

— Проспівайте мені перші п'ять тактів з «Vesti la giubba», і я вам скажу, зробите ви кар'єру чи ні, — відповів Орlando.

Тільки він уловив гримасу невдоволення за підкресленою посмішкою. Цей тип, оскільки його знімали в профіль, умів посміхатися тільки в бік камери.

Так чи так, але першу сутичку було виграно. Орlando бачив, як Джанні підняв великий палець, стоячи позаду інженера звукозапису.

— Мені шкода телеглядачів, які хотіли б більше довідатися про те, як проводить свій день співак такого міжнародного класу, як ви.

Його метою було показати Наталі нудним. Люди неабияк глузують, довідавшись про деякі подробиці. Він мав би розповісти про розпорядок дня: підйом о восьмій годині, сніданок о дев'ятій, вправи від десятої до дванадцятої...

— Я впевнений, ваші телеглядачі, зрештою, як і я, від самого початку нашої розмови клопочуться передусім значно важливішою проблемою, а саме: де ви купуєте свої краватки?

Орlando зрозумів, що навіть без підготовки відбив випад. Принцип був простий: переможцем ставав той, хто викликав більше сміху, а він володів козирем, якого не мав журналіст: був людиною трепетною й драматичною, співав про кохання та горе, нещастя й смерть. Й ось несподівано виявилось, що людина, яка спричиняла сльози, вміла теж викликати в людей усмішки...

Волькольф був професіоналом і фехтував управно, але Орlando відразу виграв поєдинок. Щоб не розчарувати глядачів, мусив тепер просто відповісти на запитання, які не мали ніякої ваги: він більше нічим не ризикував, рапіри залишаться в піхвах.

Лишалось ще три хвилини.

— Чи не могли б ви мені сказати, яку роль з вашого репертуару ви любите понад усе?

Орlando вдихнув на повні груди. Він почував себе добре, цілком зручно. Там, за скляними дверима, юрмились люди. Через яскраве освітлення він погано їх розрізняв, вони видавалися йому блідими плямами, які рухались на пурпурі порт'єр. Орlando відповів:

— Здається, від учорашнього вечора я не переставав бути Родольфом з «Богемі». Кожен виконавець постійно має декілька персонажів, які не покидають його після того, як спаде завіса.

Наталі понад головою Волькольфа задивився в задні ряди залу на глядачів, що припали до шибок. Погляд упав на одного з них. Комбіновані відблиски прожекторів та скла маскували його зигзагом довгої металевої стрічки.

— Але я повинен визнати — роль Вертера викликає в моїй душі найбільше відлуння. Може, через те, що в основі опери — роман Гете...

Розмовляючи, Орlando бачив: чоловік посовався, й переблискування дзеркал та люстр заховало його майже повністю. За якусь мить він з'явився знову, й крізь його сірий піджак стало видно землю, ніби був прозорий. Людина зі скла й електричних іскор, розривних і сліпучих.

Орlando випростав ноги й став дивитися зовсім в інший бік. Обличчя чоловіка набрало чітких контурів, злива тіней раптово змила з нього всі оті відблиски, й тепер це був Ганс Крандам.

— Крім задоволення від блискучої партії, існує, як у випадку з оперою Массне, глибока радість грати талановито створений драматичний образ, який, власне, своєю вагомістю...

Він міг говорити скільки завгодно, але ніщо не примусило б його одвести очі від Крандама. Декілька днів тому, у віденській кав'ярні про це казав, це пояснив, майже довів Куртерінг. Студент мав надто жаги до життя й надто сили волі, щоб накласти на себе руки. Пояснення було десь-інде, й воно впадало в вічі. Альберт, Альберт, друзі якого становили міську владу, Альберт — убивця... Й цей Альберт був за тридцять метрів од нього, по той бік безладної купи кабелів й електронного обладнання, які захарашували підлогу й старовинні килими.

— Не думаю, що їх можна назвати виключно персонажами з минулих часів. Сьогодні теж існують Вертери, вони символізують заборонене кохання й одночасно — нехтування цією заборонаю. В кожному разі Вертер не є негативним героєм. Він намагається вирвати Шарлотту з Альбертових рук...

І йому пощастить, друже, повір мені, я зумію це довести...

— Час плине дуже швидко, Орlando Наталі. Лишилось останнє запитання, і я вам його ставлю з усією обачністю...

Щось не клеїлося. Вже декілька хвилин Волькольф відчував, що увага

співака послабшала, речення наздоганяли одне одне, вишукані, але механічні, очі втупились у далину, щось бентежило співака, треба змусити його повернутися сюди, бути повністю присутнім.

Один з техніків підвівся й затулив Крандама. Натале опирався бажанню нахилитися ліворуч, аби не випустити його з поля зору, й відчув, як б'ється жилка на скроні. А якщо Крандам озброєний? Якщо стрілятиме? Цей кретин з перекошеною краваткою зніме новину століття: його інтерв'юера вбито під час передачі ревним чоловіком. Буде чим уп'ятеро підняти рейтинг популярності. На пурпурі крісла не буде видно крові.

«Закривавлений тенор!» «Остання «Богема!» «Замовкає голос!»

Тиша.

Вона затяглася. Натале зрозумів, що від нього чогось чекають, а не знав чого. Волькольф підняв руку.

— Зупиніть.

Він посміхнувся до Орландо, його брови аркоподібно піднялись. Жаба.

— Я думаю, ви не почули мого запитання...

Орландо розворушився.

— Пробачте. Мені здалось, ніби я впізнав одну людину серед присутніх у холі... дозвольте мені...

— Будь ласка.

Орландо кивнув Джанні.

Італієць одразу прискочив, його шкіряні штани оливкового кольору заблищали у світлі прожекторів. На середньому пальці правої руки миготів смарагд.

— Серед людей у холі є такий собі Ганс Крандам, скажи йому, хай почекає на мене в барі, тільки-но закінчу — прийду.

Джанні нахилився ближче.

— В тебе схвильований вигляд. Це зв'язано з тим типом?

Схрестивши на колінах руки, Волькольф сидів за три метри від них. Як би попросити Джанні пересвідчитися, чи ця людина не має при собі пукавки. Смішно... Тепер усе швидко владнається...

— Пробачте, ми можемо закінчити, якщо бажаєте.

Волькольф схилив голову. Підійшли обидва оператори. Жаба підняла руку:

— Мотор!.. Продовжуємо.

Тихо потріскували прилади. Зблимувало червоне вічко.

— Орландо Натале, друга...

Лід у шотландському віскі Ганса Крандама розтанув.

— Жінки завжди виграють, ніхто нічого не може проти них удіяти. Певно, колись їх легше було тримати в шорах. Але хто сьогодні може втримати Каролу проти її волі?

Орландо слухав. Майже не говорив. Його роль надто легка, щоб до неї щось додавати, він — чужак, випадковий перехожий, багатий, славетний, коханий. Що сказати сердешному Альбертові? Попросити пробачення за те, що забрав у нього дружину?

— І ще я не вмів... Навіть у перші місяці після одруження між нами не було якоїсь пристрасті... Я не ексцентрик, пане Натале, я технік, товариші по роботі називають мене «науковцем». Я ніколи не дивував Каролу, я не веселун, не маю надмірної уяви, не фантазер, і вона часом нудьгує зі мною. Це жахливо — відчувати, що хтось біля тебе нудиться. Намагаєшся його розвеселити, викликати зацікавленість — а нездатний знайти ні слова, ні півслова. Мене не навчили мистецтва бути блискучим, звабливим, і в цьому моє лихо. Це, що зараз трапилось, більш ніж нормально...

Джанні в протилежному кінці великого похмурого бару з низькими лакованими столами тихо підвівся й вийшов. Тепер він зрозумів, що нічого фатального не станеться: досить було побачити опущені плечі Крандама...

Двома пальцями Орландо крутнув склянку з апельсиновим соком. Я хотів би щось сказати цьому типові, бо надто поспішно склав собі про нього уявлення. Нема нічого легшого, ніж занести когось до тієї чи тієї категорії... Але як його втішити? Нема нічого важчого.

— Закурити не буде?

— Хіба співаки курять?

— Вряди-годи.

Орландо взяв з простягнутої пачки сигарету й припалив. Пасма диму посоталися під мідний абажур.

— Здається, ви наштотувались на проблему, що виходить не від мене,— озвався Ганс Крандам.

— Яку проблему?

— Карола ніколи не хотіла виїхати з Зафенберга.

Орландо похитав головою:

— Вона знає, що ви тут? Що ви в курсі справи?

— Ні. Я проситиму вас не казати їй...

— Даю вам слово честі.

Бідний Гансе. Вона не поїхала, бо не любить тебе. Це не має жодного значення. Але зі мною вона поїде, вона вже поїхала.

— Я б випив ще віскі,— сказав Крандам.

— І я.

— Я був певен, що співаки не п'ють.

— Цей ранок особливий. Послухайте, Крандам, хоча все це ні до чого, але я хотів би вам сказати, що зараз вас дуже поважаю.

Каролин чоловік зробив щось геть дитяче: провів язиком по вінцях склянки.

— Наскільки пам'ятаю, між Альбертом і Вертером ніколи не було зненависті.

— Вони навіть виконують дует.

— Тоді шануймо традиції. Зрештою, я думаю, що ми сказали один одному все.

Орландо кивнув офіціантові.

— Нам лишилось випити,— сказав він.

За дві години він буде в літаку, за три — вона буде в його обіймах, і тепер назавжди.

ЩОДЕННИК АННИ ШВЕНЕН

Уривок сьомий, 26 серпня

Вона вдарила Сашу. Дуже сильно вдарила металевою тачею, на якій приносять сніданки. Він просто сидів у коридорі, там, де завжди, сидів незрушно, навіть не глянувши в її бік. Звичайно, Саша змінився, відколи Карола прибула до нашого закладу. Вона його приваблює й знає про це. Власне саме це й викликало вранці спалах жорстокості. Здається, з часу інциденту її очі набрали кольору океану й більше не зміняться. Вона знайшла на палітрі відтінок, який більше не піддасть сумніву. Карола знову лягла в своє ліжко й загорнулась у ковдру, з крапельниками крові на підборідді. Вона розітнула Саші щоку глибоко, аж до вилиці.

Перший подібний випадок за дев'ять місяців її перебування тут. Боюсь, як би це не викликало ускладнення, навіть перехід у фазу старечого божевілля. Наступні дні будуть вирішальними. Антон мене не заспокоїв — порадив зробити аналіз кори головного мозку. Ще більше ніж агресивність, мене непокоїть стан її тіла. О шостій, надвечір, я зайшла до Каролиної палати й побачила, що вона лежить у тій же позі. Я відгорнула ковдру, аби попросити її підвестись, і помітила, що постеля під нею мокра. Не вірю, не хочу вірити, що вона регресує. Жодне нікчемне пояснення не допоможе мені зрозуміти причину недуги, від якої страждає Карола Крандам. Я це відчуваю, я це знаю. Прислухаюсь до порад Антона й попрошу сканувати її та зробити електроенцефалограму, але є якась таємниця, про яку я не здогадуюсь... Іноді здається, нібито протягом годин, проведених з нею, я доторкуюсь до чогось невидимого. Каролина хвороба має корені десь-інде... Є інша причина. В наш час наука не вірить більше в прокляття, долю, талан. Я ж відчуваю — щось подібне тяжіє над Каролою... Вона його любила. Вела дім у Зафенбергу й була далекою правнучкою Шарлотти. Я довго розмірковувала над її малюнками вертикалі, над цим стократ відтвореним ланцюгом... Що гнітить Каролу? Можливо, я повинна повністю передоверити її Антонові? Увечері перечитаю лист тенора.

Я не вірю йому понад те, в що повірила була після першого прочитання.

ВОНИ НЕ ЗНАЙДУТЬ НІЧОГО, КРІМ СКОРБОТИ...

— Що?

— Душ — єдине місце, де я ніколи не співаю...

Карола засміялася й нанесла шар лаку на останній ніготь. Лакуючи цей мініатюрний півмісяць на нозі, вона завжди виступала за край, на шкіру.

— А я навпаки,— вигукнула Карола. — Душ — це єдине місце, де я співаю.

— Що?

Вона висолопила язика й, спершись підборіддям на праве коліно, намагалась не хитатися; червона крапелька на кінці пензлика зблиснула в світлі зимового ранку.

— Навпаки,— загорлала Карола.

Вона не отримала відповіді й закінчила свою роботу, погойдуючи ногою на шовку простиралла.

Проникаючи через терасу, акварельне сонце розмальовувало стіни палацу. В долині, у виблисках старої позолоти мерехтіли сірі острівці. Далекі кипариси та дзвіниця Мурана були єдиними манюсінськими вертикалями на безкрайній площині лагуни. Карола перевірила пробку пляшечки й замилувалася краєвидом. Море й тиша. Тільки чайка завмерла на краю понтона. Каролі здавалось, ніби стоїть перед величезною картиною, намальованою пастеллю. Отже, щастя забарвлене в ці розмиті кольори. Вона скуйовдила волосся й дозволила яким вологим кучерям розсипатися поміж пальцями.

Цілу ніч падав дощ, Карола чула невтихаюче цяпотіння краплин над Адріатикою... Але на світанку все скінчилося, й ніколи досі не народжувався такий світлий день. Не було навіть рожевої імлі, яка звичайно обступала дзвіниці Торчелла та Мурана. Однак стояла холоднеча напередодні дня Святого Марка, і гондоли вкрилися сутінковою памороззю.

— Що ти сказала?

Орlando зайшов до кімнати. Він був у смугастому халаті, його мокре волосся блищало.

— Я зроду не бачила гіршого халату... — зустріла його Карола.

Орlando розглянувся трохи зніяковіло. Вона вже знала цей його вираз винної дитини,— вираз, який з'являвся ні з чого; в такі хвилини зірка бельканто був лише розгубленим хлопчиськом, слабкість якого її розчулювала й водночас підбадьорювала.

— Він у мене вже п'ятнадцять років і...

Карола рвучко звелась і обійняла його. В його валізах лежало три смокінги, а він щодня тягав ті самі джинси та безформну куртку, шкіра якої вилискувала від зношеності.

— Я оновлю твій гардероб,— сказала вона. — В Італії люди шикарно вдягнені, ми зазирнемо з тобою до крамниць, і я дещо для тебе підберу.

Орlando скривив кислу міну:

— Ненавиджу крамниці.

— Нічого, це мій наказ.

Він стиснув її в обіймах.

— Але тут можна замерзнути... Ти говориш про новий одяг для мене, а в самої нема навіть піжами.

— Піжами були для Німеччини. З цим покінчено.

В розчахнуті вікна кімнати вливалася різка текуча прозоринь; плитки тераси мали вигляд промокального паперу, й, здавалося, струмисте повітря, мов іспанське лезо, протинає просторе приміщення в Палаццо Фарраджі, де вони оселилися три дні тому. Над величезним каміном годинник, підтримуваний двома бронзовими гладіаторами, показував дев'яту годину.

— День належить тобі,— сказав Орlando. — До шостої вечора будеш у Венеції сама.

На нього чекала остання репетиція. Від часу приїзду він працював усі по-полудні. Виникали проблеми з мізансценами: декорації для останнього акту прибули в неналежному стані, й довелось викликати бригаду художників. Директор театру попросив поміняти також освітлення, а Томас Сведон, режи-

сер-постановник, був настільки педантичний, що це межувало з маніакальністю. Орlando налагодив з ним добрі стосунки, старий англієць був фахівцем із Шекспіра, але поставив і декілька опер, з яких «Фіделіо» отримала одностайну схвальну оцінку преси. Сведон мав відчуття об'єму та світла, й усі його зусилля були спрямовані тепер на те, щоб оповити персонажів тюлями й імлістим світлом, у якому кольори тканин умирили б у дивній і трагічній палітрі. Натале, який раніше грав серед буколічної зелені й при яскравих прожекторах, милувався його роботою й тією ввічливою впертістю, з якою той наполягав навіть на незначних деталях: Сведон дійшов до того, що просив костюмерів поміняти гудзики на одязі Альберта, які, на його думку, надто виблискували. Він не знав нот, зате вмів навчити співаків мінімальної хореографії, яка надавала їхній грі піднесеності й сили.

Цього вечора у «Ла Феніче» публіці буде запропоновано нічного романтичного «Вертера», і з першого акту в небі, вагітному бурю, розгорнеться місячне сяйво, яке назавжди поєднає коханців.

Орlando поцілував молоду жінку й знову, як і щоразу, коли його губи торкалися її вуст, мав одчуття скорботної довершеності. Вона була створена для нього; всі ці дні видавались одним довгим зближенням. На вуличках венеційського гетто вони їли лазань і пили неапольське вино, а потім дивились, як на Ріальто спадає ніч. Було холодно, й, починаючи з п'ятої години, коли на поверхні вод далеке яскраво-червоне сонце зникло за Лідом, місто забарвлювалось під мідь. Тоді вони сідали на пароплавчик серед вечірньої юрби, Орlando відчував поряд бік Кароли, що спиралась на поруччя, й вони споглядали, як даленіють освітлені бані соборів. Зустрічаючись, вогні перепліталися, на кожній зупинці виходили пасажири й незабаром зникали, поглинуті кривавою тінню пристаней. На кінцевій зупинці чатував той самий гондольєр, і вони пливли промашеною водною гладінню до невидимого острова. Любили ці хвилини, коли не існувало більш нічого, крім плавного й рівномірного плескоту довгого весла,— ніщо не здавалось тоді живішим за цю порожнечу, в якій вони повільно рухались, аж поки за деревами з'являлися контури Палаццо Фарраджі.

Увечері, після репетиції, Карола чекала на нього в вузькій кав'яреньці, неподалік театру, й коли він переступав поріг, заставав її за пильним читанням «Корр'єре делла сера» — так вона розширювала свої мізерні знання з італійської; відчував, як у ньому наростає буря ніжності, коли її очі піднімали йому назустріч своє веронезьке свято.

Першого ранку вони прокинулися вдосвіта, бо репетиції мали початися рано: Салті, який диригував оркестром, змушений був від'їхати до Рима того ж вечора на якийсь важливий концерт. Вони скористалися випадковим, натоптаним городиною й садовиною суденцем, яке прямувало до міського ринку. Сидячи на ящиках із бляклим салатом, вони їхали, оповиті духом кавунів. Мовчазні жінки смажили на носі судна баклажани, й дим прямовисно здіймався в холодне небо. Орlando розмовляв з матросом, той почагував Каролу апельсином, і якусь мить лише цей плід мав забарвлення — ясно-червона куля, іграшкове сонце, в яке вгризалися Кароліні зуби.

Самотня Карола блукала Венецією.

Біля маленьких водограїв, посеред майданів її зачіпали чоловіки. Вони видавались на один штиб — усі мали плоскі животи, їхні брови зводились однаковими арками, а сміх нагадував дівочий. Карола заходила до крамниць і на Віа Фаллі переміряла з десяток пар найкращого в світі взуття, милувалась своїми ногами в черевичках сріблястих, із замші, з оксамиту, всіяних зірочками, оздоблених рудуватими стрічками, й вибрала врешті пару кросовок за три тисячі лір просто неба позаду Кампо Сан Паоло. Вона купила декілька подарунків для Орlando: майку, на якій Міккі фліртував з Мінні, розкішну акварель XVIII століття, в якогось букініста — брошуру під назвою «Десять уроків співу, щоб зачарувати ваше оточення».

Вона швидко вдяглась. Натале розмовляв телефоном. Це була віща пора, Джанні вимикав телефон до пів на дев'яту й, коли ця година минала, негайно починалися дзвінки.

— Ти обідатимеш з нами?

Карола відмовилася. Знала — під час трапези нашвидкоруч у задньому залі

Кіджі по суті тривала репетиція. Орlando розповідав їй про ті швидкісні обиди, на яких іспанський баритон напихавсь омарами, Томас Сведон акуратно ковтав свого короця, запиваючи холодним чаєм, тоді як Ірина Воралеску, румунка, що співала партію Шарлотти, чаклюючи над половиною склянки нежирного йогурту, працювала над вимовою. В неї був чудовий тембр голосу, але вона мала звичку, виконуючи форте, викликати коливання люстр надлишком емоцій: давалася взнаки нова американська школа, де Ірину за два роки навчили бездоганної техніки, яка визволяла вокальну силу. Котрийсь міланський журналіст написав, нібито румунка співає так, як розпалена повія, що святкує перемогу нью-йоркського «Джаянтса» над командою «Ред Скінс». Це була несправедлива оцінка, й Салті щастило погамовувати нестримну енергію, яка іноді підводила Ірину Воралеску.

З Орlando вони розмовляли французькою мовою, і йому була до вподоби лагідність цієї маленької доброї жінки з темними очима та голосом із гартованої сталі.

Карола вдягла свою мальтонову куртку й загорнула шию шарфом. Вона повернеться за дві години до початку вистави, щоб перевдягтись. Орlando вже вручив їй квиток, і вона сидітиме у четвертому ряді. Вперше побачить і почує Орlando на сцені.

— Швидше, мотор запущено...

Вона востаннє провела шіткою по волоссі, перетнула спальню та обидві прохідні перед холлом. Звідусіль віяло пусткою, дзеркала відбивали потьмянілу позолоту ліпної стелі, фрески наче попліснявіли; над дверима Юпітер з обличчям, роз'їденим проказою, простягав до неї м'язисту руку, блискавка в якій невблаганно стерлася. Палац належав королівській сім'ї, яка продала його після повеней 1967 року; меблі та картини, сліди яких ще видніли на шпалерах, були розпорошені під час аукціонів. Власне Джанні найняв для Орlando Натале єдину кімнату, що добре збереглась у цій будівлі,— пишну спальню, де лишилася вся колишня розкіш... Палаццо Фарраджі вмирав, осінні тумани, дощі, вітри й повільний наступ моря роз'їдали стіни бездоглядного палацу...

Карола зійшла на понтон. Орlando вже був на судні, допоміг їй піднятися на планшир, вони сиділи позаду. Карола піймала захоплений погляд венеціанця, який віддавав команди.

— Buongiorno, Signorina!¹

— Buongiorno.

Орlando присвиснув від захоплення:

— Ти домоглась прегарних успіхів!

— Buongiorno, buonasera, Scala di Milano, gorgonzola, e per favore...² — залопотіла вона.

— Я приголощений твоїми знаннями.

Вона схилила голову йому на плече, й човен відчалив. У сліпучому світлі, кризь водяну пилюгу, яку здіймав форштевень, до них наближалась Венеція.

Співак пригорнув до себе молоду жінку, швидкість збільшилася, вітер посиливсь, човен, мов кравецькими ножицями, розтинав сатин лагуни.

Орlando повернув до Кароли голову.

— Iotiamo³,— сказав він. — Capisci?⁴

— Molto bene⁵.

Чайка, зірвавшись із палі, що стирчала з води, піднялася стрілою просто до сонця.

Ще до шостої вечора Карола повернулася гондолою на острів. Пощастило переконати себе, що не дуже довго роз'їжджала з венеційцем, і ввійшла до палацу насвистуючи. На землю вже спадала ніч, і Карола змушена була ввімкнути голі жовтаві лампочки, які, замість колишніх люстр, звисали на шнурах з високих стель. Вона переступила поріг кімнати й подивувалася, так тут було

¹ Добридень, панно.

² Добридень, добрий вечір, міланська «Ла Скала», горгонзола (сорт сиру), будь ласка (*итал.*).

³ Я тебе люблю (*итал.*).

⁴ Зрозуміло? (*итал.*).

⁵ Дуже добре (*итал.*).

ясно: місяць осявав фігурні колони ліжка з балдахіном і прикрашав срібними плямами залізне окуття старовинних комодів.

Вона кинула на ліжко покупки, які придбала за день: чотири пари панчіх, блок сигарет із білого тютюну та двокілограмовий італійський словник. Потім відкрила у ванній крани й подивилась на себе в дзеркало. Вечорова прохолода підрум'янила щоки, Карола зробила собі гримасу, й це нагадало їй про сестру. Не вистачало часу попрощатися з Маргарет. Пізніше напише їй листа, хоча все це не мало більше ваги: вона перегорнула сторінку долі, куди молодша сестра не входить.

Таке життя, воно буде цілісним лише тоді, коли міститиме в собі повну відмову від того, що не стосується теперішнього часу. Вона, Карола, згайнула тридцять років на те, аби зрозуміти: той, хто озирається на шляху, не просувається вперед і осушує джерело буття.

Ванна наповнилася, зелені прожилки мармуру струменіли під теплою водою. Карола розстегнула пояса й скинула штани.

Увечері буде «Вертер». Після нього передбачено прийом, вечерятимуть у «Лідо» з усією трупою й повернуться моторним човном, тим самим, яким їхали вдосвіта. Вони кохатимуться, як і кожного вечора, до забуття, потім вона слухатиме, як засинає Орlando, а далі й сама порине в чорну тишу.

Карола розстегнула свою картату сорочку. Прощаючись уранці, Орlando сказав їй: «До вечора, ковбою!» Завтра вона купить собі чоботи зі шкіри рудуватого кольору, які бачила десь на П'яцца дель...

Щось почувши, Карола різко простягла руку й закрила кран.

Вона не помилилася: телефон.

Не могла сказати, чи давно дзвонять. Підійшовши до дверей, вона вхопила халат Орlando і накинулась. Можливо, телефонував саме він, о цій порі міг бути в ложі й набрав номер, щоб просто привітати її.

— Алло...

На лінії чулося якесь тріскотіння, Карола відразу здогадалася: телефонують дуже здалеку; мала дивне відчуття, що дзвонять з похмурої, оббитої по-встю кімнати. Було смішно таке собі уявляти, але враження не проходило.

Вона притулилася на бильці крісла.

— Алло...

Звідки цей страх? Литки налилися раптовою втомою; пополудні вона багато ходила пішки, але цим не можна було пояснити її стан, бо тривога піднімалась уздовж стегон і коли добралася до живота, то Карола відчула, що не зможе цього витримати.

— Хто біля телефону? — почувлося в трубці.

Тепер стало чути легке вривчате дихання, ніби з межі життя та смерті, тоненька ниточка, волосина, яка ось-ось урветься...

— Карола Кюн.

Вона ніколи не чула цього голосу, майже шепоту, гугнявого голосу злої, старанної дівчинки: звуки нанизувалися поволі, ніби та, що говорила, зв'язувала між собою склади, сенсу яких не знала.

— Це Карола. Хто телефонує?

Знову тиша. Карола глянула на місяць, що зазирає у шибку,— ідеальний круг; незважаючи на ясне небо, не було жодної зірки, лише крижаний небосхил, звідки віяло абсолютним холодом.

— Ти не пам'ятаєш мого голосу... — відповіло з трубки.

Знову окремі склади; для тієї, що говорила, слова не мали значення, тепла, не мали й не матимуть ніколи, вона натякала на щось таке, від чого треба було хутко втікати.

Покласти слухавку...

Карола спробувала була це зробити, однак почула:

— ...але ти знаєш, хто я.

Ні, це не вона. Такого не буває. Я, Карола Крандам, тепер живу у Венеції з Орlando, якого люблю, я поїхала із Зафенберга назавжди, покинула свого чоловіка Ганса Крандама і всіх решту, я у кімнаті в Палаццо Фарраджі, за дві години піду в «Ла Феніче», кругом буде багато світла, людей, звучатиме опера, і ніщо інше не існуватиме, тільки тепер і...

— Ти мене впізнала, Кароло...

Кароліна голова почала крутитися з боку в бік, жінка відчула, як волосся рівномірно торкається до плечей,— це був заперечливий рух, який виник поза її волею, ніби у ній запрацював незнаний автомат чи механізм.

— У валізі, на дні, під білизною, я його туди поклала.

Карола обернулася всім тілом. Валіза лежала в глибині кімнати з відкинутою кришкою, вона ще й не починала розбирати свої речі. Побачила зібганий корсаж і рукав пуловера, що прикривав рукоятку.

Два блідих місяці кольору старої слонової кістки, два сліпих місяці. У трубці припинилося жеботіння. Треба скористатися, швидко вдягтись і кинутися геть, бігом аж до естакади, вирішила Карола, натомість тремким голосом запитала:

— Хто ви?

Вона знала відповідь, але ще мала надію на порятунок; може, щось прожене цю солодкувату жорстокість, закриє тріщину цього підробленого голосу, голосу мертвої дитини.

— Ти ж знаєш.

Рот, який вимовляв звуки, був безгубий або...

— Я хочу, щоб ви мені сказали.

Карола зіщулилась, ось зараз...

— Я кажу те, що ти знаєш: я та, що не розмовляє. Я — Гільда Брамс.

«Була ясна зимова ніч, і її ноги літали у танці з власною видовженою тінню. Впродовж усього бігу вона, здавалося, зайнялась даремним переслідуванням цієї обсмиканої примарної форми, яка була її нічним двійником, вирізаним неточними ножицями крижаного місяця... Шарлотта здригнулась під своїм заважким пальтом і вздріла навпроти дах каплички...»

Ірина Воралеску вміла бігти так, як повинні бігати в театрі: на обмеженій площі створити ілюзію, наче біжиш довгим шляхом, при цьому бюст відігравав таку ж роль, як і ноги; вона стискала руками товсту шаль на вдавано задиханих грудях. «За декілька годин випаде сніг». Біля стіни з полістиролу виринули мерехтливі контури Орландо Натале. Томас Сведон увів новації: не хотів традиційного Вертера, що лежить, випроставшись, романтично вмираючи, з торсом, закривавленим кетчупом. У Сведоновій постановці Вертер умирав стоячи, білою тінню в сірому світлі, яке омивало сцену,— ніякого сліду від рани, адже театр — це умовність; співу, розгортання подій, гри актора повинно бути досить, аби показати, що постріл смертоносний. Коли спадатиме завіса, Шарлотта пригорне до себе мертво тіло, й воно повільно осідатиме в міру того, як крещендо підійматиметься до останнього акорду.

«Він побачив Шарлотту, коли вона підійшла до сцями, яке протинало листя. Її очі блищали, засльозившись від світла, й жінка налетіла на нього з очікуваним криком, з узятю нотою, яка надувала на напудреній шиї голосові зв'язки».

Бувши в кабіні режисера, звідки спостерігав за точністю освітлення, Сведон відчув, як звело суглоби передпліч. На його долю випадало чимало успіхів, але цього вечора в «Ла Феніче» все відбувалось так довершено, як ніколи.

Вимогливий до себе Сведон знав, що п'єса, яку поставив, має недоліки, він міг би, він мусив би краще розробити деякі сцени, підправити деталі, але цього вечора, від початку вистави, забув, що сам приклав до неї праці. Сведон був присутній не на «Вертері» Томаса Сведона, а просто на опері «Вертер». Ближчий за духом до книжки Гете, ніж до опери Массне, він уникнув деякої французької манірності, аби відновити силу й німецьку драматичну насиченість. А Салті витягав з оркестру трагічну напругу, музику сліз та горя. До того ж Натале зумів передати суто італійську мужність, відтворюючи цю зранену душу, жертву постійної муки, спричиненої неможливою любов'ю. Ірина Воралеску перевершила саму себе, й Сведон знав — сльози, які зараз бринять у її очах,— справжні. Закинуті вдвох у безмежну ніч, що лягла на Вецларську долину, вони вже не грають, вони самі — любов і біль, сплетені назавжди.

Вже чимало часу постановник співу не підказував нічого з-за лаштунків обом акторам: ні вступу, ні такту, ні слів. Натале й Ірина Воралеску не дивилися більше на Салті, єдину в безодні світну присутність, примарно осяяну попітром; не дивилися й на відеоекрани.

Десь удалині, серед відсвітів невидимого села, колядують діти. За-

тремтівши, Шарлотта на мить сахаеться від тенора під впливом цієї радості, цього свята, веселощів світу, який належав їй і який заперечує нещастя, що її спіткало. Її, таку цілісну дівчину з дитячими іграми в материнство, таку звичайну жінку, доброзичливу й усміхнену. Минуле розшукує її, глузуючи з затишного міщанського щастя, дитинного душевного спокою, хоча вона те-пер знає, що глибинна сутність усього довкола — смерть.

Сведон сказав їм це під час одного зі спільних обідів у Кіджі: маршрут Шарлотти — найпростіший з простих: вона проходить від сільських балів і приготування варення до крові, ночі та могили.

Натале хитався, його пальці стискали плече Ірини Воралеску.

— Навіщо ці сльози, невже ти віриш, ніби в цю мить згасає моє життя?... Воно починає...

Яка магія. Скроні Сведона вкрилися потом, Натале співав, голос його прямих діамантову нитку, яка виблискувала в сутінках, яскріла до запаморочення. Англієць не любив Массне, його вривчастості, дешевих прикрас, фраго-нарівських мотивів; ніколи не ставив ні «Манон», ні «Жонглера», ні «Дон Кіхота», але тут на композитора зійшла благодать, оця смерть — одна з най-яскравіших сцен у всій опері. Він перевів погляд на зал. Йому здалось, ніби публіка поглинає музику, як воду. Протягом майже тридцяти п'яти років Сведон звик до спектаклів, але, можливо, ще ніколи не відчував фізично гарчкочість і чекання так відверто, що...

Він м'яко відсторонив її од себе...

— Шарлотто, я вмираю. Послухай, там, у підземеллі кладовища...

Він заплющив очі, і його голос злетів сам, Орlando знесилів. Вертер зай-мав своє місце:

— Якщо тілові одного нещасного буде відмовлено в християнському похованні...

Орlando глянув на неї. Губи співачки тремтіли. Навколо них танцював промінь прожектора, й контури майданчика поволі зникали. З глибини сцени до них тяглися димові пасма, млиста завіса незабаром закрие долину, — це було неминуче, їх огорне невблаганна знемога.

Куртерінг стиснув бильця свого стільця й відчув, як оксамит розплющився під його долонями. Лише він знав, для кого цієї миті співає Натале. Жінка, яку Орlando пригортав, до якої повернув обличчя, яке через грим і розсіяне світло стало крейдяним, мертвотно блідим, майже таким, як її білий одяг, не була справжньою Шарлоттою. З місця, де Куртерінг сидів у другому ряді першого балкону, він міг бачити Каролу. Незважаючи на слабке освітлення, яке падало зі сцени, відблиск окреслював її трохи розкидану зачіску, й вона видавалась місячною плямою, блідою золотаво-жовтою хмариною. Куртерінг бачив, як вона прийшла в чорній сукні без прикрас за декілька хвилин до підняття завіси. Карола сіла, й він помітив, що вона так і не відкрила програмки, тримаючи її загорнутою в руці. Під час антрактів не виходила з залу. Він мав намір підійти до неї, щоб привітатись, але відмовився від цього: не наваживсь розірвати напругу, бо мав враження, що для неї вистава триває.

Він пригадав собі їхню зустріч тоді, в присмерках кав'ярні Кестлера: над Віднем дощило, він був вражений її вродою, а ще дужче — тим зв'язком, який існував між Натале та нею. Її очі були зелені, й коли ці двоє презиралися, йому на пам'ять спадав давній античний міф, згадуваний Платоном. На зорі світу жила пара, чоловік і жінка, створені одне для одного, інакше кажучи, Бог створив любов, та потім вони провинилися й їх було покарано: перша закохана пара була розлучена, і відтоді частини пари шукали одна одну; й ось цього вечора Густаву Коломару Куртерінгові здалося, ніби обидві половинки цілого віднайшлись, і на його очах одбувалося диво. Ця історія була подібна до Вертерової. В романі Гете не було нічого надзвичайного: юнак зрозумів, що Шарлотта — його половинка, але вищий порядок порушено; він знайшов свою другу половину, та вона ніколи йому не належатиме. Не можна жити без половини самого себе, отже, потрібно піти з життя. Самогубство — найлогічніший вихід... Гете помиливсь: Альберт не вбивав і ніякої ролі в тій смерті не відіграв, а він перетворив чисту любовну історію в мерзенний злочин, у жалюгідну історію рононосця... в пересічний факт зі сторінок скандальної газетки...

Старий Куртерінг відчув спустошеність. Ще декілька тактів: Орlando Натале виводив останні ноти в незрівнянному вібрато, потім прозвучить відчай Ірини Воралеску, й Салті поведе оркестр під повільне спадання завіси, яка закрий драму. Куртерінг дозволив собі забутися — буря, й він знову на плоту...

Вертер хитнувся й опустивсь навколiшки, прожектор окреслив тепер обох акторів.

— Мертвий, бідний мертвий, відчує себе...

Спалахнув сірник, і полум'я з майже пестливою обережністю почало лизати гілочки, кінчики яких світилися, наче крихітні лампочки: ще трохи — й займуться дрова.

Людвіг Кюн важко звівся на ноги. В Зафенбергу було холодно, а ця кімната здавалась найвогкішою з усіх. Кожного вечора камін запалювала Карола. Вона здійснювала цей ритуал протягом років. Тепер це почав робити він.

— На добраніч.

Людвіг поволочив пантофлі по килимі, відгорнув порт'єри, які прикривали двері, й вийшов.

Вогонь розгорівся й освітив обличчя на подушці.

Прабаба Гільда Брамс схрестила на ковдрі руки кольору кісток.

Вона не зводила очей з настінного годинника навпроти; зі свого місця не могла розгледіти стрілок, бо відблиск вогнища був надто слабкий, але це не мало значення: лишилось декілька секунд, вона знала, що час настав.

Дві молочні кульки завмерли в орбітах. Тепер усе стане на місця, так треба, і тоді, тільки тоді вона зможе заснути...

— ... відчує себе благословенним.

Під Іринин спів Орlando зсунувся долі.

Салті викинув уперед праву руку, паличка виблискувала в бік духових, накопилися хвилі. Куртерінг заплющив очі, погойдуючись у просторі соломинкою разом з усією «Ла Феніче».

Карола підвелась, її руки утворили з тілом бездоганний прямий кут. Обом ними вона стиснула рукоятку, й стріла вогню розсікла зал. Удар напівпідвів Натале, який завив од болю. Співачка побачила під тканиною сорочки розірвану шкіру. Вона прошепотіла щось по-румунському, та він її не зрозумів. Угорі, біля ключиці, одна його частина щойно померла, він обмацав її рукою, аби вгамувати біль.

— Завісу, опустіть завісу!

Хто крикнув? Навколо його руки з'явилися червоні кільця, вони розширювалися, стікаючи між пальців.

Ірина побігла до лаштунків.

Куртерінг бачив утечу співачки й нерухому Каролу зі ще витягнутими вперед руками...

«Так, досі був інший час, час спокою в душі, роки, прожиті за звичаями, які визначали її тихе буття... Все зникло, всяка безтурботність... Незважаючи на цілком нерухомий краєвид, навкруги тільки вихри й гамір...»

Було дві Шарлотти, їх завжди було дві, обидві живі, ось у чому полягала причина, і власне цього не зрозуміли ні Альберт, ні Вертер... У вецларській ніч, коли бігла назустріч своєму коханому, саме вона під своїм пальтом стискала пістолет.

Його вії кліпали раптовою навалою світла. Оркестр змовк до того, як торчки, що оздоблювали низ завіси, торкнулися підлоги сцени.

Жіночий крик протнув повітря. Заціпенівши, Куртерінг побачив обличчя, звернені до Кароли Кюн. Навколо неї якийсь час вирувало, а потім утворилася порожнеча. В проході впав у штовханіні якийсь чоловік, «Ла Феніче» разом підхопилася з місця, глядачі затуляли йому зал, Куртерінг спробував розгледіти щось між головами, але не зміг і встав навшпиньки... Силуети переступали спинки крісел, Карола повільно зіщулилася й випустила з рук пістолета.

Зал кружляв, мов великий корабель, п'яний від золота й світла... Вона знала, що там, у Зафенбергу, заснула впокорена Гільда Брамс.

Джанні підтримував мене й без упину говорив. На сцені товклися люди. Поміж схиленими обличчями я бачив, як похитуються декорації. Тепер не

відчував нічого. Мене виносили, мигтіли стеля, юрба, яку я розтинав, один з чоловіків, що тримав ручку нош, був у піджаку із синьої штучної шкіри, подібної до навощеної тканини. Я дуже добре знав, якими будуть наступні декорації. Коротка зоряна венеційська ніч із стріхами дахів, а потім машина «швидкої допомоги», наді мною блищатимуть нікельовані предмети, обличчя, коридори, обкладені плиткою, я пливтиму дуже швидко, без шуму, без похитувань, мов рибина в морі, страшна рибина, бо всі розступатимуться, а саме наді мною з'явиться кругле освітлення, небезпечне, мов зовсім близьке сонце, й люди в зелених масках, зелених, як її очі тоді... Ну що ж, можливо, я завжди знав, що ти мене вб'єш. Інакше не могло бути.

— Не рухайтесь. Бо дуже болітиме...

Один укол.

Знову голос Джанні, тепер удалині. Де вона? Я більше не співатиму... Але треба однак співати, бо більше нічого не залишиться в моєму житті.

Я відчув голку, коли її витягли. Знову повернувся туман, ще густіший, ніж димова завіса в останньому акті,— туман Венеції й Зафенберга, водяний привид, невідчутний на дотик; я — безлад і життя, Кароло, моя неможлива нестерпна мріє, позаду тебе були вони, тиснучи своєю жахливою вагою,— всі покоління: Ельза, Гільда й перша Шарлотта Гард, убивці, ти добре відбивалася, маленький солдате, але вони тебе зрештою перемогли...

Люди все ще товклися на театральному майдані. Відомо було небагато: якась жінка стріляла в Орlando Натале. Чому? З ревнощів, безперечно, хоча його приватне життя досі ніби не викликало передсудів. Завтра про це напишуть газети, аби тільки він не помер, яка втрата була б, маємо більшість його записів, його Трубадур — дивовижний. Мені він більше подобається в «Сицилійських вечернях» і, звичайно, у «Вертері». Її ви бачили? Погано, здається, блондинка, от-такенні очі... Може, божевільна. Та все ж, справді, вмерти у мить, коли вдаєш смерть... Кажуть вона вистрілила двічі. Ні, тільки раз...

Зала спорожніла. Одна по одній згасали лампи. Куртерінг підняв свій шарф, який упав додолу, й підвівся. Вийшов останнім.

ЩОДЕННИК АННИ ШВЕНЕН

Уривок восьмий, 14 листопада

Сьогодні минає рік і 28 днів, як вона сюди прибула.

Перебуває в тому самому мороці чи, можливо, в тій же ясності. Зараз, думаю, ніщо не змусить її вийти з такого стану; але сьогодні я переконана, що це не є моєю поразкою. І якщо я не знайшла першопричини її недуги, то не тому, ніби мої методи лікування зазнали краху, а всього лише через те, що першопричина десь-інде, не тільки поза дослідженнями, але й поза сферою наших знань.

Такого висновку я дійшла цього вечора й можу записати без гіркоти: жодна терапія не зарадить Каролі Кюн.

Тільки-но заново перечитала довгого листа, якого надіслав мені Орlando Натале ще тоді, коли перебував у венеційській клініці, і його рядки вже не видаються мені такими божевільними, як кілька місяців тому. Мій розум досі бунтує проти деяких формулювань — фаховий рефлекс, який ще спрацьовує, хоч і слабнучи. «Я жив у Зафенбергу, пізнав на собі вагу тих стін і тих людей, і досить любив цю жінку, аби зрозуміти: вона була жертвою, жертвою атавізму, що його передала своїм нащадкам Шарлотта Гард,— атавізму вбивці, вбивці коханого, який руйнує усталений лад і змушує розлетітися вдрузки ясний і спокійний світ».

Ще кілька місяців тому ці слова видавались мені романтичною псевдонауковою маячнею. Я знала, не існує такої спадковості, «атавізм» — термін, позбавлений глузду. Зараз я цього більше не певна. Нікому про це не розповідаю, бо якщо завершила б своє клінічне обстеження висновком про родове прокляття, мала б багато шансів бути оціненою своїми колегами, як дуже близьку за станом до своїх хворих. І все ж...

Мене вражає історія з пістолетом: якогось вечора Орlando знайшов його в глибині шухляд у Зафенбергу, потім пістолет зник. Знову вплив на світ

Божий під час спектаклю в «Ла Феніче». Саме з нього Карола стріляла; Орландо його впізнав, коли поліцаї йому показали, — це була та сама старовинна зброя. Отже, Карола привезла її з собою; це те, що юристи називають заздалегідь обміркованим наміром. Як вона могла пережити дні кохання, возячи в валізі зброю? Якими повинні були бути її муки? Я не розумію цього, коли тільки не існує іншого пояснення, про яке ми ніколи не довідаємося. Та це не має більше значення.

У моїй кімнаті гаряче; невисхле чорнило блищить на папері, я люблю слухати рипіння пера.

Відчуваю, ніколи не була ближчою до правди, ніж у цю хвилину, повинна це визнати, навіть якщо розгадку слід шукати в площині, спростованій наукою. В своєму листі Натале писав:

«Їх було троє, класичне тріо — чоловік, дружина, коханець. Єдине, чого ми були певні, це смерть останнього, й її можна пояснити потрійно. Насамперед, самогубство. Це офіційна версія, та, яка фігурує в протоколах справи, розслідуваної приятелем судді Гарда. Власне цю версію сприйняв Гете й створив на її основі свій шедевр.

Фахівець із цієї проблеми Густавус Куртерінг, здавалось, вибудував більш реальну версію: це сталося різдвяної ночі, кохання нібито вбив чоловік, замаскувавши вбивство під самогубство. Але тепер я переконаний, що правда десь-інде. Маючи трьох персонажів, ми всі забули, що існує третій варіант, найбожевільніший, найнеймовірніший: Вертера вбила Шарлотта.

Чоловік захистив її, аби уникнути скандалу. Відомо, що вона померла в одній надрейнській божевільні. Вчинки Шарлотти й Кароли перегукуються через віки, перший є причиною другого...»

Більше того. На підтвердження своїх слів Натале пише, що в літаку, яким вони летіли до Венеції, Карола розповідала йому, нібито Ельза Кюн, її рідна баба, теж убила когось на ім'я Вільгельм Тафіф, з яким мала зв'язок. Та Орландо було неприємно це слухати, й Карола більше до цього не поверталася.

Шарлотта... Ельза... Карола... Кривавий ланцюг. Кожна вбила того, кого кохала.

Бо вони кохали, я це знаю. Кохали до божевілля. Можливо, ці три були єдині справді закохані в довгій низці жінок. Жодна однак не винесла розриву зв'язків, освячених звичаєм, не покинула чоловіка, батьків, своє середовище. Але, я відчуваю, чимось моє пояснення хибує, воно надто заземлене, запсихологізоване, а, очевидно, значно сильніша й спонтанніша хвиля підняла Каролу з крісла й змусила натиснути курок. Два століття пролягли між двома пострілами, але що таке час?

Карола знайшла вихід: убивство є одним з них. Справді, вбивши Натале, вона звільнилась од двох нестерпно суперечливих світів. Назавжди покидала Зафенберг, але й остаточно прощалася з царством пригод і кохання, знаходячи притулок або в тюрмі, або в божевільні. Між в'язницею та божевільнею існує точка дотику: коли долаєш їхній поріг, усі колишні проблеми розвіюються, — це останній притулок. Заглиблення у хворобу — відвоювання спокою.

Поміж рядками співака вчувається глибокий біль, в останньому абзаці він пояснює мені причини, через які не приїде до нас у Гайдельберг. І я його розумію, очевидно, так краще. Якби він повівся не так, я сама заборонила б йому приїжджати. Для нього життя триває, але я відчуваю, й це не напад сентименталізму, що він ніколи не забуде того, що пережив з Каролою; не кожного дня Вертер зустрічається з Шарлоттою.

Учора ввечері я слухала його запис опери Массне, зроблений ще до драми. Мене зворушив один фрагмент, це, безперечно, найславетніша арія, ну, й вірші Оссіана, які Орландо співає молодій жінці після свого повернення з самозаслання:

«Навіщо мені прокидатися на поклик весни?..»

Мене вразив кінець, тому що, здається, він гідно увінчує всю історію, як для неї, так і для нього: після пахощів літа, після триумфу життя очі мандрівника споглядають лише попелище згаслого багаття:

«Вони не знайдуть нічого, крім скорботи... і злиденності».